

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI’NIN TÜRKİYE
EKONOMİSİNE ETKİLERİ: BAŞARILARI VE
BAŞARISIZLIKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Celil Sina YILDIZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Cengizhan YILDIRIM

BOLU 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Celil Sina YILDIZ'a ait "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Türkiye Ekonomisine Etkileri: Başarıları ve Başarısızlıkları" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak ~~oy birliğiyle~~ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

11. 01. 2018

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Cengizhan YILDIRIM

Üye

: Doç. Dr. Fatih KONUR

Üye

: Doç. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU

(Red) mfb:gg

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

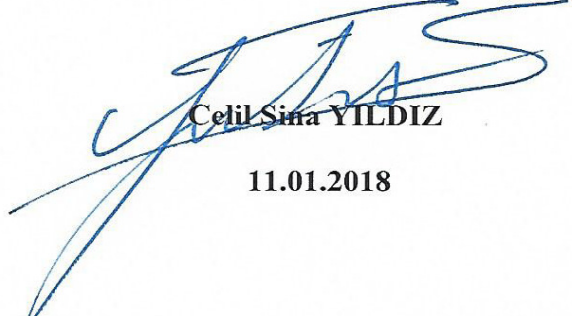

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum , **“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın Türkiye Ekonomisine Etkileri: Başarıları ve Başarısızlıkları”** başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Celil Sina YILDIZ
11.01.2018

*Varlığı yaşama sevincim olan
canım oğlum Eymen'e...*

ÖN SÖZ

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Türkiye’de gerçekleştirilen yapısal dönüşümlerin temelini oluşturması açısından önemlidir. 1980’li yıllardan itibaren gerçekleştirilmek istenen ancak bir sebeple hep yarıda bırakılan yapısal dönüşümler hızlı bir biçimde tamamlanabildiği için bahsi geçen programın incelenmesi her daim araştırmaya değer olmuştur.

Bu çalışmada; köklü yapısal dönüşümlerin temelini oluşturan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının başarılı olup olmadığı; büyüme, ödemeler bilançosu, istihdam, işsizlik ve kalkınma göstergelerinden yararlanılarak incelenmiştir. Türkiye’nin yapısal problemleri, tarihsel süreçte yaşanan önemli kararlar ve krizler çerçevesinde incelendikten sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ekseninde gerçekleştirilen düzenlemelerin yasal dayanaklarına da yer verilmek suretiyle irdelenmiştir.

Akademik kariyerim açısından “ilk adım” olarak değerlendirilebileceğim bu çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın her aşamasında bilgilerini ve zamanlarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Cengizhan YILDIRIM’a teşekkürlerimi sunarım. Çalışma boyunca bir an olsun yardımlarını esirgemeyen meslektaşım Sosyal Güvenlik Denetmeni Dicle YAMAN’a, yine çalışmanın “abstract” kısmının oluşturulmasında katkılarını sunan İbrahim Evrim BALOĞLU’na, eğitimimim süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen değerli eşim Sinem YILDIZ’a ve hayatımın her evresinde bana destek olan aileme sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Celil Sina YILDIZ

11.01.2018

ÖZET

GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI'NIN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ: BAŞARILARI VE BAŞARISIZLIKLARI

Celil Sina YILDIZ

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cengizhan YILDIRIM

Ocak 2018, 95 + xvi Sayfa

Türkiye 1990'lı yıllar boyunca iktisadi sorunlarla başa çıkmaya çalıştıktan sonra 2001 yılında tarihinin en ağır bunalımlarından bir tanesini yaşadı. Bütün bunalımlar gibi 2001 bunalımı da bir anda ortaya çıkmamıştır; yani önceki dönemlerde yaşanan sorunların bir birikimidir. Bu ağır bunalımdan çıkış reçetesi olarak Türkiye'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmış, söz konusu programda makro düzeyde yapısal düzenlemeler öngörülmüştür. Bu çalışma; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulandığı 2002-2008 döneminin makro iktisadi göstergelerle analizini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle 2001 krizine kadar yaşanan dönem ve bu dönemde yaşanan temel sorunlar ele alınmıştır. Daha sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının kendisi ve yapısal dönüşüm anlatılmıştır. Son bölümde ise makro iktisadi göstergeler ışığında 2002-2008 dönemi analiz edilmiştir. Sonuçları itibarıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Türkiye'nin hızla 2001 bunalımından çıkmasını sağlamakla kalmamış, 2002 yılından sonra ülke hızla büyümüş ve kronik enflasyon %10'un altına inmiştir. Kamu maliyesinin denkleştirilmesinde önemli mesafeler alınmıştır. Ayrıca; 1990'lı yıllar boyunca krizlerin önemli bir nedeni olan finansal kesim yapısal olarak reforma tabi tutulmuştur. Bununla beraber, enflasyon, cari işlemler dengesi, işsizlik gibi sorunlar halen Türkiye'nin gündemindedir.

Anahtar Kelimeler: 24 Ocak Kararları, 2001 Krizi, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Yapısal Dönüşüm.

ABSTRACT

STRONG ECONOMY TRANSITION PROGRAM OF TURKEY ECONOMIC EFFECTS: SUCCESS AND FAILURES

Celil Sina YILDIZ

Master Thesis

Department of Economics

Advisors: Assist. Prof. Dr. Cengizhan YILDIRIM

January 2018, 95 + xvi Pages

After trying to deal with economic problems during the 1990s, Turkey suffered one of the most severe crises in 2001 throughout history. As all the crises, the 2001 depression did not occur at once; it is the accumulation of problems experienced in previous periods. As a recipe, the Transition to Strong Economy programme was implemented by the government so as to get out of this severe depression and structural regulations in macro level were foreseen and implemented in this programme. The purpose of this study is to analyze the period between 2002 and 2008 during when the Transition to Strong Economy Program was implemented in the light of the macroeconomical indicators. For this purpose, firstly the period up to the 2001 crisis and the main problems experienced in this period are discussed. Secondly, the Transition to Strong Economy Programme and the structural transformation are discussed. In the last part, 2002-2008 period was analyzed in the light of macroeconomic indicators. As a result, following conclusions are achieved; Transition to Strong Economy led not only Turkey to get rapidly out of the 2001 crisis, but also led Turkey's economy to grow rapidly and led the chronic inflation in Turkey's economy to decrease below 10%. Significant improvements have been achieved in balancing public finance. Moreover, the financial sector, which is an important cause of crises during 1990's, was

structurally reformed. However, the problems such as inflation, current account balance and unemployment is still on Turkey's agenda.

Key words: Decisions of January 24, 2001 Crisis, Strong Economy Transition Program, Structural Transformation.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. 2001 ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE 24	
OCAK KARARLARINI ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER.....	4
1.1. 1951-1961 Dönemi.....	4
1.2. 1961-1968 Dönemi.....	5
1.3. 1968-1974 Dönemi.....	5
1.4. 1974-1980 Dönemi.....	6
1.5. 1980-2001 Dönemi.....	7
1.5.1. 24 Ocak 1980 Kararları.....	8
1.5.1.1. Uygulanan Tedbirler ve Kararlar	9
1.5.1.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik Yapı	11
1.5.2. 5 Nisan 1994 Kararları	19
1.5.2.1. 1994 Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	19
1.5.2.2. 5 Nisan 1994 Kararları/İstikrar Programı	21
1.5.2.3. 5 Nisan 1994 Kararları Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik	
Görünüm	22

1.5.3. 2000-2001 Ekonomik Krizleri	25
1.5.3.1. 2000-2001 Ekonomik Krizlerinin Birikim Süreci	25
1.5.3.2. 2000-2001 Ekonomik Krizlerinin Ekonomiye Etkileri.....	30

II. BÖLÜM

2. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI	32
2.1. Programın Amacı	33
2.2. Yapısal Dönüşümler	34
2.2.1. Mali Sektörün Yeniden Yapılanması	35
2.2.2. Devlette Şeffaflığı Artıracak ve Kamu Finansmanını Güçlendirecek Düzenlemeler	41
2.2.3. Rekabeti ve Etkinliği Artırmaya Yönelik Düzenlemeler	44
2.2.4. Sosyal Dayanışmayı Güçlendirmeye Yönelik Düzenlemeler	46
2.2.5. Reel Ekonomiye Yönelik Önlemler	48
2.3. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar.....	49
2.3.1. Maliye Politikası	50
2.3.1.1. Kamu Harcamalarını Azaltıcı Önlemler	50
2.3.1.2. Kamu Gelirlerini Artırıcı Tedbirler.....	52
2.3.1.3. Kamu Kesiminin Borçlanma Politikası ve Dış Finansman.....	53
2.3.2. Gelirler Politikası	55

III. BÖLÜM

3. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ: BAŞARILARI VE BAŞARISIZLIKLARI	58
3.1. Ekonomik Büyümenin Değerlendirilmesi.....	61
3.2. Ödemeler Bilançosu Dengesinin Değerlendirilmesi	66
3.3.1. Cari İşlemler Dengesi.....	66
3.3.2. Sermaye Hesabı Dengesi.....	71
3.3. İstihdam ve İşsizlik Oranlarının Değerlendirilmesi	75
3.4. Kalkınmanın Değerlendirilmesi	77

IV. BÖLÜM**4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 80****KAYNAKLAR 88****ÖZ GEÇMİŞ 95**

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Makroekonomik Göstergeler (1951-1980).....	7
Tablo 1.2: 1980-1990 Dönemi Yapısal Değişimler Kronolojisi.....	13
Tablo 1.3: Makroekonomik Göstergeler (1980-1990).....	16
Tablo 1.4: Makroekonomik Göstergeler (1991-1994).....	21
Tablo 1.5: Makroekonomik Göstergeler (1995-1997).....	24
Tablo 1.6: Makroekonomik Göstergeler (1998-2000).....	27
Tablo 1.7: 2000-01 Krizlerinin Ekonomiye Yansıması.....	31
Tablo 2.1: Yapısal Reformlar ve Yasal Düzenlemeler	35
Tablo 2.2: TMSF'ye Devredilen Bankaların Çözüm Süreci	37
Tablo 2.3: Personel Sayısı ve Şube Sayısındaki Değişmeler.....	38
Tablo 3.1: 2002-2008 Yılları Arası İhracatın Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (%).....	69
Tablo 3.2: Sektörlere Göre Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri (Milyon \$)	74
Tablo 3.3: 2002-2008 Yılları Arası Türkiye'nin İGE Alt Göstergeleri ve Sıralaması ..	78

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: 1999-2008 Yılları Arası Sosyal Fonların GSYİH'ya Oranı	47
Grafik 2.2: 1995-2008 Yılları Arası Kamu Geliri ve Kamu Harcamaları.....	52
Grafik 2.3: 1995-2008 Yılları Arası Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ve Faiz Ödemelerinin GSYH'ya Oranı	55
Grafik 2.4: 1997-2008 Yılları Arası Asgari Ücretin TL ve Dolar Cinsinden Değişimi.....	56
Grafik 3.1: 2002-2008 Yılları Arası Kişi Başına Milli Gelir (\$).....	60
Grafik 3.2: 2002-2008 Yılları Arası Türkiye ve Dünya Büyüme Oranları	62
Grafik 3.3: 2002-2008 Yılları Arası Türkiye ve Dünya Enflasyon Oranları	63
Grafik 3.4: 2002-2008 Yılları Arası Dönemde Seçilmiş Temel Sektörlerin GSYİH Büyümesine Etkileri (%)	64
Grafik 3.5: 2002-2008 Yılları Arası Tüketim ve Yatırım Harcamalarının GSYİH Büyümesine Katkıları (%).....	65
Grafik 3.6: 2002-2008 Yılları Arası Cari İşlemler Dengesi ve Alt Kalemlerinin GSYİH'ya Oranı	67
Grafik 3.7: 2002-2008 Yılları Arası Toplam İhracatın Mal Gruplarına Göre (%) Dağılımı	68
Grafik 3.8: 2002-2008 Yılları Arası İthalatın Mal Gruplarına Göre (%) Dağılımı	70
Grafik 3.9 : Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (UDY) (Milyon \$)	72
Grafik 3.10: 2002-2008 Yılları Arası Sermaye Hesabı Dengesi ve Alt Kalemleri (Milyon \$).....	73
Grafik 3.11: İstihdamın Sektörel Dağılımı ve İstihdam Oranı	76
Grafik 3.12: 2002-2008 Yılları Arası Türkiye ve Dünya İşsizlik Oranları	77
Grafik 3.13: 2002-2008 Yılları Arası İnsani Gelişme Endeksi	79

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATV	: Akaryakıt Tüketim Vergisi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
EMP	: Enflasyonla Mücadele Programı
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI (İGE)	: İnsani Gelişme Endeksi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük Orta Boyutlu İşletmeler
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEAŞ	: Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş.
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
TL	: Türk Lirası
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UDY	: Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
YYP	: Yeniden Yapılandırma Programı

GİRİŞ

1978-79 döviz bunalımından sonra Türkiye ekonomisi kademeli olarak dışa açılmış ve iktisadi kararlar devlet tarafından belirlenmek yerine serbest piyasaya bırakılmaya başlanmıştır. 1980 yılında ilan edilen 24 Ocak Kararlarıyla liberal bir ekonomiye geçiş amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda uzun yıllardır uygulanan devletçi politikalardan çıkmak için Türkiye Ekonomisi yapısal olarak reforma tabi tutulmuştur. Ekonomide piyasa ekonomisinin işlerlik kazanabilmesi için, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir.

1990'lı yıllarda bu geçiş kesintiye uğramış, kısa vadeli ve günü kurtarıcı iktisat politikalarıyla Türkiye ekonomisi neredeyse sürekli olarak bir krizin içine sürüklenmiştir. Bu krizler 2000 ve 2001 yıllarında ağır bir buhran ile son bulmuş, tüm ekonomi tamamen bloke olmuştur. İktisadi ajanların beklentileri kalıcı olarak bozulmuştur.

Bu buhrandan çıkmak amacıyla Kemal Derviş tarafından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Bu programı daha önceki açıklanan programlardan ayıran temel husus; bir önceki programlarda ortaya konan ve yerine getirilmeyen taahhütlerden sonra yitirilen güvenin yeniden tesis edilebilmesi kapsamında programda ekonomik ve yasal değişim ve dönüşümlerin hedeflenmesinin yanı sıra, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması ve eskiye dönüşün mümkün olmadığı yönünde yapılan vurgulamalar ile birlikte kesin bir siyasi taahhüttü içermesidir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başladıktan sonra Türkiye ekonomisi hızla büyümüş; 3.000 doların altında olan kişi başına gelir, 10.000 doların üstüne çıkmıştır. Ayrıca enflasyonla etkin şekilde mücadele edilmiş, kamu kesimi bütçe dengesi sağlanmıştır. Bununla beraber; işsizlik, ödemeler dengesi gibi yapısal sorunlar

varlığını devam ettirmektedir. Bu programın en önemli başarısı, 1990'lı yıllarda bozulan beklentileri tekrar olumluya çevirmesidir.

Bu tezin amacı, halen tartışmalı bir konu olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Türkiye ekonomisine etkilerini; makro iktisadi göstergeler ışığında, şimdiye kadar ele alınmamış bir perspektiften (yasal dayanaklarıyla) analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda; 2001 Krizine zemin oluşturan ekonomik gelişmeler; Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümünde önem arz eden 24 Ocak Kararları ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın temel unsurları bağlamında ele alınmıştır. Ardından; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının öngördüğü köklü değişimler ve uygulama sonrası ekonomik veriler ortaya konulmuştur.

1980 sonrası dönemde; sosyal bilimler literatüründe küreselleşme deyimi ile yer alan ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm yaşanmış; sermaye birikim süreci, endüstri ilişkileri ve üretim biçimleri ile birlikte ulusal ekonomi politikaları köklü bir değişikliğe uğramıştır. İncelemeye konu dönemlerin temel iktisat politikalarındaki değişimin analizi için, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın çalışma hedeflerinin ve ekonomilerdeki rolünün tanımlanması; ithal ikameci politika, ihracata yönelik sanayileşme ve mali serbestleşme kavramlarının temel unsurlarının ortaya konulması önemlidir. Bu çerçevede; 24 Ocak Kararları, 5 Nisan 1994 Krizi ve ardından 2000 ve 2001 Krizlerinin oluşumunu hazırlayan süreçlerde; yıllar itibarıyla büyüme, enflasyon, ithalat, ihracat, cari işlemler dengesi ve bütçe verilerine ayrıntılı olarak yer verilmiş; araştırmanın ilk bölümünde açıklanmıştır.

1980 sonrası süreçte yapısal reformlar uygulanmakla birlikte; uzun vadede tekrarlayan ekonomik krizlere çözüm olarak, 2001 yılında, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulanmış, söz konusu programda; enflasyon oranının düşürülmesi, dış açığın giderilmesi, milli gelirin artması, kamu maliyesinin yeniden yapılanması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik makro düzeyde yapısal düzenlemeler öngörülmüş; diğer çalışmalardan farklı olarak yasal düzenlemeleri de gösterilmek suretiyle programın ana başlıkları, tüm unsurları ile birlikte, araştırmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Araştırmanın son bölümünde; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile öngörülen köklü yapısal reformların, 2002-2008 dönemi veri kabul edilmek suretiyle, takip eden süreçte makroekonomik göstergelere nasıl yansıdığı konusu ortaya konulmuş; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın iktisat tarihimizdeki yerinin, makroekonomik göstergelere dayanarak başarılı olup olmadığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

I. BÖLÜM

1. 2001 ÖNCESİ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE 24 OCAK KARARLARINI ORTAYA ÇIKARAN NEDENLER

1.1. 1951-1961 Dönemi

II. Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler ile Türk ekonomisi de dinamik bir sürece girmiş; büyüme hızı %12'lere ulaşmış, büyümeye bağlı olarak dış ticaret, cari işlemler ve bütçe dengelerinin GSYİH içerisindeki payında negatif yönlü bir artış görülmüştür. İthalat bolluğu ve dış yardımlara ekim sahasının hızla genişletilmesi, tarımda makineleşme, iyi ürün yıllarının birbirini kovalaması ve Marshall yardımının da eklenmesi ile ekonomide hızlı bir gelişme görülmüştür. Özellikle 1950-1953 dönemi Türk Ekonomisinde büyük canlılık ve bolluk dönemi olarak nitelendirilmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı 1963: 18).

Bu dönemde yatırımlardaki artışın nedeni, tarımdaki büyük ürün artışı ve dış yardımlardır. Tarımsal ölçeğin küçük oluşuna bağlı olarak, ürün arzının mevcut talebi karşılayamaması fiyatların yükselmesine neden olmuş; yatırımların ve ekonomik büyümenin itici gücü olan tarımın etkisi azalmaya başlamıştır. Ürün fiyatlarına bağlı olarak enflasyonun yükselmesi ise dış ödemeler açığını artırmıştır. Mevcut durum karşısında 4 Ağustos 1958'de istikrar politikası açıklanmış; devalüasyon yapılarak TL'nin değeri düşürülmüştür. Yine dış ticarete yaşanan çıkmazları giderebilmek adına dış yardımlar alınmış; piyasaya yönelik krediler azaltılmıştır. Kısa vade için de olsa istikrar politikası değerlendirilecek olursa, fiyatların düşürülmesine karşın arzu edilen ihracat artışı yaşanmamış, artan dış krediler nedeni ile ithalatta artış göstermiştir. Bu da dış ticaret açığının daha da büyümesine yol açmıştır (Ay 2007: 19-20).

1.2. 1961-1968 Dönemi

1960'lı yıllardan itibaren ekonomide planlı kalkınma dönemi başlamış; Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD)'nin bünyesinde kurulan konsorsiyum ile Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın finansmanı için kredi sağlanmıştır (Siverekli Demircan ve Ener 2003: 92-93). Alınan dış yardımlara karşın ödemeler bilançosunda iyileşme sağlanamadığı gibi Türkiye'nin hali hazırdaki rezervleri de erimeye başlamış; dış açıkların artmasına karşın düşük bir enflasyon beraberinde ekonomik büyümede de bir artış kaydedilmiş, bütçe açığının GSYİH içerisinde ki payı yükselmiştir (Ay 2007: 20)

Bu dönemde; ithal ikamesi için iç talebi hazır olan tüketim malları öncelikle tercih edilirken koruma oranları, kullanılan ara mallardan nihai ürünlere doğru katlanarak artış göstermiştir (Sarı 2009: 31). İthal ikameci sanayileşmeyi desteklemek için kamu kesimi, birçok girdiyi maliyetinin altında fiyatla satışa sunmuştur. Böylece temel ürünlerin özel sektöre uygun fiyat ile aktarılması amaçlanmış, ancak üretimin ithal edilen makine ve teçhizata bağımlı olması, Türkiye'nin dışa bağımlılığının artırmasına neden olmuştur (Siverekli Demircan ve Ener 2003: 93).

1.3. 1968-1974 Dönemi

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yaşanan pozitif büyüme ve enflasyon rakamları İkinci Kalkınma Planı döneminde de yakalanmış; %6,8 büyüme hızı ile %10,2 gibi bir enflasyonun bir arada götürülmesi başarılmıştır. Bu rakamların yakalanabilmesindeki en önemli etken, %9,1 oranında büyümenin olduğu sanayi sektörü olmuştur. Sanayinin teknolojiye dayalı olmasından kaynaklı olarak; hammadde ve yatırım mallarına duyulan ihtiyaç da artırmıştır (bkz. Tablo 1.1).

1970'li yıllara gelindiğinde, mevcut kapasitenin artırılması ve giderek büyüyen dış ticaret açığı nedeniyle ihracata yönelme zorunluluğu hissedilmeye başlanmıştır. Ancak içe dönük ekonomik yapı, TL'nin aşırı değerli kalması ve üretim için gerekli ithal girdilerin temini için yeterli döviz rezervlerinin olmayışı ve ihracatın beklenen

gelişimi gösterememesi sonucunda ekonomik bunalıma girilmiştir. Bunalımın aşılması amacıyla; istikrar tedbiri olarak, 1970 yılının ağustos ayında TL'nin dolar karşısındaki değeri düşürülmüş, parite 9 TL'den 15 TL'ye yükseltilmiştir. Bu politika ile ulaşılmak istenilen; ihracatın artırılması, artan ithalatın kısılması ve dış ticaret dengesinin yeniden sağlanmasıdır. 1971 yılında işçi dövizlerinin ülkeye girmeye başlaması ile TL'nin USD karşısındaki değeri 14 TL'ye düşmüş; bu döviz girişleri nedeni ile cari işlemler dengesi, savaş yıllarından sonra ilk kez 1973 yılında fazla vermiştir. Ödemeler dengesinde ki bu olumlu seyir, istikrar tedbirlerinin uygulanmasından vazgeçilmesine neden olmuştur (Sarı 2009: 31).

1974 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkelerinin, petrol fiyatlarının artırması, üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuş ve ürün fiyatları yükselmiştir. Bunun doğal sonucu olarak; dünya ticaretinde bir daralma yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış harekâtı sonrası uygulanan ekonomik ambargo, Türk ekonomisinin dengesini iyice bozmuştur. Cari işlemler dengesinin GSYİH içerisindeki payı 1973 yılında %1,3 iken tüm bu gelişmeler sonrasında 1980 yılında %-3,7 olarak gerçekleşmiştir.

1.4. 1974-1980 Dönemi

Bu dönemde ekonomik büyümede görece bir iyileşme görülse de 1977 yılından sonra dış borçlanmaların artması, cari açık ve kamu açıklarının bu borçlanma ile finanse edilmesi yani borcun borç ile ertelenmesi ekonomiyi ağır bir bunalıma sürüklemiştir. 1979 yılında büyüme hızı 1954 yılından sonra ilk kez eksi değer almış ve ekonomi 1979 yılında %0,6, 1980 yılında %2,8 daralmıştır. Enflasyon ise 1980 yılında %107,6'ya yükselmiş; Türkiye ekonomisi, ağır bir bunalıma sürüklenmiştir (bkz. Tablo 1.1).

Türkiye ekonomisi için 1950-1980 yılları hakkında yapılan değerlendirmeler ışığında bazı sorunların (enflasyon, cari işlemler dengesi ve dış ticaret dengesinin) Tablo 1.1'den anlaşılacağı üzere neredeyse süreklilik arz ettiği anlaşılmış; ekonomide yaşanan dengesizlikler nedeniyle, yeni bir istikrar programı olarak, 24 Ocak 1980 tarihinde istikrar programı açıklanmıştır.

Tablo 1.1: Makroekonomik göstergeler (1951-1980)

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)	Büyüme Oran (%)	Enflasyon Oran (%)	Konsolide Bütçe Gideri (Bin TL)	Konsolide Bütçe Geliri (Bin TL)	Bütçe Dengesi / GSYİH (%)
1951	402	314	78,1	-1,1	-1,2	12,8	-	2,06	2,12	0,2
1952	556	363	65,3	-2,1	-2,1	11,9	0,8	2,64	2,70	0,2
1953	533	396	74,4	-1,3	-1,5	11,2	2,3	2,57	2,54	-0,1
1954	478	335	70,0	-1,3	-1,5	-3,0	11,0	2,73	2,61	-0,4
1955	498	313	63,0	-1,4	-1,3	7,9	7,2	3,43	3,40	-0,1
1956	407	305	74,9	-0,7	-0,5	3,2	16,8	3,71	3,57	-3,2
1957	397	345	86,9	-0,2	-0,3	7,8	18,7	4,38	4,34	-0,1
1958	315	247	78,5	-0,3	-0,3	4,5	15,1	5,25	5,27	0,1
1959	470	354	75,3	-0,4	-0,5	4,1	19,5	7,05	7,15	0,1
1960	468	321	68,5	-0,8	-0,7	3,4	5,3	7,79	7,75	-0,1
1961	510	347	68,4	-1,5	-1,6	1,2	2,9	11,87	11,63	-2,4
1962	622	381	61,5	-1,9	-1,9	5,6	5,7	9,74	9,84	0,1
1963	688	368	53,5	-2,2	-2,1	9,1	4,2	12,44	12,61	1,3
1964	537	411	76,5	-0,8	-0,7	5,5	1,2	14,30	13,69	-4,4
1965	572	464	81,1	-0,7	-0,5	2,8	8,1	15,42	14,80	-4,1
1966	718	490	68,3	-1,2	-0,8	11,2	4,8	18,23	18,14	-0,1
1967	685	523	76,3	-0,7	-0,5	4,7	7,6	21,55	21,78	1,2
1968	764	496	65,0	-1,1	-0,9	6,8	3,2	23,26	22,67	-2,7
1969	801	537	67,0	-1,0	-0,8	4,1	7,2	26,71	25,11	-6,5
1970	948	588	62,1	-1,4	-0,7	3,2	6,7	34,71	34,92	0,1
1971	1.171	677	57,8	-2,2	-0,5	5,6	15,9	49,08	42,74	-1,5
1972	1.563	885	56,6	-2,4	0,0	7,4	18,0	54,36	54,01	-0,1
1973	2.086	1.317	63,1	-2,1	1,3	3,3	20,5	67,52	65,31	-0,4
1974	3.778	1.532	40,6	-4,5	-1,4	5,6	29,9	82,27	78,37	-0,6
1975	4.739	1.401	29,6	-5,0	-2,6	7,2	10,1	119,99	118,77	-0,6
1976	5.129	1.960	38,2	-4,1	-2,8	10,5	15,6	162,36	158,40	-0,9
1977	5.796	1.753	30,2	-4,6	-3,8	3,4	24,1	248,31	236,13	-3,2
1978	4.599	2.288	49,8	-2,3	-1,4	1,5	52,6	361,55	337,68	-1,1
1979	5.069	2.261	44,6	-2,3	-1,3	-0,6	63,9	633,22	573,05	-2,4
1980	7.909	2.910	36,8	-5,1	-3,7	-2,8	107,6	1.147,55	988,23	-2,4

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>; Kalkınma Bakanlığı 2015: 75; TÜİK 2009: 480-481.

1.5. 1980-2001 Dönemi

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizleri iyi anlayabilmek ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını doğru tahlil edebilmek için Türkiye ekonomisi uzun dönemli olarak analiz edilmelidir. 1980’li yıllara kadar ithal ikameci planlamaya dayalı ve devletçi anlayışın egemen olduğu iktisadi düşünce biçimi, 1980’li yıllardan sonra yerini kademeli olarak serbest piyasa ekonomisine bırakmıştır. 1970’lerin ortalarından itibaren görülen stagflasyon olgusundan sonra dünya genelinde görülen Neoliberal politikalar,

Türkiye’de de benzer biçimde 1980’li yıllardan sonra yaşanmıştır (Öztürk ve Özyakaşır 2010: 2).

1980 öncesinde ekonomik büyüme ve sanayileşme stratejisi olarak ithal ikameci politika uygulanmaktadır. Bununla beraber döviz kuru ve faiz oranları devlet tarafından belirlenmektedir. Bu politikalar ve uygulamalar 1970’li yılların sonuna gelindiğinde uygulanabilirliğini yitirmiş ve ekonomik anlamda dip nokta görülmüş, sistem tümüyle bloke olmuştur.¹ Bu dip noktadan nasıl çıkılabileceği konuları tartışılırken 24 Ocak istikrar programı açıklanmıştır.

1.5.1. 24 Ocak 1980 Kararları

24 Ocak istikrar programını daha önceki programlardan ayıran temel özellik; kısa vadeli çözümlerin yanında uzun vadeli hedeflerin konulduğu liberal bir program olmasıdır. Yine bu hedeflere ulaşabilmek adına ekonominin hemen hemen her alanında yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi de bir diğer ayırıcı özelliktir. Ekonomide piyasa ekonomisinin işlerlik kazanabilmesi için, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Mikro ve makro dengelerin belirlenmesinde hantal ve etkisiz olan idari kararların yerine, serbest piyasada belirlenen fiyat mekanizması işletilmiş; ekonomide aktif olan kesim özel kesim olmuştur. Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını azaltmak amacıyla, KİT’ler için özelleştirilme çalışmaları başlatılmış, daha fazla yabancı sermaye çekilerek rekabet koşullarının yeniden düzenlenmesi hedeflenmiştir.

24 Ocak Kararlarıyla ihracata yönelik sanayileşme politikasına geçilmiş, 1980 dönemi öncesi esas olan ithal ikameci sanayileşme politikası ise terk edilmiştir. 1980 sonrası dönemde ithalat işlemleri serbestleştirilmiş; ihracat artışları, vergi iadesi ve teşvikler yoluyla desteklenmiştir. Bu dönemde yeni kredi elde etmek ve dış ödeme güçlüklerine çözüm bulmak amacıyla IMF’nin desteği alınmıştır (Öztürk ve Özyakaşır 2010: 11).

¹ Türkiye ekonomisinde başka pek çok kriz olmakla birlikte, II. Dünya Savaşı yılları, 1978-79 Bunalımı ve 2001 Krizi olmak üzere üç büyük bunalım yaşanmıştır. Bu bunalımlardan sonra iktisat politikalarında bir paradigma değişikliği meydana gelmiştir.

24 Ocak 1980 Kararlarında alınan tedbirler aşağıda kısaca anlatıldıktan sonra makroekonomik veriler özelinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1.5.1.1. Uygulanan Tedbirler ve Kararlar

1980 öncesinde fiyatlarda yaşanan devamlı ve hızlı yükselme ülkenin ihracat dengesini bozduğu gibi ekonomik istikrarı da olumsuz etkilemiştir. Bu gerekçelerle; serbest piyasa mekanizmasına geçiş ile fiyat kontrol mekanizmasının kaldırılması, ürün fiyatlarının arz ve talep dengesine göre piyasada belirlenmesi hedeflenmiştir (Akgün 2014: 78).

Yine bu dönemde dış ticarete köklü yenilikler yaşanmıştır. Dış ticarete liberal anlayış benimsenmiş, ithal ikameci sanayileşme politikaları terk edilmiş; ihracatın desteklenmesi anlamında, gün ve gün müdahaleli dalgalı döviz kuru politikası uygulanmıştır. Yine bunun yanında; ithalat tedbirleri kaldırılmış, ihracatın artırılması hedefine yönelik olarak; vergi iadesi sistemi, destekleme fiyat istikrarı fonundan yapılan ödemeler, ucuz maliyetli ihracat kredisi gibi birçok teşvikler sağlanmış, böylece; piyasada ürün kıtlığının önlenmesi amaçlanmıştır. 1980 öncesinde var olan çift fiyat problemi² de bu suretle çözülmüştür.

Uygulanan kararlar çerçevesinde; serbest piyasa mekanizmasının iyi işleyebilmesi adına devletin ekonomiye müdahalesi asgari düzeye inmiş, rekabeti engelleyici kısıtlamalar yeniden düzenlenmiş; yatırımların ve üretimin dış rekabet düzeyinde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Fırat 2006: 147-148).

Bu dönemde; maaş ve ücretler, ekonomiyi daraltmak ve talebi düşürebilmek adına düşük belirlenmiş, baskı altına alınmıştır. Bu şekilde hem piyasada ürün fazlasının oluşması hem de ürün fiyatlarındaki yükselmenin önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

² Çift Fiyat Problemi: 1980 öncesinde birçok mal ve hizmetin fiyatı devlet tarafından belirlenmekte idi. İthalat tedbirlerine bağlı olarak arz-talep dengesinde yaşanan dengesizlikler neticesinde ortaya çıkan karaborsa fiyatı ile resmi fiyat arasındaki farktır.

Yaratılan ürün fazlasının dış ticarete konu edilmesi ve böylece döviz girişinin sağlanması öngörülmüştür.

1980 öncesinde devletin faizleri düşük tutması ve böylece tasarruflarının yatırıma yönlendirilmesi amaçlanmakta iken; özellikle 1970 sonrasında yaşanan yüksek enflasyon, tasarruf sahiplerini reel olarak kayba uğratmış ve tasarruf sahiplerinin mali sistem dışına çıkmasına neden olmuştur.

1980 sonrasında faizler üzerindeki kısıtlamalar kaldırıldıktan sonra, mali sistem dışına çıkan tasarrufların ekonomiye tekrar döndürülmesi amaçlanmıştır. Tasarrufların tekrar reel ekonomiye dönmesi ile banka kaynaklarının artması, sonuç olarak kredi olanağının genişlemesi ve fiyat istikrarının da daha kolay sağlanması hedeflenmiştir.

24 Ocak 1980 tarihinde TL, Dolar karşında devalüe edilerek 1\$=70 TL'ye çıkarılmış; ihracatın artırılması teşvik edilmiştir. Bu dönemde sürekli devalüasyonlar yapılmış, böylece döviz gelirlerini artırmak hedeflenmiştir (İpek 2015: 54).

1980 yılına gelindiğinde Türk ekonomisi ağır bir bunalıma sürüklenmiş, bu bunalımdan çıkış amacıyla, program kapsamında, ekonomik büyümeye ayrı bir önem itaf edilmiştir. Ödemeler dengesi açığını ve tasarruf yetersizliğinden kaynaklanan sorunları çözmek amacıyla; yabancı sermayenin ülkeye çekilmesine yönelik düzenlemelere öncelik verilmiştir (Sivrekli Demircan ve Ener 2003: 94).

Enflasyonu kontrol altına almak amacıyla, 24 Ocak Kararları ile izlenen sıkı para politikasının amaçları; bankaların ödünç verilebilir fonlarını genişletmek, yüksek faiz politikası ile kredi talebini daraltarak fon arz ve talep dengesini sağlamak, fonların özendirilen sektörlerle akışını sağlamak ekonomideki tüketim harcamalarının kısılarak tasarrufları artırmak, tasarrufların bankacılık sisteminde toplanmasını sağlamak olmuştur (Fırat 2006: 147-148).

Serbest piyasa ekonomisine geçiş ile KİT'lerin mal ve hizmet fiyatları, serbest piyasaya bırakılmış ve bu kuruluşlar için özelleştirilme çalışmaları başlatılmıştır.

Özelleştirmedeki amaç sırasıyla; KİT’lerin kârlı çalışabilir duruma getirilmesi, KİT açıklarının Merkez Bankası’ndan değil de dış piyasalardan karşılanması ve ekonomide kamunun payının azaltılmasıdır (İpek 2015: 55).

1.5.1.2. 24 Ocak Kararları Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik Yapı

Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile başlayan ve 32 Sayılı Kararname ile büyük ölçüde tamamlanan hedefler; dünya piyasalarına entegre olarak ülke piyasasını dışa açmak, finansal serbestleşme ekseninde, finansal kesime derinlik kazandırarak işlerliğini arttırmak ve bu suretle ekonomiyi sağlıklı bir yapıya kavuşturarak büyümeyi hızlandırmaktır (Tüleykan ve Bayramoğlu 2016: 407).

24 Ocak Kararları’ndan sonra Türkiye, ithal ikameci büyüme modelini terk edip ihracata yönelik büyüme modeline geçmek sureti ile karşılaştırmalı üstünlükleri yeniden test etmiştir (Karluk 2005: 388).

24 Ocak Kararları’nın IMF destekli harcamaları minimize eden bir istikrar programı olması nedeni ile kamu harcamaları kısılmış, para arzı daraltılmış, ücret ve maaşlarda da sağlanan düşüş ile toplam talepte azalma sağlanmıştır. Rekabeti engelleyici uygulamalar azaltılmış, ithalat kısıtlamalarının kalkması ile ürünler daha ucuza satın alınmaya başlanmış ve ithalatta bir artış gözlenmiştir.

Bunların yanında; 1980 sonrası Türkiye’de, finansal serbestleşme anlamında, “Tablo 1.2” de belirtildiği şekliyle bir dönüşüm yaşanmıştır. Yaşanan bu dönüşüm toplu halde değerlendirildiğinde; faiz hadlerinin 24 Ocak Kararları ile serbest bırakılmasının, mali sistemde bir hareket sağladığı görülmektedir. 1980’li yıllara kadar uygulanan sabit kur rejimi terk edilmiş; 1 Mayıs 1981 tarihinde Merkez Bankası tarafından yapılan açıklama ile; 1980-2000 döneminde uygulanacak olan sisteme, döviz kurlarının piyasada belirlendiği, “gün ve gün müdahaleli dalgalı döviz kuru rejimi”ne geçilmiştir. Bu sayede TL’nin gerçek değerinin bulunması amaçlanmıştır. Yine aynı yılın 30 Temmuz günü yayımlanan Sermaye Piyasası Kanunu ile; “tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını

sağlamak, sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını, düzenlemek ve denetlenmesi” hususları amaçlanmıştır (17416 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu). Sermaye piyasasının denetlenebilmesi için yine aynı Kanun ile Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur.

1983 yılında ithalat rejiminde yeniden bir sınıflandırmaya gidilmiştir. 1984 yılında döviz işlemleri kısmen serbestleştirilerek, yurt dışından yapılacak döviz transferine izin verilmiş; kur üzerindeki baskıyı kırmak hedeflenmiştir. “İhracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili” ile ilgili hususlarının gerçekleştirilmesi amacıyla, 15 Haziran 1985 tarihinde, Serbest Bölgeler Kanunu yayımlanmıştır

1986 yılına gelindiğinde, İMKB’de, alım satım işlemleri başlamıştır. 1987 yılında Merkez Bankası, dolaşımdaki paranın kontrolünü sağlayabilmek adına, Açık Piyasa İşlemleri yapmaya başlamış; 1988 yılında, döviz kurunun Merkez Bankası tarafından belirlenen günlük kurun belirli bir oran üzerinde ya da altında kalmak şartıyla özel finans kurumlarınca belirlenebilmesi imkânı sağlanmıştır. 1989 yılında kambiyo rejiminde liberalizasyon sağlanarak, serbest dolaşımın önündeki hemen hemen tüm engeller kaldırılmış; liberalizasyon dönemi, 11 Ağustos 1989 tarih 20249 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 sayılı Kararın yayımlanması ile tamamlanmıştır. Anılan karar ile ilgili detaylı bir değerlendirme çalışmanın ilerleyen kısmında yapılmıştır.

Tablo 1.2: 1980-1990 dönemi yapısal değişimler kronolojisi

Yıllar	Gerçekleşen Değişimler
1980	Faiz hadleri serbestleştirildi.
1981	Döviz kurunun her gün Merkez Bankası'nca açıklandığı günlük kur sistemine geçildi, Sermaye Piyasası Kanunu çıkarıldı.
1982	Sermaye Piyasası Kurulu kuruldu.
1983	İthalat rejiminde yapılan değişiklikler ile ithal malları, ithali yasak mallar, ithali serbest mallar ve ithali izne bağlı mallar olmak üzere üç türe ayrıldı.
1984	Döviz alımları serbestleştirildi. Kambiyo rejimi değiştirilerek yurt dışından döviz taşınmasına izin verildi.
1985	Serbest Bölgeler Yasası yürürlüğe girdi.
1986	IMKB' de alım-satım işlemleri başladı. Yabancı sermaye yatırımlarına getirilen üst sınır kaldırıldı.
1987	Merkez Bankası, Açık Piyasa İşlemlerine başladı.
1988	Döviz kurunun bankaların, özel finans kurumlarının ve döviz büfelerinin katıldığı seanslarda serbestçe belirlenmesine başlandı.
1989	Kambiyo rejiminde liberalizasyona gidildi. Yurtdışında yerleşik kişilerin MKB'de alım-satım yapmaları serbest bırakıldı.
1989-90	Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanunun 32 sayılı kararında değişikliğe gidilerek kambiyo rejimi daha da liberalize edildi.

Kaynak: Koraltürk 2004: 469-472.

Dünya ekonomisine entegre olmaya çalışan Türkiye'de, IMF'nin desteği ve 24 Ocak Kararları ile birlikte uygulamaya konulan program; ilk aşamada 1980-1983 yılları arasında uygulanan bir istikrar programı niteliğinde iken, sonraki aşama, ekonomiyi serbestleştirme ve yeniden yapılandırma hedefi olmuştur (Sarı 2009: 35).

İlk aşamada; kısa vadeli amaçlar olarak, kuyrukların ve kara borsanın ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Alınan kararlar neticesinde; aşağıda bahsi geçen alanlarda, olumlu/olumsuz gelişmeler yaşanmıştır.

Bu dönemde; gerçekçi faiz ve döviz kuru politikasının izlenmesi ile bankalardaki mevduat hacminde artış sağlanmıştır. Yüksek faiz uygulanmasına bağlı olarak, bu dönemde, mali sistem dışındaki kaynaklar tekrar piyasaya kazandırılmıştır. Faizlerin yüksek tutulması ile borçlanma maliyeti artmış; bu da üretim maliyetlerinin artmasına yol açmıştır. Üretim maliyetinin artması ise ürün fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Böylece talep daraltılmış, ihracat için arz fazlası elde edilmiştir.

Bunun yanı sıra; söz konusu dönemde, devalüasyonlar ve teşvikler aracılığıyla ihracat önemli ölçüde artırılmıştır. 1980 yılında 2,91 milyar dolar ihracat ve 7,91 milyar

dolar ithalat miktarı söz konusu iken; 29 Aralık 1983’de dış ticarete uygulanan ithalatı serbest mallar listesinin, yerini ithalatı yasak mallar listesine bırakması piyasayı olumlu etkilemiş, 1987 yılına kadar yaşanan hızlı büyüme ile 10,19 milyar dolar ihracat ve 14,16 milyar dolar ithalat rakamlarına ulaşılmış, 1980 yılında %5,1 olan dış ticaret açığının GSYİH içindeki payı 1988 yılında %1,5 olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980 yılında %36,8 iken, 1988 yılında %81,4 olmuştur. Daha sonra kısa vadeli yabancı kaynakların ülkeye girişi ile TL’nin dolar karşısında değer kazanması ihracatı olumsuz etkilemiş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1990 yılı itibari ile %58,1 seviyesine gerilemiş, dış ticaret açığının GSYİH içindeki payı %4,7’ye yükselmiştir. (bkz. Tablo 1.3).

Mal ve hizmet fiyatlarının piyasa koşullarında serbestçe belirlenmesi ile hem çift fiyatlamanın önüne geçilmiş hem de ürün fiyatları baskılanmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi enflasyon; ürün fiyatlarının baskılanması, düşük ücret ve maaş politikası uygulaması ile kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak 1980 yılında %116,6 seviyesinde olan enflasyon oranı, 1981 yılında hızlı bir düşüş ile %35,9 seviyesine gerilemiştir. Kısa vadede piyasaya fiyat istikrarının sağlanacağı yönünde bir güvenin verilmesi amacıyla başarılı olunduğu görülmekte iken; KİT ürünlerine yapılan zamlar ve yüksek faiz ile 1983 yılından sonra enflasyon tekrar yükselme trendine girmiştir (Tecer 2005: 83). 1981-1987 yılları arasında enflasyonda %35 seviyelerinde bir denge sağlanmış, bu denge; üretim kapasitesinin artmasına, enerji sıkıntısının giderilmesine ve ekonomik büyümeye olanak sağlamıştır (Tüleykan ve Bayramoğlu 2016: 409).

Bu dönemde; ödemeler dengesinin görünmeyen işlemler bölümünde turizm, işçi dövizleri, dış taşımacılık ve müteahhitlik hizmetleri vb. kalemler itibariyle önemli artışlar gerçekleşmiştir. 1980 yılında %3,7 olan cari işlemler açığının GSYİH içindeki payında, 1980’li yılların sonuna doğru artı yönde bir değişim sağlanmıştır (bkz. Tablo 1.3).

Gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ve sağlanan teşvikler ile yabancı sermayenin ülkeye girişi hızlanmış, yaşanan döviz darboğazı geride kalmıştır. İhracata dayalı

sanayileşme politikası çerçevesinde; tarım sektörünün Türkiye’de gerçekleştirilen toplam üretim içindeki payı azalmış, imalat sanayinde ise kapasite kullanım oranları yükseltilmiştir. İmalat sanayinde 1980 yılında kamuda %59,6 ve özel kesimde %54,3 olan kapasite kullanım oranı; ekonomide sağlanan büyüme ve gelişme ile 1987 yılında, kamu kesiminde %80,7’ye, özel kesimde %76,8’e yükselmiştir. 1980 yılında gerçekleştirilen ihracatta tarım sektörünün payı %57,4, madencilik sektörünün payı %6,6 ve sanayi kesiminin payı %36 olmuştur. Uygulanan politikalar çerçevesinde, 1990 yılında gerçekleştirilen ihracatta tarım sektörünün payı %17,4’e, madencilik sektörünün payı %2,5’e gerilerken, sanayi sektörünün payı %79,9’a yükselmiştir (Özmetin 2012: 85).

1980-1983 döneminde faiz oranlarının yüksek oluşu ve kamu kesiminin istikrara kavuşması; fiyat artışlarının önüne geçilmesini sağlamıştır (Tecer 2005: 83). Konsolide bütçe harcamaları ve bütçe açıklarında yükselmeler yaşanırken; kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) GSMH’ye oranında, 1980’li yılların sonuna kadar bir düşüş sağlanmıştır.

1987 yılına kadar genelde olumlu seyreden veriler; ekonomide istenen yapısal dönüşümlerin sağlanamaması ve kırılgan yapıda olan piyasalarda siyasal istikrarı bozucu gelişmelerin yaşanması da ekonomik verilerin yeniden bozulma sürecine girmesine neden olmuştur. Enflasyon 1988 yılında %68,8, 1990 yılında %60,3 olarak gerçekleşmiş; yine 1990 yılında, cari işlemler açığının GSYİH içindeki payı %1,3 olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1990 yılında %58,1 seviyelerine gerilemiş, 1989 yılında ülkeye girmeye başlayan kısa vadeli yabancı kaynaklar piyasayı olumlu etkilemiş ve 1990 yılında %9,27 seviyesinde geçici bir büyüme sağlanmıştır (bkz. Tablo 1.3).

Tablo 1.3: Makroekonomik göstergeler (1980-1990)

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Konsolide Bütçe Gideri (Milyon TL)	Konsolide Bütçe Geliri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi / GSYİH (%)
1980	7.909	2.910	36,8	-5,1	-3,7	-2,45	116,6	1,1	0,9	-2,4
1981	8.933	4.703	52,6	-4,1	-2,0	4,86	35,9	1,6	1,5	-1,2
1982	8.843	5.746	65,0	-3,1	-1,1	3,56	27,1	1,7	1,6	-1,1
1983	9.235	5.728	62,0	-3,7	-2,4	4,97	31,4	2,9	2,7	-1,7
1984	10.757	7.134	66,3	-3,7	-1,8	6,71	48,4	4,2	3,7	-3,3
1985	11.344	7.959	70,2	-3,3	-1,1	4,24	45,0	6,4	5,9	-1,7
1986	11.105	7.457	67,1	-3	-1,4	7,01	34,6	8,3	7,1	-2,1
1987	14.158	10.190	72,0	-2,8	-0,7	9,48	38,9	12,7	10,4	-2,6
1988	14.335	11.662	81,4	-1,5	1,3	2,32	68,8	21,4	17,6	-2,3
1989	15.792	11.625	73,6	-2,9	0,6	0,29	63,3	38,8	31,4	-2,5
1990	22.302	12.959	58,1	-4,7	-1,3	9,27	60,31	68,3	56,6	-2,3

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>; Kalkınma Bakanlığı 2015: 75; TÜİK 2009: 480-481.

Türkiye’de 1984’e kadar, kapalı olarak nitelendirebileceğimiz bir kambiyo rejimi uygulanmış; 1567 sayılı Türk Parasını Koruma Kanunu’na dayanarak çıkarılan 17 Sayılı Karar’dan 28 Sayılı Karar’a kadar, ayrıntılarda farklılıklar olsa dahi, sermaye hareketleri açısından kapalı bir kambiyo rejimi uygulaması devam etmiştir. 1983 yılı sonunda çıkarılan 30 Sayılı Karar ile beraber sermaye hareketleri tam olmasa da serbestleştirilmiş, 1989 yılında 32 Sayılı Karar ile beraber sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi gerçekleşmiştir (Kumcu 1995: 52).

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar

25 Şubat 1930 tarih 1433 sayılı Resmî Gazetede 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun yayımlanmıştır.

Madde 1- Kambiyo, nukut, esham ve tahvilât alım, satımının ve memleketten ihracının tanzim ve tahdidi ve Türk parası kıymetinin korunması zımında kararlar ittihazına İcra Vekilleri Heyeti salâhiyetlidir. (...)

Madde 3- İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunacak kararlara muhalif hareket eden bankalarla birinci maddede yazılı işlerle iştigal eden sair müesseseler hakkında kanunî takibat yapılarak mahkemelerce bunların on beş günden iki seneye kadar muamele icrasından men ve tatiline karar verilmekle beraber beş yüz liradan yüz bin liraya kadar ağır para cezası dahi hükmedilir.

Bu hareketi itiyat eden banka ve müesseseler set olunur. Muhalif hareket banka ve müesseselerin merkezi tarafından yapılmış veya yaptırılmış ise tatil ve set kararlara o banka ve müessesenin Türkiye'deki bilcümle şubelerine de şamildir. Şubeler kendiliklerinden yapmışlarsa karar yalnız o şubeler hakkında tatbik olunur. (...)

İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunacak karara muhalif hareketler için 1447 numaralı kanunla sair kanunlarda yazılı ceza hükümleri cari olmayıp bu kanundaki cezalar tatbik olunur. (...)

Türk parasının, para niteliği taşıyan kıymetli evrakların ve kıymetli taşların/eşyaların ihracı veya ithali Türk parasının kıymetini koruma çerçevesinde anılan kanunla kontrol altına alınmış ve gerekli tüm önlemleri alma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiş ve alınan önlemlere muhalefet ağır yaptırımlara bağlanmıştır. Bu kanunun çıkarılma amacı kambiyo rejimini kontrol altına alarak gelişmemiş mali piyasaları dış dünyanın etkilerinden korumaktır. 1984 yılında çıkarılan 30 sayılı Karar'a kadar sermaye hareketleri üzerinde herhangi bir esneklik söz konusu olmamış, aşırı kısıtlamalar devam etmiştir.

13 Temmuz 1984 tarih 18457 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan T. C. Merkez Bankası'nın Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 30 Sayılı Tebliği ile İlgili Genelgesinde;

Madde 1- Dövizle ilişkin işlemler Merkez Bankası'nca alım-satım konusu yapılan dövizler üzerinden yapılır. Bu dövizler aşağıda sayılmıştır. (...)

Madde 2- Yukarıda sayılanlar dışında kalan döviz ve efektiflerin alım ve satımına ilişkin işlemler uluslararası piyasalardan alınacak verilere göre bankalarca serbestçe tespit edilir. (...) hükümlerine yer verilmiştir.

1980 İstikrar Kararları sonrası ortaya konan yeni vizyon ile dışa kapalı ekonomi modeli terk edilmiş, bu anlamdaki ilk süreç, Özal hükümetinin kurulması ile başlamış ve dış ticaret liberalleşmiştir. 1989 yılında yayımlanan 32 sayılı Karar ile kambiyo rejiminin liberalleşmesinde oldukça ileri bir aşamaya gelinmiştir.

11 Ağustos 1989 tarih 20249 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Kararda;

Madde 3- Türk parası ve Türk parasıyla ödemeyi sağlayan belgelerin yurda ithali serbest olup, ihracı Bakanlığın iznine tabidir. (...)

Madde 4- Türkiye'ye döviz ithali serbesttir, hiçbir kayda tabi tutulamaz ve menşei araştırılmaz. (...)

Madde 5- Yabancı paralar ve altının Türk parası karşısındaki değeri, Merkez Bankası'nca tespit edilen usuller çerçevesinde belirlenir. (...)

Madde 12- Dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de şirket kurmak, mevcut ve kurulacak şirketlere iştirak etmek, şube ve irtibat bürosu açmak suretiyle yatırım yapmaları ve her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunmaları 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun'una göre gerekli izni almak, verilen izinler çerçevesinde faaliyette bulunmak ve öngörülen sermayeye getirmek kaydıyla serbesttir. (...)

Madde 14- Göçmen ve mültecilerin İskan Kanunu'nun 31 inci maddesinde öngörülen haller dışında yapacağı ithalat ve Türkiye'de yerleşik kişilerin Türkiye'ye yapacağı servet transferleri, İthalat Rejimi ve gümrük mevzuatı hükümleri çerçevesinde serbestçe yapılır.

Madde 15- Dışarıda yerleşik kişilerin, (Yurt dışındaki yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları dahil) borsada kote edilmiş her türlü Türk menkul kıymetlerini, Türkiye'de Sermaye Piyasası Kanununa göre faaliyet gösteren bankalar dahil aracı kurumlar vasıtasıyla satın almaları, satmaları, bu kıymetlere ait gelirler ile bunların satış bedellerini bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla transfer ettirmeleri ile,

Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymet satın almaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurt dışına transfer ettirmeleri, serbesttir. (...)

Madde 16- Dışarıda yerleşik kişilerin döviz bozdurmak suretiyle satın aldıkları gayrimenkul ve gayrimenkule müteferri ayni hakların gelirleri ve satış bedellerinin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla transfer ettirilmesi serbesttir. (...)

32 sayılı Karar'ın 12 ve 13. maddeleri kapsamında ülke dışında yerleşik kişilerin Türkiye'de şirket kurmaları, mevcut veya kurulacak şirketlere iştirak etmeleri, şube ve irtibat bürosu açmak suretiyle yatırım yapmaları ve her türlü mal ve hizmet üretimine yönelik faaliyetlerde bulunmaları; gerekli izni almaları, verilen izinler çerçevesinde faaliyette bulunmaları ve öngörülen sermayeyi getirmeleri kaydıyla, Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında ticari faaliyette bulunmaları ayni ve nakdi sermayeyi yurt dışına ihraç etmeleri serbest bırakılmış, 14, 15 ve 16. maddelerine istinaden servet transferleri, menkul ve gayrimenkul kıymetlerinin yurda girişi ve çıkışı, Türkiye'de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş

menkul kıymet satın almaları ve bu menkul kıymetlerin alış bedellerini yurt dışına transfer etmeleri serbestleştirilmiştir.

Anılan karar sonrasında Türkiye’de mali piyasalarda ve kambiyo rejiminde liberalleşme sağlanmıştır. 22 Mart 1990 tarihinde IMF’ye gerekli bildirimler yapılarak TL’nin konvertibl para olarak tescil edilmesi istenmiştir (Seyidoğlu 2003: 145-146).

1.5.2. 5 Nisan 1994 Kararları

1.5.2.1. 1994 Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

24 Ocak 1980 istikrar kararlarından önce, Türkiye’de emek ve mal piyasasının dışında; döviz, sermaye ve para piyasaları gibi piyasalar oluşmamıştır. Kararlar merkezi otorite tarafından alınmaktadır. Sermaye piyasası, döviz piyasası ve para piyasası; 24 Ocak 1980 Kararları’na bağlı uygulamalar sonucu ülkemizde oluşmaya ve gelişmeye başlamıştır. Yine anılan kararlar sonrası; kamunun ekonomideki ağırlığı azalmaya, özel sektörün ağırlığı ise artmaya başlamıştır. 1980 öncesinde tarım sektörünün üretim içerisindeki payı imalat sektörünün üzerinde iken, yine anılan kararlar sonrası, bu durum imalat lehine değişmeye başlamıştır. 24 Ocak 1980 kararlarını izleyen dönemde, önce para piyasasına ve mal piyasasına serbestlik kazandırılmış, ardından Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Kararın yürürlüğe konmasıyla, kısa vadeyi içeren bir döviz piyasası kurulmuştur (Turan 2011: 64).

1980’li yılların sonuna gelindiğinde Türkiye de finansal liberalleşmenin tam manasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. 5 Nisan 1994 Kararları’nın alındığı ortamı diğerlerinden ayıran en önemli özellik; mal piyasasının yanı sıra, para ve döviz piyasalarının da oldukça serbest bir şekilde işlemekte olmasıdır (Turan 2011: 62).

1980’lerin sonunda dış ticaret dengesinin bozulması ile birlikte döviz açığı yaşanmıştır. Hükümet bu durgunluğu yabancı sermaye girişlerine dayanarak çözebileceğini düşünmüş; yabancı sermayenin Türkiye’ye çekilmesi amacıyla, TL’nin tam konvertibilitesi sağlanmıştır. Ancak bu dönemde ülkeye giren yabancı sermaye

doğrudan yatırım amaçlı değil, kısa vadeli sermaye girişleri biçimi ile girmiş; bunun sonucunda, sıcak para hareketlerine bağlı olarak ekonomik büyümede kısa bir dönem daha artış sağlanmış olsa dahi bu durum kalıcı olamamıştır. Sıcak para girişlerinin, yüksek faizin yanı sıra, girdiği ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarına bağlı olarak hareket etmesinden dolayı, ekonomik tablolarda yaşanan bozulma ile birlikte, 1993 yılı sonunda hızlı çekilmeler yaşanmıştır (Çiğdem 2012: 39). Özellikle 1989 sonrası sıcak paranın ülkeye girmesi ile Merkez Bankası rezervlerinde hızlı bir artış olmuş; Merkez Bankası'nın da bu para karşılığında piyasaya para sürmesi, enflasyonu yükseltmiştir (Cura 1998: 140).

Kısa vadeli sermaye hareketlerine bağlı olarak Merkez Bankası kasasında biriken döviz, piyasada var olan döviz talebini gidermek açısından piyasaya sürülmüştür. Mevcut döviz rezervlerin talebi karşılamaya yetmemesi ve piyasada devalüasyon yaşanacağı yönünde bir beklentinin olması nedeni ile, bu dönemde, piyasanın nabzını düşürme yönünde önemli bir etki sağlanamamıştır.

1990 yılı öncesinde uygulanan istikrar politikaları sonucunda; TL yabancı paralar karşısında değer kazanmış, ihracat gelirleri düşmüş ve ithalat giderleri artış göstermiş, dış ticaret açığı artmıştır. Bunun yanı sıra; 1990 yılında başlayan Körfez Savaşı ile Irak'a uygulanan ambargo da Türkiye'nin Orta Doğu pazarını daraltmıştır. Yine Güneydoğu'da terörle mücadele kapsamında yürütülen askerî harekâtlar kamu kesimi dengesini bozmuş; hükümetin piyasaya sürdüğü döviz ile fiyatlar seviyesinde yükselme kaydedilmiştir (Yıldırım 2004, Aktaran: Çiğdem 2012: 40).

1990 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanunun 32 sayılı Kararı'nda değişikliğe gidilerek kambiyo rejiminin mevcut duruma göre daha da liberalize edilmesinin ilk etkileri kısa süreçte olumlu etki göstermiş, 1991 yılında 13,59 milyar dolar düzeyinde ihracat yapılırken, 21,04 milyar dolar ithalat yapılmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı bir önceki yıla göre artarak %64,6 seviyesine gelmiş, cari işlemler dengesi fazla vermiş ve GSYİH içindeki payı %0,1'e yükselmiştir. Büyüme %0,72 olarak gerçekleşmiş, enflasyon ise yükseliş trendine girmiştir. 1993 yılına gelindiğinde ithalat, ihracata kıyasla daha hızlı bir oranda artmış, ihracatın ithalatı

karşılama oranı %52,1 seviyesine gerilemiş, cari işlemler dengesi açık vermiş ve GSYİH içindeki payı %2,7 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılı sonunda enflasyon üç haneli düzeye yükselmiş, ekonomi %4,67 düzeyinde daralmıştır (bkz. Tablo 1.4).

Tablo 1.4: Makroekonomik göstergeler (1991-1994)

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Konsolide Bütçe Gideri (Milyon TL)	Konsolide Bütçe Geliri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi / GSYİH (%)
1991	21.047	13.593	64,6	-3,6	0,1	0,72	66,0	132,4	99,1	-4,0
1992	22.871	14.714	64,3	-3,8	-0,5	5,03	70,1	225,4	178,1	-3,2
1993	29.428	15.345	52,1	-5,9	-2,7	7,65	66,1	490,4	357,3	-5,0
1994	23.270	18.105	77,8	-2,4	1,5	-4,67	106,3	902,4	751,6	-2,9

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>; Kalkınma Bakanlığı 2015: 75; TÜİK 2009: 480-481.

1994 krizinin gelişimi; ilgili dönem maliye ve para politikaları arasındaki uyumsuzluk ve bütçe açıklarına dayalı olarak gerçekleştirilen hatalı borçlanma politikası temelinde oluşmuştur. Bu kriz Türkiye'nin şimdiye kadar yaşadığı en derin krizlerden biri olmuş; yalnız finansal kaynaklı olmayıp aynı zamanda ekonominin reel kesiminde meydana gelen aksaklıklardan da kaynaklanmıştır. Bahsi geçen tüm bu gelişmeler sonucunda 5 Nisan 1994 Kararları alınmıştır (Akdiş 2002: 8).

1.5.2.2. 5 Nisan 1994 Kararları/İstikrar Programı

5 Nisan 1994 Kararları'nın amacı; finansal ve reel kesimde yaşanan daralmanın önüne geçerek ekonomiyi yeniden istikrara kavuşturmak ve sağlanacak istikrarın kalıcılığını temin etmektir.

İstikrarın yeniden tesisi amacına yönelik devalüasyon yapılarak TL'nin değeri düşürülmüş, TL'den kaçışı önlemek amacıyla faiz oranları yükseltilmiş, döviz kurları serbest bırakılmış, KİT ve tekel ürünlerine zamlar yapılarak harcamalar azaltılmaya çalışılmış, bankaların karşılık oranları artırılmış ve tarımsal destekleme alımları durdurulmuştur. Kullanılan bu argümanlar ile ekonomi daraltılarak yüksek olan enflasyon oranı düşürülmek istenmiştir.

Yakalanacak istikrarın kalıcılığını sağlama amacına yönelik özellikle kamusal alanda düzenlemelere (özelleştirme, sosyal güvenlik, istihdam politikası, vergi reformu, tarımsal destekleme politikaları, merkez bankası ve bankacılık sektörü vs.) gidilmiştir. Devletin ekonomideki rolünün yeniden belirlenmesi, üretim yapan devlet yapısından piyasa mekanizmasının işlerliğini ve denetimini sağlayan devlet yapısına geçmek hedeflenmiştir (Çiğdem 2012: 46).

Her istikrar programında asıl hedef olan kamu gelirlerin artırılması, kamu harcamalarının azaltılması düşüncesi uygulanan 5 Nisan kararları için de geçerlidir. 627 milyon TL gelir ve yaklaşık 819 trilyon TL gider ile bağlanmış olan 1994 yılı konsolide bütçesinde, gelirlerin 65 milyon TL arttırılması, giderlerin ise 31 milyon TL azaltılması hedeflenmiştir. Hedefleme sonrasında yaklaşık 192 milyon TL olarak öngörülen bütçe açığı 96 milyon TL'ye düşecektir. Gelir artışları esas olarak akaryakıt ve tekel ürünlerinden elde edilen dolaylı vergilerden karşılanacak, bunu belli bir düzeydeki gelir vergisinin arttırılması ve düşük oranlı bir tür servet vergisi alınması düzenlemeleri tamamlayacaktır (Kepenek ve Yenitürk 2005: 580-581).

Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması yasal düzenlemelerle sınırlandırılmıştır. Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullanabileceği kısa vadeli avans miktarı bütçe ödenekleri artışına bağlanmıştır. Yapılan değişiklikler ile 1993 yılında %18 olarak gerçekleşen kısa vadeli borçlanmanın iç borçlanma içindeki payı 1994 yılında %7,4'e düşmüştür (TCMB 2002: 31).

1.5.2.3. 5 Nisan 1994 Kararları Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik Görünüm

Bir istikrar programının başarılı olabilmesi için temel kriter alınan tedbirlere halkın destek vermesidir. Halkın desteği politikacılara olan güvenin yanında katlanacağı fedakârlıkların tüm bireylere adil yüklenilmesine de bağlıdır. Diğer önemli kriterler ise şöyle sıralanabilir; kamu kesimi açıklarının belirli bir düzeyde kontrol altına alınabilmesi, para arzının belirli bir düzeyde tutulabilmesi yani Merkez Bankası'ndan karşılıksız borçlanma yapılmaması, ekonomide doğrudan fiyat kontrollerine

gidilmemesi, alınan tedbirler hızlı bir şekilde uygulanabilmesi ve kararlı olunmasıdır. (Turan 2011: 66).

Hükümet TL'den dolara olan kaçıışı düşürebilmek adına program kapsamında faizleri sürekli yüksek tutmuş, bu şekilde TL'ye dönüş başlamıştır. Enflasyondaki düşme eğilimi, faizlere de olumlu yansımış, Hazine'nin borçlanma maliyetleri de düşmüştür. Birkaç aylık yaşanan bu olumlu değişimlere karşılık özelleştirme kapsamında, zarar ettiği veya atıl olduğu için faaliyetine son verilmesi düşünülen kuruluşlar halkın tepkisinden çekinildiği için kapatılamamıştır. 1994 yılında öngörülen özelleştirme programlarından hiçbirisi gerçekleşmemiştir. Devletin yaptığı cari harcamalar ve memur-işçi maaşlarının baskı altında tutulması bile bütçe açığında hedeflenen 96 milyon TL'lik rakama ulaşmada etkili olamamıştır (Şahin 2002: 236).

Ayrıca üretilen tarım ürünlerinin yüksek dünya fiyatından satılması, üreticinin elinde artık değer oluşturmuş, tarımsal girdi kullanan saniyede de üretim maliyetlerinin artmasına neden olmuş yani maliyet enflasyonuna yol açmıştır (Özmetin 2012: 76-77).

Nihayet; hammadde ve girdiyi ithal yollarla edinen sanayinin, yüksek devalüasyonla beraber maliyetlerinin yükselmesi ve bu artışın fiyatlara yansıtılması, 1994 yılında enflasyonun yüksek çıkmasına neden olmuştur (Çiğdem 2012: 52).

Sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını kapatabilmek adına lojman ve dinlenme tesislerinin satılması, sosyal güvenlik sisteminde reform yapılması ve zarar eden kuruluşların özelleştirilmesi gibi hususlar program kapsamında ele alınmış, ancak uygulamaya geçirilememiştir (Özmetin 2012: 76).

Yine program kapsamında; akaryakıt istikrar fonu yeniden düzenlenmiş, akaryakıt istikrar fonu önce %10'dan %25'e çıkarılmış, fakat daha sonra petrol şirketlerinin direnmesi üzerine bu fon sıfırlanmıştır. Kayıt altına alınamayan ekonomi ile ilgili vergi reformu çıkartılmış, ancak özendirme çalışmalarının yetersizliğinden yeteri kadar vergi toplanamamıştır (Turan 2011: 66-67).

Her kriz sonrası olduğu gibi Türkiye, 1994 krizinden sonra hızlı bir büyüme trendine girmiştir. Bu trend 1997 yılına kadar devam etmiş, yıllık ortalama %7,55 oranında bir büyüme sağlanmıştır. 1995-1997 döneminde enflasyon ortalama %85 seviyelerinde devam etmiştir. İhracatın ithalatı karşılama konusunda iyileşme sağlanmadığı gibi, 1997 yılında ithalat harcamaları 45,56 milyar dolar seviyesine, 1995 yılında 1,72 milyar TL olan konsolide bütçe gideri, 1997 yılında 8,05 milyar TL'ye yükselmiş, aynı dönemde konsolide bütçe geliri 5,81 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 1995-1997 dönemlerinde cari işlemler açığının GSYİH içindeki payı %1, dış ticaret açığının GSYİH içindeki payı ortalama %5,2 ve bütçe açığının GSYİH içindeki payı ise ortalama %5 olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 1.5).

Tablo 1.5: Makroekonomik göstergeler (1995-1997)

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Konsolide Bütçe Gideri (Milyon TL)	Konsolide Bütçe Geliri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi / GSYİH (%)
1995	35.709	21.636	60,6	-5,8	-1,0	7,88	89,1	1.724	1.409	-3,0
1996	43.627	23.225	53,2	-4,2	-1,0	7,38	80,4	3.961	2.727	-6,2
1997	48.559	26.261	54,1	-5,9	-1,0	7,58	85,7	8.050	5.815	-5,8

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>; Kalkınma Bakanlığı 2015: 75; TÜİK 2009: 480-481.

Kamu kesimi gelir-gider dengesinin sağlanması temeline kurulan istikrar programı yukarıda bahsedilen gerekçeler ile hedefine ulaşamamıştır. Kısa vadede alınan önlemler 1994 yılı içerisinde olumlu sonuç verdiği için arzulan kamu kesimi gelir-gider dengesi 1994 yılı için kısmen tutturulmuş olsa da yapısal reformların yapılamayışından ve 1990'lı yılların istikrarsız koalisyon dönemleri olmasından da dolayı 1995, 1996 ve 1997 yıllarında kamu kesimi gelir-gider dengesi iyice bozulmuştur. Buna bağlı olarak da borçlanma giderleri artmıştır. Program sonrası dönemde borç, borç ile ödenmeye çalışıldığından devlet borç sarmalına girmiştir.

1994 yılında üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon, istikrar programı sonrasında %85'ler düzeyine gerilemiştir. Yani ekonomide fiyat istikrarı sağlanamamıştır. IMF ile

sürdürülen görüşmelerden sonuç alınamaması TL'ye olan güveni azaltmış, Dolar, TL karşısında aşırı değerlenmiştir. Zaten yüksek seviyelerde olan dış ticaret açığı bu dönemde daha da artmıştır.

Literatürdeki ortak kanı; 5 Nisan İstikrar Kararları'nın uygulanmasında hem geç kalındığı hem de açıklanan tedbirlerin uygulanmadığıdır. Açıklanan tedbirler kısa vadede piyasaya nefes aldirmiş (GSYİH' da ki %4,67'lik düşme göze alınarak) olsa da yapısal reformların gerçekleşmemesinden dolayı enflasyon çift hanede yüksek seyrine devam etmiş, kamu kesimi gelir-gider dengesi borç sarmalına girilmesi ile daha da bozulmuştur.

1.5.3. 2000-2001 Ekonomik Krizleri

24 Ocak Kararları ve 1994 krizi sonrası ortaya konan parasal ve mali sistemdeki yapısal dönüşümlerin tam anlamıyla sağlanamaması, bunun yanı sıra kısa vadeli yabancı sermaye girişlerine dayalı yüksek faiz politikasına ve üretim teknolojinin gelişmemesine bağlı olarak ekonominin kırılgan olması, 1990'lı yıllardaki istikrarsız koalisyon hükümetleri ve bankacılık sektöründe yapılan hatalı düzenlemeler piyasanın daha kırılgan hale gelmesine neden olmuştur (Tüleykan ve Bayramoğlu 2016: 410).

Ayrıca 1994 sonrası Doğu Asya ve Rusya'da yaşanan ekonomik bunalımlar ile 1999 yılı Ağustos ve Kasım depremleri de toplum üzerinde psikolojik yıpranmaya yol açmış, ekonomi alanındaki kırılganlığı daha da derinleştirmiştir. Tüm bu etkiler doğrultusunda Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri yaşanmış, yaşanan bu krizler Türkiye ekonomisinde büyük değişimlerin yaşanmasına vesile olmuştur. Bu başlık altında bahsedilen krizlerin oluşum süreçleri ve yarattığı etkiler ilerleyen alt başlıklar altında ayrıntılı olarak irdelenecektir.

1.5.3.1. 2000-2001 Ekonomik Krizlerinin Birikim Süreci

1997 yılı sonuna kadar Türkiye ekonomisinde gözlemlenen olumlu süreç, Doğu Asya Krizi'nin etkisinin hissedilmeye başlaması, enflasyonun üç haneli rakamlara

yaklaşması ve iç borçları çevirmede yaşanan sıkıntılar, dış borçlanmanın artmasına neden olmuştur. Dış borçlardaki artış, faiz ödemelerinin artışı beraberinde getirdiğinden; cari işlemler dengesi daha da bozulmuştur. Dış piyasalardaki durgunluk ve devalüasyonlar, Türkiye'nin, özellikle AB ve ABD kaynaklı ihracat gelirlerinin düşmesi ile neticelenmiştir (Özer 1999, Aktaran: Doğan 2014: 62). Yaşanan bu gelişmeler sonrasında; 1997 yılı itibari ile cari işlemler açığının GSYİH içindeki payı %1'e ulaşmıştır. Merkez Bankası'nın uyguladığı istikrarlı reel kur politikası sonrası, 1998 yılı itibari ile ithalat gideri yaklaşık 3 milyar dolar azalmış; bu suretle dış ticaret dengesinde iyileşme sağlanmış ve cari işlemler dengesi fazla vermiş ve GSYİH içindeki payı %0,7 olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 1.6).

1999 yılında Ağustos ve Kasım depremlerinin yaşanması, daha önceden gerçekleşen ve etkisi devam eden Doğu Asya krizine bir de Rusya krizinin eklenmesi, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş; ayrıca Merkez Bankası'nın kur-çıpası bazlı istikrar programı; ülke parasının aşırı değer kazanması, iç talepte canlanma, hızlı sermaye girişi, dış ticaret ve cari işlemler dengelerinin bozulmasına neden olmuştur (Doğan 2014: 63).

1999 yılında ülke ekonomisi %3,39 düzeyinde daralmıştır. 1999 yılında bir önceki yıla göre ihracat %1,5, ithalat ise %12,9 oranında azalmış, ithalatın ihracattan görece daha çok azalmasından dolayı ihracatın ithalatı karşılama oranı %6,6 artmış, enflasyon ekonomik daralmaya bağlı olarak %64,86 seviyesine gerilemiştir. 1998 yılında fazla veren cari işlemler dengesi, 1999 yılında açık vermiş ve GSYİH içindeki payı %0,4 olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde ekonomi toparlanma sürecine girmiş, konsolide bütçe geliri ve gideri yaklaşık iki kat artmış, enflasyon %54,91 seviyesine gerilemiş ve Kasım krizine rağmen %6,64 seviyesinde büyüme yakalanmış olmasına karşın cari işlemler açığının GSYİH içindeki payı dış ticaret açıklarına bağlı olarak %3,7 seviyesine yükselmiş, bütçe açığının GSYİH içindeki payında önemli bir gerileme görülmemiştir (bkz. Tablo 1.6).

Tablo 1.6: Makroekonomik göstergeler (1998-2000)

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)	Büyüme Oran (%)	Enflasyon Oran (%)	Konsolide Bütçe Gideri (Milyon TL)	Konsolide Bütçe Geliri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi / GSYİH (%)
1998	45.922	26.973	58,7	-5,1	0,7	2,31	84,6	15.614	11.811	-5,5
1999	40.671	26.587	65,3	-3,9	-0,4	-3,39	64,86	28.084	18.933	-8,9
2000	54.503	27.775	50,9	-8,3	-3,7	6,64	54,91	46.705	33.440	-8,2

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>; Kalkınma Bakanlığı 2015: 75; TÜİK 2009: 480-481.

Türkiye ve IMF arasında 1998 yılında imzalanan “Yakın İzleme Anlaşması” ile; ekonominin kronikleşen enflasyon ve kamu açıkları problemlerinin çözümü amaç edinilmiştir. Bu anlaşma 2000 yılında uygulamaya konacak olan “Enflasyonla Mücadele Programı”na kadar da köprü görevi görmektedir (Apaydın ve Açıkalin 2015: 203).

Üç yıllık istikrar programında kullanılacak politikalar; sabit döviz kuru rejimi ile enflasyonla mücadele, kamu tüketim ve yatırım harcamalarının kısılması, daraltıcı maliye politikalarına ek olarak tarım, vergi ve sosyal güvenlik reformları ile kamu açıklarının disiplin altına alınması, sıkı para politikaları ile iç talebin daraltılması, KİT zamlarının geciktirilmeden yapılması, son üç yıldır iç borçları dış borçlarla ödeyen Hazine’nin gelecek yıllara sarkacak faiz yükünün azaltılması, kamu kuruluşlarının hazine kefaletinde aldıkları dış borçlara sınırlama getirilmesi, enerji ve eğitim yatırımlarına öncelik verilmesi, sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının azaltılması, özelleştirmenin süratli bir şekilde yapılması, kayıt dışı ekonominin kayda alınarak bütçe gelirlerinin artırılması, kaynakların etkin ve verimli şekilde kullanılmasıdır (Çiğdem 2012: 56-57).

Uygulanan politikalar sonrası program ilk yıl amaçlanan hedeflere ulaşmıştır. 1999 yılının ilk yarısı sonuna kadar ekonomideki (kısmen) olumlu seyreden hava ikinci yarısında yerini tekrar kargaşaya bırakmıştır. Ardından 2000 yılında IMF ile Enflasyonla Mücadele Programı başlığında yeni bir süreç ortaya konmuştur.

İstikrarlı bir büyüme sağlamak, çift haneli rakamlarda seyreden enflasyonu orta vadede tek haneli rakamlara indirmek, kısa vadeli yabancı kaynakların yıkıcı etkilerini düşürebilmek hedefiyle faiz oranlarını indirmek ve ekonomideki mevcut kaynakların etkin ve adil dağılımını sağlamak hedefleri; IMF desteğiyle 2000-2002 yılları arasında ortaya konan programın temelini oluşturmaktadır. Programın belirlenen hedeflere ulaşabilmesi; 24 Ocak Kararları ile hedeflenen özelleştirme süreci ile yapısal dönüşümlerin tamamlanmasına, kamu gelir gider dengesinin sağlanmasına, sürünen sabit kur sisteminin doğru işletilmesine ve gelirler politikasına bağlanmıştır (Yıldırım 2011: 26).

Döviz kuru hedeflemesi ve parasal sınırlama temeline oturtulan program ile daha önceleri geçmiş enflasyona göre belirlenen ücretler, tarımsal destekleme fiyatları ve kiralar, öngörülen enflasyona göre belirlenmiştir (OECD Türkiye Raporu 2000). Böylece enflasyonla daha etkin mücadele hedeflenmiştir.

Programın uygulandığı bir yıllık süreç içerisinde euro-dolar paritesindeki değişim, enerji fiyatlarındaki yükselme ve gelirler politikasının etkin uygulanmaması; tek haneli rakamlara yönelik enflasyon hedefinden uzaklaşılmasına neden olmuştur. TL'nin değer kazanması cari açığın yükselmesine neden olurken; euro-dolar paritesindeki beklenmedik değişim ve petrol fiyatlarındaki aşırı yükselme de açığın yükselmesinde etkili olmuştur.

Bankalardaki açık pozisyonların fazla olması üzerine bankacılık alanında düzenlemelere gidilmiştir. Açık pozisyonlarını kapatmak için likidite talebi artan bankalardan bazılarının ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalınması; bankaların batması ve/veya Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devri beklentilerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum; bankaların, kredileri vadesinden önce geri çağırmasına neden olmuştur. Piyasalardaki beklentilerin olumsuz dönmeye, kısa vadeli yabancı kaynak olarak ülkeye giren yabancı yatırımcıların çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Döviz kıtlığının daha da artması, faizlerin yükselmesine neden olmuş ve ekonomideki durgunluğu derinleştirmiştir (Eğilmez ve Kumcu 2004: 386-387).

Kasım 2000 krizinin gerekçeleri; kamu bankalarının görev zararlarının 1999 yılında 19 milyar dolara ulaşması, kamu bankalarının görev zararlarının ve kamu kesimi borç stokunun GSYİH'ya oranlarının yükselmesi, kamu bankalarının açık pozisyonları, taahhüt edilen özelleştirmelerin zamanında gerçekleştirilememesi, TL'nin aşırı değerlenmesi, petrol fiyatlarının artışı ve Euro'nun dolar karşısında değer kaybıdır (Olgun 2001, Aktaran: Kol ve Karaçor 2012: 385).

IMF'nin kredi desteğiyle Kasım 2000'de meydana gelen finansal krizin atlatılması için uygulanan politikalar; ekonominin kırılgan bir yapıda olması nedeniyle, krize karşı geçici bir çare olmaktan öteye geçememiştir. Geçici çözümlerle ötelenen/atlatılan kriz yeni ve daha büyük bir krizin oluşmasına neden olmuştur (Doğan 2014: 67).

2001 yılı başında mali disiplini sağlayabilmek adına kamu harcamaları, personel alımı ve dış borç alınması Hazine'nin onayına bağlanmıştır. Türkiye, 2001 yılı başında ekonomiye olan güvenin yitirilmesi nedeni ile ancak %67 faiz oranı ile borçlanabilmiştir. Bu oran 2001 yılında gerçekleşen enflasyon oranının oldukça üzerindedir.

2000 Kasım krizinin yaraları sarılmamışken 19 Şubat 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan olaylar, kamuoyunda kriz olarak yankı bulmuş, kırılgan yapıda olan Türkiye ekonomisinde taşların yeniden oynamasına neden olmuştur. Dövizde artan rağbet sonrasında Merkez Bankası kurları serbest bıraktığını açıklamasına rağmen Dolar-TL kuru 10 gün içerisinde yaklaşık %40 artmıştır. Faizlerin %1000' in üzerinde seyretmesi bile yabancı yatırımcıların piyasadan çıkmasını önleyememiş, yine kriz gecesi bankalar arasındaki gecelik faiz %6200 seviyelerine kadar yükselmiştir. İki gün içerisinde Merkez Bankası rezervleri 5,3 milyar dolar erimiştir. Hazine %144 ile borçlanabilmiştir. Enflasyonu düşürebilme amacı ile ortaya konan program yaşanan bu gelişmelerden dolayı son bulmuştur. Türkiye bu kriz sonrası serbest dalgalı kur rejimine geçmiş, on sekiz banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş, ayakta kalan bankalar ise küçülmeye gitmiştir (Turan 2011: 72).

Cari işlemler açığının yüksekliği, bankacılık ve kamu sektörünün iyi yönetilememesi sonrası oluşan kırılganlıklara mali sektör üzerinde oluşan faiz ve kur risklerinin de eklenmesi sistemin tümüyle bloke olmasına neden olmuştur.

1.5.3.2. 2000-2001 Ekonomik Krizlerinin Ekonomiye Etkileri

Kasım krizinde ortaya konan yapısal dönüşüm hedeflerinin bir türlü hükümet tarafından yerine getirilememesi, piyasanın mali sisteme olan güvenini yitirmesine sebep olmuş; TL'den kaçış tüm hızıyla devam etmiş, faizlerin yükselmesi ve yaşanan durgunluk borçları ödenemez hale getirmiştir. Piyasada dolara olan talebin artmasına karşın IMF'nin ve dolayısıyla hükümetin döviz rezervlerini koruma konusundaki sert tavrına bir de “anayasa kitapçığının fırlatılması” polemiği Şubat krizinin yaşanmasına sebep vermiştir.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın 19 Şubat 2001 tarihli verilerine göre; birinci seansa 10.169,5 seviyesinde başlayan “İMKB ULUSAL-100” endeksi Başbakan Bülent Ecevit'in MGK toplantısını terk etmesi hadisesi sonrası 8.996,42 seviyesinde kapatmıştır. Yaşanan hadise sonrası “İMKB ULUSAL-100” endeksinde %11,53'lük sert bir düşüş görülmüştür.

Gecelik faizler %760'a ulaşmış, 20 Şubat günü Hazine %144,2 faizle borçlanabilmiş, TL sıkışıklığının yarattığı baskıyla gecelik faizler rekor kırarak İnterbank'ta %2.300'e ulaşmıştır. Kasım 2000 krizinde 15 günde toplam 7 milyar dolarlık döviz çıkışı olurken, Şubat 2001 krizinde beş saatte toplam 5 milyar 77 milyon dolarlık satış yapılmış, serbest döviz piyasasında dolar 685.200 TL'den işlem görmeye başlamıştır. Hükümet, piyasaya uygulanmakta olan kur politikasını terk ettiğini ve serbest kur politikasına geçtiği kararını duyurmuştur. Alınan bu karar sonrası dolar; 680.000 TL' den 1 milyon TL'nin üzerine çıkmış, faizler yükselmeye devam etmiştir. Bu ağır bunalım sonrası Merkez Bankası Başkanı, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı, Hazine Müsteşarı ve BDDK Başkanı görevden alınmıştır (Karluk 2005: 426-427).

İlk etapta yaşanan likidite ve faiz riskine sonrasında kur riskinin de eklenmesi Türk bankacılık sisteminde tamir edilmesi güç yaralar açmıştır. Kamu bankaları Kasım ve Şubat krizi sonrası 11,3 milyar dolar, özel bankalar 20,1 milyar dolar, TMSF'ye devredilen bankalar ise 7,3 milyar dolar olmak üzere Türk bankacılık kesiminde toplam 38,7 milyar dolar sermaye kaybı gerçekleşmiştir.

Tablo 1.7: 2000-01 krizlerinin ekonomiye yansımaları

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	İhracat/ İthalat (%)	Dış Ticaret Dengesi/ GSYİH (%)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYİH (%)	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Konsolide Bütçe Gideri (Milyon TL)	Konsolide Bütçe Geliri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi / GSYİH (%)
2001	41,4	31,3	75,7	-1,7	1,9	-5,96	54,4	80,6	51,5	-12,4
2002	51,5	36,1	69,9	-2,8	-0,3	6,43	44,96	115,7	75,5	-11,9
2003	69,3	47,2	68,1	-4,4	-2,5	5,61	25,3	140,4	100,2	-8,8
2004	97,5	63,2	64,8	-5,7	-3,6	9,64	8,6	141,1	110,8	-5,4
2005	116,8	73,5	62,9	-6,8	-4,5	9,01	8,18	146,1	137,9	-1,3
2006	139,6	85,5	61,3	-7,8	-6	7,11	9,6	178,1	173,4	-0,6
2007	170,1	107,3	63,1	-7,2	-5,8	5,03	8,76	204,1	190,4	-1,6
2008	201,9	132,1	65,4	-7,1	-5,4	0,84	10,44	227	209,6	-1,8

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr>; Kalkınma Bakanlığı 2015: 75; TÜİK 2009: 480-481.

Şubat krizi sonrası ekonomi %5,96 daralmış, 19 banka ve çok sayıda işyeri kapanmış, yaklaşık 1,5 milyon kişi işsiz kalmış işsizlik oranı yaklaşık %2 artmış, enflasyon yeniden %70 seviyelerini görmüş, iç borç stoku yaklaşık 4 kat artmış, GSMH 50 milyar dolar azalmıştır. 2001 yılı Türkiye açısından tam bir kaos yılı olmuş, ekonomi gerçek manada dip yapmıştır (Kol ve Karaçor 2012: 386)

Döviz çapasına dayalı IMF programının ortaya çıkardığı Kasım 2000 Krizi sonrası sarsılan piyasalar şok etkisini atlatamamışken Şubat 2001 Krizinin yaşanması döviz kuru ve para politikası başta olmak üzere ekonomide köklü değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmış, 22 yıldır Dünya Bankası'nda görev alan Kemal Derviş, Başbakanın daveti ile 03 Mart 2001 tarihinde Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'na getirilmiş, IMF ve Dünya Bankası desteğiyle 15 Nisan 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" açıklanmıştır.

II. BÖLÜM

2. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI

İlk bölümde Türkiye'nin yapısal problemleri, tarihsel süreçte yaşanan önemli kararlar ve krizler ekseninde anlatılmıştır. 24 Ocak Kararları sonrası liberalleşen piyasalarda, 32 sayılı Karar ile sermaye hareketlerinin de serbest bırakılması, sağlam temellere inşa edilmemiş olan Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllarda sürekli krizler görülmesine neden olmuştur. İhraç mallarının üretiminde, hammadde ve ara mallarının ithal ediliyor oluşu dış ticaret açığının sürekli yüksek seyretmesine neden olmuş; dövize olan talebin artışı, yurt içi mali piyasaların yeterince derin olmayışı, kamu kesiminin sürekli dış borçlanma yoluna gitmesi ve yüksek enflasyon, faiz oranlarının yüksek seyretmesini etkileyen belli başlı etkenler olmuştur. Kamu kesiminin borçlanma ihtiyacının yüksek seyreden faizlerden dolayı daha da artması, borç-faiz kısır döngüsünün derinleşmesine sebebiyet vermiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan birikimli süreç sonrası tümüyle bloke olan sistemin yeniden toparlanabilmesi için ekonominin tüm unsurlarıyla baştan aşağı dizayn edilmesi gerekmiş ve 15 Nisan 2001 tarihinde “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” açıklanmıştır. Açıklanan program dört ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlıkta; 1990-1999 döneminde yaşanan temel problemler; kamu sektöründeki aşırı istihdam, kamu yatırımlarının ve KİT sisteminin verimsizliği, kamu bankalarının şeffaf olmayan yapıları, sosyal güvenlik kurumlarının (SSK, Bağ-kur, Emekli Sandığı) aktüeryal dengelerinin bozulması, vergi tabanının yeterince yaygınlaştırılamaması ve kamu gelir-gider dengesine yeterince önem verilmemesi gibi temel sorunların ekonomiye etkileri on üç maddede anlatılmış, ikinci başlık altında; 2000 yılında uygulamaya konan “Enflasyonla Mücadele Programı (EMP)” ve bankacılık sektörünün 2000 krizi sonrasında faiz riski, 2001 krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski sonrası yaşanan ekonomik çıkmazlar on üç maddede

anlatılmıştır. Üçüncü başlık altında; “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)” kırk dört maddede, programın amacı, yapısal dönüşümler ve makroekonomik hedefler alt başlıkları içerisinde ayrıntılı bir biçimde anlatıldıktan sonra son başlık altında programın uzun dönemli perspektifi beş maddede ortaya konmuştur.

GEGP ile ilgili bu bölüm içerisindeki tüm değerlendirmeler yasal düzenlemeler de gösterilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

2.1. Programın Amacı

Türkiye mevcut yapısal problemlerini çözemediğinden açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş programını ortaya çıkaran gelişmeler, IMF destekli hazırlanan çözüm önerileri daha önceki krizlerle benzerlik gösterse de, bu programı daha önceki açıklanan programlardan ayıran temel husus; daha önceki programlarda ortaya konan ve yerine getirilmeyen taahhütlerden sonra yitirilen güvenin yeniden tesis edilebilmesi kapsamında programda, ekonomik ve yasal değişim ve dönüşümlerin hedeflenmesinin yanı sıra, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması ve eskiye dönüşün mümkün olmadığı yönünde yapılan vurgulamalar ile birlikte kesin bir siyasi taahhüdü içermesidir.

GEGP’nin temel amacı, programın 27. maddesinde aynen şu şekilde açıklanmıştır;

“Yeni programın temel amacı, kur rejiminin terkedilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak bu duruma bir daha geri dönmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır. Eski düzene dönmek artık gerçekten mümkün değildir” (Vurgular eklendi).

1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu’nda, 25 Nisan 2001 tarih 4651 sayılı Kanun ile birçok madde yeniden düzenlenmiştir³. Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla kararlı bir biçimde mücadele edilebilmesi amacıyla, Merkez

³ Bahsedilen Kanun hakkında ayrıntılı bir değerlendirme bir sonraki başlık altında yapılacaktır.

Bankası'nın temel görevi, Kanununun 4. maddesinde açıkça şu şekilde yeniden düzenlenmiştir; “Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler.”.

GEGP'nin 30. maddesinde; “Ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücümüzü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı artırarak halkımızın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmek” nihai hedef olarak öngörülmüştür.

Nihai hedeflere ulaşabilmek için ayrıca alt hedefler de belirlenmiştir. Bunlar; mali piyasaların etkin bir biçimde işlemesi ve bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin yeniden kurulabilmesi için kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere bankacılık sektörünün hızlı ve kapsamlı bir yapılanma sürecine girmesi; kamu finansman dengesinin, yapılacak yapısal dönüşümler sonrası, bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirilmesi; enflasyon hedefleri ile uyumlu gelirler politikasının sürdürülebilmesi için katlanılacak fedakârlığın tüm kesimlere adil bir biçimde yüklenilmesi; etkinlik, esneklik ve şeffaflık çerçevesinde sağlanacak yapısal unsurların yasal altyapılarının oluşturulmasıdır (Şamiloğlu 2001: 3-4).

2.2. Yapısal Dönüşümler

GEGP'de; Merkez Bankası ve bankacılık sisteminin kapsamlı bir biçimde yeniden yapılandırılmasına yönelik hukukî aşamalara ek olarak; siyasi literatüre “15 günde 15 yasa”⁴ olarak giren yasal düzenlemelerde; doğal monopollere, sivil havacılık

⁴ (1) Merkez Bankası Kanunu, (2) Bankalar Kanunundaki Değişiklikler, (3) İş Güvencesi Yasası, (4) Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası, (5) Sivil Havacılık Yasasında Değişiklik, (6) Telekom Yasası, (7) Şeker Kanunu, (8) Tütün Kanunu, (9) Doğalgaz Kanunu, (10) Bütçe Kanununda Değişiklikler, (11) Görev Zararlarını Kaldıran Kararname ve Kanun, (12) Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Yasası, (13) Kamulaştırma Yasası, (14) Kamu İhale Yasası, (15) Bütçe ve Bütçe Dışı Fonların Kapatılmasına İlişkin Yasa.

ve telekomünikasyon gibi endüstrilere yönelik yapısal reformlar ilk etapta ele alınmıştır (Arpac-Bird 2009, Aktaran: Taşar 2010: 83).

Tablo 2.1: Yapısal reformlar ve yasal düzenlemeler

Mali Sektöre Yönelik	Şeffaflık ve Kamu Yönetimine Yönelik	Rekabet ve Etkinliğe Yönelik	Sosyal Dayanışmayı Güçlendirmeye Yönelik	Reel Ekonomiye Yönelik
-Bankalar Kanunu -Mevduat garantisi uygulamasının sürdürülmesi -Kamu bankalarının sermaye artırımı, birleştirilmesi, profesyonel yönetimi, özelleştirilmesi - BDDK sermaye yeterliliği kriterlerine göre özel bankaların sermaye artırımı	- Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Yasası -Kamulaştırma Yasası -Kamu İhale Yasası -Bütçe ve bütçe dışı fonların kapatılması -Görev zararlarının düzenlenmesi	-Şeker Kanunu -Tütün Kanunu -Doğalgaz Kanunu -Sivil Havacılık Kanunu -Telekom Özelleştirilmesi	-İş Güvencesi Yasası -Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası	-Eximbank kredilerinin arttırılması, ihracatta KDV ödemelerinin hızlandırılması -Destek sisteminde bürokratik işlemlerin azaltılması -Yabancı sermaye girişine yönelik uluslararası tahkim imkânının sağlanması -Esnaf, sanatkar ve KOBİ'lere kamu bankaları aracılığı ile kredi imkânlarının arttırılması

Kaynak: Taşar 2010: 83.

2.2.1. Mali Sektörün Yeniden Yapılanması

Mali yapısı sorunlu bankalar, bankacılık sisteminde domino etkisi yaparak diğer bankaları da olumsuz etkilemektedir. Finansman sıkıntısı yaşayan bankaların bir bir TMSF'ye devredilmesi, kamu bankalarının birikmiş görev zararı alacakları ile bir araya geldiğinde, kamu finansmanının yükünün artmasına sebebiyet vermiştir. Kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların açıklanan gerekçelere ek olarak yetersiz sermaye seviyesinden dolayı alacaklarını da piyasalardan karşılama yoluna gitmesi, bu bankaları likidite ve faiz şoklarına karşı hassaslaştırmıştır. Bankacılık yapısının mevcut hali mali piyasaların da dengeye gelememesini etkilemiştir (BDDK 2010: 34). Bu durumun çözümü, GEGP'nin 34. maddesinde şu şekilde açıklamıştır:

“Bu olumsuzluğun giderilmesi için kamu bankalarına Hazine'den alacaklarına karşılık olarak piyasa koşullarına uygun faizli Hazine kâğıdı verilerek, görev zararı alacaklarının tümü en kısa sürede ortadan kaldırılabilecektir. Kamu ve fon bankaları, belirli bir program dahilinde, bu kâğıtlar karşılığında Merkez Bankası'ndan repo veya satış karşılığı temin edecekleri likidite ile diğer bankalara ve banka dışı kesime olan gecelik yükümlülüklerini azaltacaklardır. Merkez Bankası likidite fazlasını ters repo ve interbank işlemleri yoluyla piyasadan çekecektir. 2001 yılı içinde Hazine, kamu ve fon bankalarına mali durumlarını güçlendirmek amacıyla 10.3 katrilyon lira tutarında kâğıt vermiştir.”

GEGP çerçevesinde bankacılık kesiminde 15 Mayıs 2001’de uygulanmaya başlayan “Yeniden Yapılandırma Programı (YYP)”, 23 Haziran 1999 tarih ve 23734 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile başlayan düzenleyici çalışmaların ikinci aşamasını oluşturmaktadır.

Bu ikinci aşamada; bankacılık sektöründeki öz kaynak yetersizliği, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, zayıf aktif kalitesi (kredi yoğunlaşması, grup bankacılığı ve risklerinin yoğunluğu, kredi ve karşılıklar arasındaki uyumsuzluk), yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsal yönetim, piyasa risklerine aşırı duyarlılık ve kırılganlık (vade uyumsuzluğu, açık pozisyon), saydamlık eksikliği sorunları ile makroekonomik politikalar arasındaki ilişki açıkça ortaya konulmuş; ayrıca sektör içindeki mevcut sorunlar giderilmeden istikrarın sağlanmayacağına değerlendirilmesi üzerine tespit edilen aksaklıkların; ilk etapta aktiflerin kalitesizliği, sermaye yetersizliği ve kamu bankalarının sistem içindeki ağırlığı özelinde çözümü amaçlanmıştır (Çolak 2012: 6).

Sermaye yetersizliği yaşayan ve bilançolarını düzeltemeyecek durumda olan bankaların birleştirilmesi ya da bir başka bankaya devrinin teşvik edilmesi amaçlanmıştır. TMSF kapsamında bulunan birçok banka kendi aralarında birleştirilmek suretiyle bir başka bankaya devredilmiştir. Uygulanan bu yöntemin Türkiye’ye maliyeti, 2002 yılı itibariyle, Toprakbank ve Pamukbank hariç, yaklaşık 18 trilyon TL’dir (Çolak 2012:8).

Tablo 2.2: TMSF'ye devredilen bankaların çözüm süreci

Banka	Devir Tarihi	Çözüm Süreci (Ay)	Çözüm Stratejisi
Türk Ticaret Bankası A.Ş.	06.11.1997	-	İradi tasfiye
Bank Ekspres A.Ş.	12.12.1998	30	Tekfen Bank ile bileşme
Interbank A.Ş.	07.01.1999	29	Birleşik Fon Bankası altında birleştirme
Esbank A.Ş.	21.12.1999	18	
Etibank A.Ş.	27.10.2000	14	
İktisat Bankası T.A.Ş.	15.03.2001	9	
Kentbank A.Ş.	09.07.2001	6	
EGS Bank A.Ş.	09.07.2001	14	
Toprakbank A.Ş.	30.11.2001	14	
Egebank A.Ş.	21.12.1999	13	Sümerbank altında birleştirme suretiyle satış
Yaşarbank A.Ş.	21.12.1999	13	
Yurtbank A.Ş.	21.12.1999	13	
Bank Kapital T.A.Ş.	27.10.2000	13	
Ulusal Bank A.Ş.	28.02.2001	13	
Sümerbank A.Ş.	21.12.1999	20	Oyak Bank'a satış
Kıbrıs Kredi İstanbul Şub.	27.09.2000	-	İflas yoluyla tasfiye
T. İmar Bankası T.A.Ş.	03.07.2003	-	
Demirbank T.A.Ş.	06.12.2000	10	HSBC'ye satış
Bayındırbank A.Ş.	09.07.2001	-	Geçiş Bankası / Birleşik Fon Bankası
Sitebank A.Ş.	09.07.2001	6	Nova Bank SA'ya satış
Tariş Bank A.Ş.	09.07.2001	16	Denizbank'a satış
Pamukbank T.A.Ş.	19.06.2002	29	Halkbank'a devir

Kaynak: BDDK 2010: 47' den yararlanılarak oluşturulmuştur.

YYP ile iç ve dış şoklara karşı dayanıklı, uluslararası seviyede rekabet edebilir bir bankacılık sektörünün yaratılması hedeflenmiştir. Zayıf bankaların sistem dışına çıkarılarak mevcut tahribatın ortadan kaldırılması ve sağlam bir bankacılık sisteminin oluşturulması öncelik olarak belirlenmiştir. Bu amaçla; TMSF bünyesindeki bankaların akıbetlerinin bir an evvel netleştirilmesi, mevcut özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması; bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi hedefleri ortaya konmuştur (BDDK 2010: 38).

Bankacılık sektörünün yaklaşık %40'ının kamu bankalarından oluşması ve bu bankalara yüklenen görev zararları sistemi zora sokmakta idi. Sorunun çözümü hakkında kamu bankaları özelleştirme kapsamına alınmıştır. İlk etapta Emlak Bank, TC.

Ziraat Bankasına devredilmiş⁵, bu kapsamda giderlerin azaltılabilmesi için şube ve personel sayıları düşürülmüştür. 03 Temmuz 2001 tarih 24451 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 4603 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Emlak Bankası A.Ş. Hakkındaki Kanuna; “(...) belirtilen süreler içinde emeklilik hakkını kullanmayanlara, bu maddenin yayımı tarihinden itibaren iki ay içinde emeklilik başvurusunda bulunmaları halinde, emekli ikramiyeleri % 25 fazlasıyla ödenir. (...)” hükmünü içeren Geçici 2. madde eklenmiş; bu suretle emeklik uygulaması teşvik edilmiştir. Ticari alanda faaliyet gösteren iki kamusal banka için emekliliğin cazip hale getirilmesi, ihtiyaç fazlası personellerin diğer kamu kuruluşlarına aktarılması ve atıl şubelerin kapatılması yönünde yapılan düzenlemeler sonrasında; 2000 yılında 51.601 olan personel sayısı, 2003 yılında %40’lık bir azalma ile 30.641 seviyesine; yine 2000 yılında 2.109 olan şube sayısı, yaklaşık %15’lik bir azalma ile 2003 yılında 1.764 seviyesine gerilemiştir (bkz. Tablo 2.3).

Tablo 2.3: Personel sayısı ve şube sayısındaki değişimler

	2000	2001	2002	2003
Personel Sayısı	51.601	47.985	32.558	30.641
TC. Ziraat Bankası	36.576	33.023	23.330	22.138
Türkiye Halk Bankası	15.025	14.962	9.228	8.503
Şube Sayısı	2.109	2.403	1.795	1.764
TC. Ziraat Bankası	1.303	1.504	1.249	1.237
Türkiye Halk Bankası	806	899	546	527

Kaynak: BDDK 2010: 41.

YYP kapsamında kamu bankalarına yönelik uygulanan finansal iyileştirme çalışmalarının 2001 yılı sonunda tamamlanması ile 17,5 milyar dolara ulaşan görev zararları, devlet tahvilleri ihracı ile sıfırlanmış ve bu görev zararının oluşumuna sebep veren yasal düzenlemeler, 4603 sayılı Kanunun 3. maddesinde yer alan “Bankaların, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce çeşitli kanun ve kararnamelerle verilmiş görevler nedeniyle doğan ve bütçe ödenekleri ile karşılanamayan yıllara ilişkin olarak banka sigorta muamele vergisi eklenerek oluşmuş görev zararı alacakları, yeniden yapılandırılmaları kapsamında belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde tasfiye edilir.

⁵ 4603 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası A.Ş. ve Türkiye Emlak Bankası A.Ş. Hakkındaki Kanunun Geçici 3. Maddesi.

Bankalara bedeli önceden ödenmeden görev verilemez” hükmü gereği iptal edilmiş, sermaye yapısının güçlendirilmesi için yapılan desteklemeler sonrası, ödenmiş sermaye tutarları ve öz kaynakları yükseltilmiştir.

Finansal iyileşmenin 2001 sonu itibari ile belli bir noktaya gelmesi ile operasyonel alanda yeniden yapılanmaya geçilmiş, TC. Ziraat Bankası ve Türkiye Halk Bankası’nın idaresi, politik baskılardan bağımsız ve profesyonel bankacılardan oluşan ortak bir yönetim kuruluna devredilmiştir. Bu kapsamda; organizasyon, teknoloji, risk yönetimi, mali kontrol, krediler ve hizmet yapısının uluslararası rekabetin gerektirdiği ölçüde yapılabilmesi amaç edinilmiştir. Kamu bankalarının tabi oldukları yasal istisnalar kaldırılarak anonim şirket statüsüne geçmeleri sağlanmıştır. Ayrıca Kurula, kamu bankalarını özelleştirmeye hazırlama yetkisi verilmiş; bu durum 4603 sayılı Kanunun Geçici 5. maddesi kapsamında güvence altına alınmış ve sürecin nasıl işlediğinin takibi için bağımsız denetçiler atanmıştır (BDDK 2010: 40).

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’na devredilen bankalar ile ilgili mevcut sorunların bir an evvel çözülmesi, mali sistemin istikrarını desteklenmesi ve kamu mali dengenin sağlanması anlamında önem arz etmiştir. Bu amaçla program kapsamında hızlı bir çözüm süreci izlenmiştir.

Faaliyet izni kaldırılan bankalar, 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun 15. maddesi bağlamında yetki verilen TMSF’ye devredilmiş; tasfiye işlemleri, Kanunda kendisine tanınan yetki bağlamında gerçekleştirilmiştir.

Faaliyet izni kaldırılmadan TMSF’ye devredilen bankalar ile ilgili olarak; söz konusu bankaların operasyonel dengesinin hızlı bir biçimde yeniden sağlanarak ekonomiye entegre edilmesi amaçlanmıştır. İstenilen dengenin sağlanamaması durumunda ise tasfiye süreci işlemeye başlatılmış veya bankaların birleştirilmesi (bkz. Tablo 2.2) yolu tercih edilmiştir. Bu şekilde personel sayısında ve şube sayısında düşüş sağlanmıştır. Bu çözüm süreci GEGP’ nın 40. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır:

“6 Nisan 2001 tarihine kadar teklif alınamamış olan bankalar Sümerbank veya bir diğer geçiş bankası bünyesinde birleştirilecektir. Bu bankaların şube ve çalışan sayısı rasyonel düzeye indirilecektir.”

Ayrıca, TMSF'ye devredilen bankaların alacaklarının artırılabilmesi ve tahsilat sürecinin hızlandırılması amacı ile, Bankalar Kanununda yasal düzenlemeler yapılmış; oluşturulan Aktif Yönetim Birimi ile Fon bünyesindeki bankaların kötü aktifleri tek elden ve etkin bir biçimde yönetimi hedeflenmiştir. Kamu bankalarında olduğu gibi DİBS ihracı ile öz kaynaklarda artış sağlanmış, gecelik borçlanma ihtiyaçları azaltılarak borçlanma maliyetleri düşürülmüştür.

Yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankalara, YYP kapsamında; BDDK tarafından belirlenen sermaye kriterlerinin yakalanabilmesi için özel bankalar ile sermaye artırımını konusunda anlaşma yapılması, dönem karlarının dağıtılmayarak sermayeye eklenmesi, bankaların ve şirketlerin birleşmesini özendirici tedbirlerin alınması, öz kaynakların içerisinde yer almaması gerekli mali olmayan kalemlerin azaltılması, bankacılık sisteminde yapılan düzenlemeler ile tasarrufların özendirilmesi hususlarında hedefler belirlenmiştir (Çolak 2012: 7-8).

Ayrıca, mevduat ve krediler için uygulanan sınırsız devlet garanti uygulaması, rekabetçi olması gereken finans sektörünü olumsuz etkilemesine karşın, yine de devam ettirilmiştir. Ağustos 2004'de ise banka mevduatlarına verilen tam güvence sınırlandırılmıştır (Şahin 2002: 259).

Kamu bankaları, TMSF'ye devredilen bankalar ve özel bankalar ile ilgili yapılan düzenlemelerin dışında, Merkez Bankası hakkında yapılan yasal düzenlemeler yeniden yapılandırılma kapsamında önem arz etmektedir. 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nda 25 Nisan 2001 tarihli 4651 sayılı Kanun ile 18 asıl ve 2 geçici madde olmak üzere toplam 20 maddede yeniden düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler Merkez Bankası'nın hükümete karşı özerkliğinin sağlanması amacını taşımaktadır. Kanunun 4. maddesinde; fiyat istikrarının sağlanması amaç olarak belirlenmiş ve bu amaca yönelik para politikası araçlarını serbestçe kullanma yetkisi tanınmıştır. Kanunun; "Bankanın yapamayacağı işlemler" başlıklı 56. maddesine; "Banka, Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına avans veremez ve kredi açamaz. Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarının ihraç ettiği borçlanma araçlarını birincil piyasadan satın alamaz. Banka, bu Kanunla yetki verilen işlemler dışında avans

veremez ve kredi açamaz, vereceği avans ve açacağı kredi teminatsız veya karşılıksız olamaz, her ne şekilde olursa olsun kefil olamaz ve doğrudan kendisi ile ilgili işlemler dışında teminat veremez” hükümlerinin eklenmesi ile yürütmenin keyfi uygulamaları için kullanılan borçlanma biçimine son verilmiş, böylece 1990’lı yıllarda yapılan hatalara geri dönüşün yolu da kapatılmıştır. Kanunun 22. maddesi kapsamında “Para Politikası Kurulu” oluşturulmuş ve para politikası stratejisi ekseninde Hükümet ile birlikte belirlenen enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. Yine Kanunun 42. maddesi kapsamında Merkez Bankası’nın “hesap verme sorumluluğu” düzenlenmiştir.

Kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi kapsamında yapılan düzenlemeler ise, sırasıyla şunlardır: 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında kurulan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, 07 Mart 2002 tarihinde fiilen çalışmaya başlamıştır. 17 Haziran 2003 tarih ve 25141 sayılı Resmi Gazetede 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yayımlanarak “doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulması, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesi ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılması” hedeflenmiştir. 03 Temmuz 2003 tarihinde 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununda yapılan düzenlemeler ile işletmeler yeniden yapılandırılarak mal varlığı üzerinde koruyucu tedbirler alınmış, alacaklıların ve borçluların hak ve yükümlülükleri yeniden tanımlanmıştır. 12 Aralık 2003 tarihinde Bankalar Kanunu’nda yapılan düzenlemeler ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu BDDK’dan ayrılarak bağımsız bir kurum haline dönüşmüştür (BDDK 2010: 61).

2.2.2. Devlette Şeffaflığı Artıracak ve Kamu Finansmanını Güçlendirecek Düzenlemeler

1990’lı yıllarda yaşanan siyasi kırılganlıklar, yolsuzluklar, kamu mali yönetimindeki aksaklık, verimsizlik, etkinsizlik ve kötü yönetim uygulamaları yapısal dönüşümü zorunlu kılmıştır. GEGP ile devletin mali durumunun ilgisi olan herkesçe izlenebilmesine imkân verecek ve mali yönetimi şeffaflaştıracak düzenlemelerin yapılabilmesini hedeflenmiştir. Program içinde mali yönetimi şeffaflaştıracak

düzenlemeler sırasıyla; “Görev zararları ile ilgili düzenlemeler, kamu finansmanı ve borç yönetiminin düzenlenmesi yasası, kamulaştırma yasası, kamu ihale yasası ve bütçe / bütçe dışı fonların kapatılması” başlıkları altında ele alınmıştır (GEGP).

Bahse konu program içinde tamamı yer almasa da; Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Rekabet Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (Telekomünikasyon Kurumu), Şeker Kurumu ve Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu; devlette şeffaflığın artırılması kapsamında kurulmuştur (bkz. Tablo 2.1).

GEGP’nin başarısı, Bütçe Kanununda yapılan değişiklikler ile geleneksel bütçe ilkeleri çerçevesinde gelir-gider dengesinin yakalanmasına bağlanmıştır. Bu çerçevede; ilk olarak, bütçe içi ve bütçe dışı fonlarda yeniden düzenlemeye gidilerek hemen hepsinin kaldırılması kararlaştırılmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında elliden fazla fon kapatılmış; 2002 yılında ise, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Tanıtma Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, TMSF ve Özelleştirme Fonu hariç tüm fonların kapatılmasının yanında; döner sermaye uygulamalarının daraltılması, bütçe dışında yapılan harcamaların önlenmesi, finansal yönetimin şeffaflaştırılması ve 3418 sayılı Kanunun 39/B maddesi ile harcamacı kuruluşların özel hesaplarına aktarılan tüm gelirlerin genel bütçeye aktarılması hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra; kapatılmayan fonlar dışında yeni bütçe içi veya dışı herhangi bir fonun oluşturulmaması ile mali disiplin ve şeffaflığın sağlanması amaçlanmıştır (Şahin 2002: 259).

26 Nisan 2001 tarih 24384 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4640 sayılı 2001 Malî Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2. maddesinde yer alan; “Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna ikrazen özel tertip Devlet iç borçlanma senedi ihraç etmeye, cari yıl içerisinde çıkarılan veya daha önceki yıllarda çıkarılmış senetleri işlemiş faizlerini ödemek suretiyle geri almaya veya özel tertip başka senetlerle değiştirmeye, bu senetlerin vade, faiz ve çeşitlerine ilişkin her türlü esaslar ve bunlara müteallik diğer şartlar ile yapılacak ikraz anlaşmasına ilişkin her türlü düzenlemeleri yapmaya Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakan yetkilidir” hükmüyle yapılan

düzenleme ile kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların mali açıdan gözetilmesine ilişkin esaslar belirlenmiş ve bu suretle hedefe uygun hareket edilmesi sağlanmıştır. Yine GEGP çerçevesinde; bütçe metninin açık ve şeffaflığının yanında, yıllık programda tüm kamu kesimi hesaplarının ayrıntılı olarak açıklanması hedeflenmiştir (BDDK 2010: 38).

Kamuda israfın önlenmesi hedefi kapsamında 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile uluslararası standartlar çerçevesinde daha rekabetçi ve etkin ihale mekanizmasının oluşturulması amaçlanmıştır. 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nda, 2001 yılında, kamulaştırma şartlarında yapılan düzenleme ile “idarelerce yeterli ödenek temin edilmeden kamulaştırma işlemlerine başlanılamayacağı” hükmü yasaya eklenmiş; satın alma usulleri ve kamulaştırma bedelinin tespiti hakkında birçok düzenlemeye gidilerek devlette şeffaflığın artırılması hedeflenmiştir.

Yine 9 Nisan 2002 tarih 24721 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile; “ülkenin kalkınma hedeflerini dikkate alarak, piyasalarda güven ve istikrarı koruyarak ve makro ekonomik dengeleri gözeterek, Devletin iç ve dış borçlanmasına, hibe almasına, borç ve hibe vermesine, nakit yönetiminin maliye ve para politikaları ile koordineli bir şekilde yürütülmesine, verilecek garantilerin, bu borçlanma ve garantilerden doğan finansal alacaklar ile Devlet iç ve Devlet dış borcunun etkin bir şekilde yönetimine ve izlenmesi, her türlü malî yükümlülüğün geri ödenmesi, ilgili bütçe hesaplarına kaydedilmesi ve raporlanması” amaçlanmıştır. Ayrıca; “Kamu Borç Yönetimi Raporu üçer aylık dönemler itibariyle Plân ve Bütçe Komisyonuna havale edilmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına (...) gönderilir” hükmünün yanında “Borçlanma, ikraz ve garanti limiti” başlıklı 5. maddede yapılan “(...) Bütçenin denk olması durumunda da borçlanma, anapara ödemesinin en fazla yüzde beşine kadar artırılabilir. Borçlanma limiti değiştirilemez. (...)” düzenlemesi ile devlette şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir.

Yukarıda bahsedilen alanlarda yapılan düzenlemelere ilaveten; “demokratik ve şeffaf yönetimin gereği olan eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak

kişilerin bilgi edinme hakkını kullanmaları” amacına yönelik olarak 2003 yılında 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yayımlanmış, Kanunun 4. maddesinde yer alan “Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir” ifadesi ile kamuda şeffaflığın sağlanması konusunda aşama kat edilmiştir.

Yine “(...) kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemesi” kapsamında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yayımlanmış, iç denetime ve iç denetim koordinasyon kuruluna ayrıca önem verilmiş, kamuda şeffaflığın artırılması hedeflenmiştir. Kamuda şeffaflığı artıracak son halka; “(...) kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere”, 2004 yılında 5176 sayılı Kanun ile kurulan Kamu Etik Kurulunun faaliyete geçmesi ile tamamlanmıştır.

2.2.3. Rekabeti ve Etkinliği Artırmaya Yönelik Düzenlemeler

Rekabet ve etkinliğin artırılarak ekonominin krizlere karşı dayanıklı bir yapıya kavuşturulması amacı ile bu alanda da önemli yapısal dönüşümler yaşanmıştır. Serbest piyasa ekonomisinde işlerlik sağlanması amacı ile devletin ekonomideki yeri tekrar gözden geçirilmiş; adalet, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi asli görevlerini yerine getirmesi öngörülen devletin piyasa üzerinde denetleyici ve düzenleyici bir rol üstlenmesi amaçlanmıştır.

Belirlenen amaçlara ulaşılabilmesi için özelleştirme sürecinin daha hızlı ilerletilmesi önem arz etmiştir. 2000-2004 döneminde özelleştirmeden yaklaşık 6,8 milyar dolar gelir beklenmiştir. GEGP’da ayrıca tarımsal sektöre etkinlik-verimlilik kontrolü yapılmaksızın verilen desteklemelerin azaltılması gerektiği vurgusu yapılmıştır (Şahin 2002: 260).

19 Nisan 2001 tarih 24378 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4634 sayılı Şeker Kanunu ile; “yurt içi talebin yurt içi üretimle karşılanmasına ve gerektiğinde ihracata yönelik olarak Türkiye’de şeker rejimini, şeker üretimindeki usul ve esaslar ile fiyatlandırma, pazarlama şart ve yöntemlerini düzenlemesi” hedeflenmiştir. 09 Ocak 2002 tarih 24635 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4733 sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile; “(...) tütün ve tütün mamullerinin Türkiye’de üretimine, iç ve dış alım ve satımına ilişkin usul ve esasları düzenlemesi” hedeflenmiştir. Her iki kurulun da oluşturulmasındaki amaç; devletin çekildiği piyasadaki uygulamayı denetlemek ve sonuçlandırmak, gerektiğinde belirlenen sınırlar içerisinde kalmak şartıyla düzenlemeler yapmaktır. GEGP’da; tarım sektöründe doğrudan gelir desteği verilmesi ile verimlilik artışı sağlanabileceği, bunun da ekonomideki etkinliği sürekli kılacağı belirtilmiştir.

2 Mayıs 2001 tarih 24390 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile; “doğal gazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, doğal gaz piyasasının serbestleştirilerek mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir doğal gaz piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanması” amaçlanmıştır.

3 Mart 2001 tarih 24335 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile; “elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanması” amaçlanmıştır. Bahse konu Kanunun 4. maddesi kapsamında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu ve Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun görevi; rekabete açılan doğal gaz ve elektrik piyasasının işleyişini gözetlemek ve denetlemektir. BOTAŞ, TEDAŞ ve TEAŞ’ ın doğal gaz ve elektrik ithalatı, üretimi, iletimi ve dağıtımındaki üstlendiği misyonun özel sektörün katılımı ile sağlanması; böylece devamlılığı olan bir piyasaya özel sektörün de eklemlenmesi ile, istikrarlı ve şeffaf düzenin oluşturulması hedeflenmiştir.

GEGP’da; Türk Telekom’un özelleştirilmesine yönelik yasal sürecin başlatılması için gerekli olan çalışmaların yapılması hedef olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yerli ve yabancı yatırımcıların katılımıyla tüm sektörün teknolojik alt yapısının yükseltilmesi için telekomünikasyon alt yapı hizmetlerinin artırılmasının sağlanması öngörülmüştür.

26 Nisan 2001 tarihinde, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu’nun 25. maddesinin; “Ruhsat sahibi; ücret tarifeleri ile birlikte uygulama tarihini ticari, mali ve ekonomik koşullara uygun olarak belirler ve yürürlüğe koymadan üç gün önce üçüncü kişilere duyurur. (...)” şeklinde değiştirilmesi ile havayolu şirketlerinin ücret tarifelerini serbestçe belirleyebilmesine imkân vermiştir. GEGP’da; mevcut düzenleme sonrası artacak rekabet ile sektörde kaynak artışı yaratılacağı, orta ve uzun vadede uçak kapasitesinin artması ile istihdam artışına da katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

Yukarıda bahsedilen sektörlerin tamamı eksik kapasitede devlet tekelinde işletilmekte iken gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile hemen hepsinin piyasada rekabete girerek kapasitelerinin artırılması hedeflenmiştir.

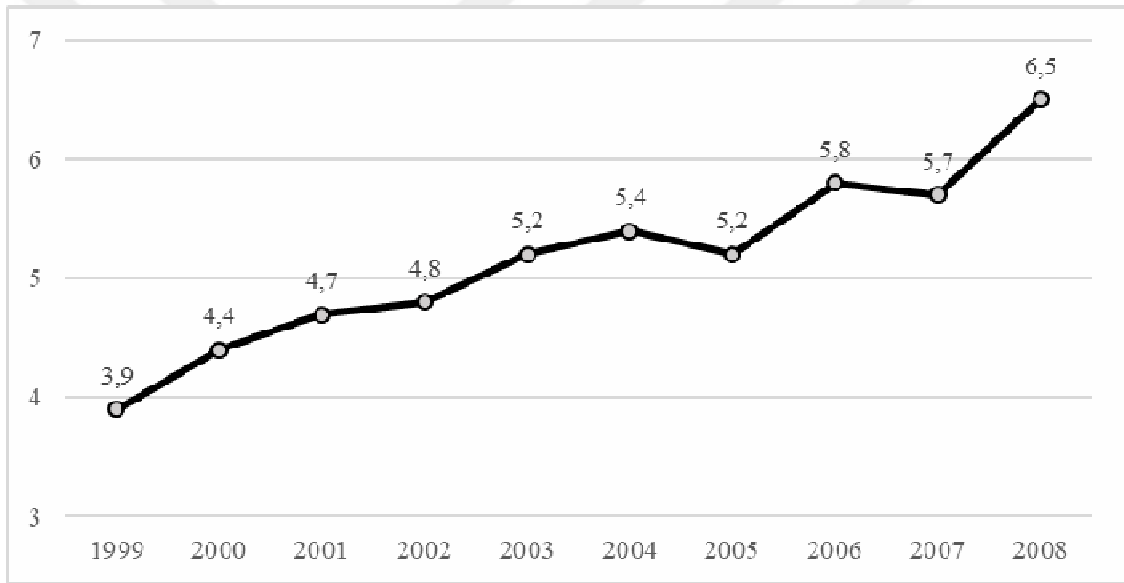
2.2.4. Sosyal Dayanışmayı Güçlendirmeye Yönelik Düzenlemeler

GEGP ile; ekonomik alanda yapılan düzenlemelerin yanı sıra sosyal politika alanında da düzenlemelere gidilmiş; Grafik 2.1 de yer aldığı gibi, bu alanda kullanılan kaynakların GSYİH içerisindeki payında yıllar itibariyle yükselmiştir. Bu kaynaklar ve politikalar çeşitli fonlarla desteklenmiş olup bu noktada Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO⁶) tarafından öngörülen politikalar önem arz etmiştir.

⁶ Uluslararası Çalışma Örgütü; 1919 yılında Versailles Anlaşması ile kurulmuş, 10 Mayıs 1944 yılında Filadelfiya’da kabul edilen ILO anayasası (bildirgesi) ile organizasyonun amaç ve çalışma konuları belirlenmiş, “Herhangi bir ülkenin, emeğin insani koşullarını benimsememesi, kendi ülkelerindeki durumu iyileştirme isteğinde olan diğer ülkeler için bir engel teşkil edecektir” düsturu benimsenmiştir. Örgüt bu tarihten sonra iki önemli bildirge daha yayımlamıştır. Bunlar; 1998 yılında Çalışma Yaşamında Temel İlke ve Haklar Bildirgesi ve 2008 yılında Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesidir. Her iki bildirgede de istihdam, sosyal koruma, sosyal diyalog ve çalışma yaşamında temel hak ve ilkeler konuları öne çıkarılmıştır. Türkiye, 18 Temmuz 1932’de Milletler Cemiyeti üyesi olması ile ILO’nun da doğal üyesi olmuştur.

Evrensel ve sürekli bir barışın ancak sosyal adalet temeli üzerinde oluşturulabileceği temel ilkesinden hareketle; tam istihdama ulaşılması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, işçilerin kendilerine

AB normları ve ILO ilkelerine göre düzenlenen İş Güvencesi Kanunu ile emek piyasasında etkinliğin artırılması hedeflenmiştir. Sosyal taraflarca (kamu kesimi, işçi, işveren ve diğer sivil toplum örgütleri) mutabakata varılamaması üzerine tasarı yasalaşamamıştır. Sonrasında ise; benzer hedeflere yönelik olarak hazırlanan 4857 sayılı İş Kanunu, 10 Haziran 2003 tarih 25134 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İş Kanunu; “işverenler ile bir iş sözleşmesine dayanarak çalıştırılan işçilerin çalışma şartları ve çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklarını” düzenlemektedir.

Grafik 2.1: 1999-2008 yılları arası sosyal fonların GSYİH'ya oranı

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr>, (Erişim Tarihi 03.10.2017).

21 Nisan 2001 tarih 24380 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4641 sayılı Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun; “(...) ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında, toplumsal uzlaşma ve iş birliğini sağlayacak, sürekli ve kalıcı bir ortam yaratarak, istişari mahiyette ortak

uygun işlerde çalışması, mesleki eğitimin artırılması, kalkınmadan herkesin eşit bir biçimde yararlanması ve bu hedefe yönelik politikaların uygulanması, çalışanların sağlığının korunması, sendikalaşma ve toplu pazarlık haklarının tanınması ve sosyal güvenliğin artırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye sekiz temel sözleşmeden sonuncusu olan “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesini” 2001 yılında kabul etmiştir.

görüş belirlemek için oluşturulan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kuruluşunun, çalışma esas ve yöntemlerinin düzenlenmesini" amaçlamaktadır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalarda; işgücü piyasasında etkinliğin, esnekliğin artırılabilmesi için işçiye tanınan sosyal hakların artırılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

2.2.5. Reel Ekonomiye Yönelik Önlemler

Bütçeden ve diğer kaynaklardan sağlanan finansmanlar çerçevesinde; Eximbank'ın kredi imkânının artırılması, ihracatta KDV ödemelerinin hızlandırılması ve bu konulardaki bürokratik işlemlerin azaltılmasına yönelik alınan ek tedbirlerle ihracatın artırılması hedeflenmiştir.

Kısa vadeli yabancı kaynakların dışında istihdam, teknoloji ve katma değer artışı yaratacak doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini hızlandırmak kapsamında idari ve bürokratik prosedürleri ortadan kaldırmaya yönelik hazırlanan eylem planına ilaveten Anayasa'da yasal düzenlemelere gidilmiş ve buna yönelik olarak 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu yayımlanmıştır. 14 Ağustos 1999 tarih 23786 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile Anayasanın 125.maddesine "(...) Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir" hükmü eklendikten sonra, 17 Ekim 2001 tarih 24556 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile Anayasanın 74. maddesine "(...) ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar" ibaresi eklenerek yabancılara da yerleşikler gibi dilekçe hakkı tanınarak yabancılara yatırımlarının güvende olduğu aşılarmaya çalışılmıştır. Anayasada yapılan düzenlemelerin yanında, doğrudan yabancı sermayeyi artırmaya yönelik olarak; Ticaret Kanunu'nda, İmar Kanunu'nda ve

yatırımları etkileyen diğer yasalarda da kısa zamanda gerekli tüm değişikliklerin yapılacağı taahhüt edilmiştir (Şahin 2002: 261).

Yaşanan krizden dolayı esnaf, sanatkâr, KOBİ’ler ve tarım kesimi üzerinde Ziraat ve Halk Bankası’ndan kullandıkları kredilerden kaynaklı faiz baskısını en aza indirebilmek ve maliyetlere yansıtılmasının önüne geçebilmek adına bütçeye 400 trilyon TL tutarında ödenek konmuştur.

2004 yılında; 18 Ocak 1954 tarih 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yerine, 5 Haziran 2003 tarih 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu uygulamaya konulmuştur. Bu Kanun kapsamında; “(...) doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesi, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulması, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesi ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasların düzenlenmesi” amaçlanmıştır. 4875 sayılı Kanunun 3. maddesi ile yabancı yatırımcılara yerli yatırımcılar ile eşit haklar tanınmış, yabancı yatırımcıların Türkiye’de kurdukları şirketlere taşınmaz mülkiyeti ve sınırlı ayni hak edinmeleri serbestleştirilmiş, anlaşmazlıkların çözümü için milletlerarası tahkim yoluna başvurulabileceği ayrıca belirtilmiştir.

2.3. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar

Yukarıdaki bölümlerde daha önceden de belirtildiği üzere; 2000 ve 2001 krizleri bankacılık sektöründe ağır tahribata yol açmış, TMSF’ye devredilen özel bankalar ve mevcut kamu bankalarının birikmiş görev zararları kamu maliyesi üzerinde bir yük oluşturmuştur. Kriz ortamının yarattığı belirsizlik süreci sonrası faizlerin yükselmesi ve kurlardaki oynaklık piyasalara olan güveni zedelemiş, enflasyondaki aşırı yükselme sonrası ile ekonomide stagflasyon görülmüştür.

GEGP’nin 61. maddesi ile ortaya konan “rekabet gücünde kazanılan iyileşme, güçlü maliye politikasının sürdürülmesi, aktif para politikası ve uzlaşmaya dayalı

gelirler politikasının” etkin bir biçimde uygulanması büyüme hızı ve enflasyona olumlu yansımaları öngörülmektedir. Ekonominin canlanması noktasında ilk olarak; kurdaki yükselmeye bağlı olarak yaşanacak ihracat artışının yanında turizm gelirlerindeki artışın ekonomiyi hareketlendireceği, sonrasında ise öngörülen yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesine bağlı olarak piyasada sağlanacak güven ortamı, faizlerin düşmesine neden olacak ve büyümenin olumlu yönde etkilenebileceği öngörülmüştür (GEGP).

2.3.1. Maliye Politikası

GEGP’da maliye politikası; kamu kesiminin borçlanma gereğinin düşürülmesi, gelir gider dengesinin sağlanarak bütçe disiplinine özen gösterilmesi ve borç stokunun eritilmesi hedefleri üzerine kurulmuştur. Daha önceki programlarda olduğu gibi, arzu edilen hedeflere ulaşabilmek için, yüksek faiz dışı fazlanın verilmesi amaçlanmıştır.

GEGP’nda alınan maliye politikası tedbirleri, 2000 yılı EMP’da alınan tedbirlerin devamı niteliğindedir ki bu sebeple her iki programda ortaya konan hedefler ve politikalar bir arada değerlendirilecektir.

EMP ile ortaya konan maliye politikası hedeflerinin temeli; kamu mali dengesinin sağlanarak kamu borçlanma ihtiyacını azaltmaktır. Bu kapsamda kamu harcamalarının azaltılması veya artış hızının yavaşlatılması ile reel anlamda kamu gelirinin artırılması hedeflenmiştir. Sağlanacak bu iyileşmenin sürdürülebilir olması için ise yapısal dönüşümler öngörülmüştür (GEGP).

2.3.1.1. Kamu Harcamalarını Azaltıcı Önlemler

2000 yılında; personel giderleri, diğer cari harcamalar ve transfer ödemeleri kalemlerinde yapılacak kesintiler toplamının GSMH’ya oranında bir önceki yıla göre %1,3 azalma sağlanmış; 2001 yılında ise, %0,8’lik bir azalmanın sağlanması hedeflenmiştir.

GEGP'nin 66. maddesinde; "kamu finansmanına ilişkin hedeflere ulaşmak için her şeyden önce devletin tasarruf etmesi" gerektiği ortaya konmuştur. Bu kapsamda; nominal artış açısından, faiz dışı harcamalardaki artışın, GSMH'da ki artışın altında tutulması gerektiği vurgusu yapılmış; 2001 yılında, bir önceki yıla göre reel olarak %9'luk bir azalma ve personel harcamaları haricindeki diğer cari, yatırım ve bazı transfer harcamalarındaki artışın, kur fiyat artışlarının altında tutulması suretiyle GSMH'nin %1,5'u kadar tasarruf sağlanması, yine bütçenin diğer cari transferler kaleminde yapılacak kesintiler sonrası GSMH'nin %0,3'ü oranında tasarruf sağlanması hedeflenmiştir.

Kamu Tasarruf Genelgesi⁷'nin titizlikle uygulanması suretiyle; kamuda teşkilat genişlemesi yapılmayacağı, sağlık, güvenlik ve eğitim dışı alanlarda olağanüstü haller dışında yeni kadro ihdasına müsaade edilemeyeceği ve personel alınmayacağı, ücret adaletini bozucu münferit maaş ve ücret artışlarına izin verilmeyeceği, atıl kamu hizmet birimlerinin kaldırılacağı, taşıt kullanımının sınırlandırılacağı, zorunlu ve gönüllü emeklilik yolu ile personel sayısının azaltılmasının teşvik edileceği, Maliye Bakanlığı'nın uygun göreceği kalemlerde blokaj uygulayabileceği kararlaştırılmıştır (Şahin 2002: 262).

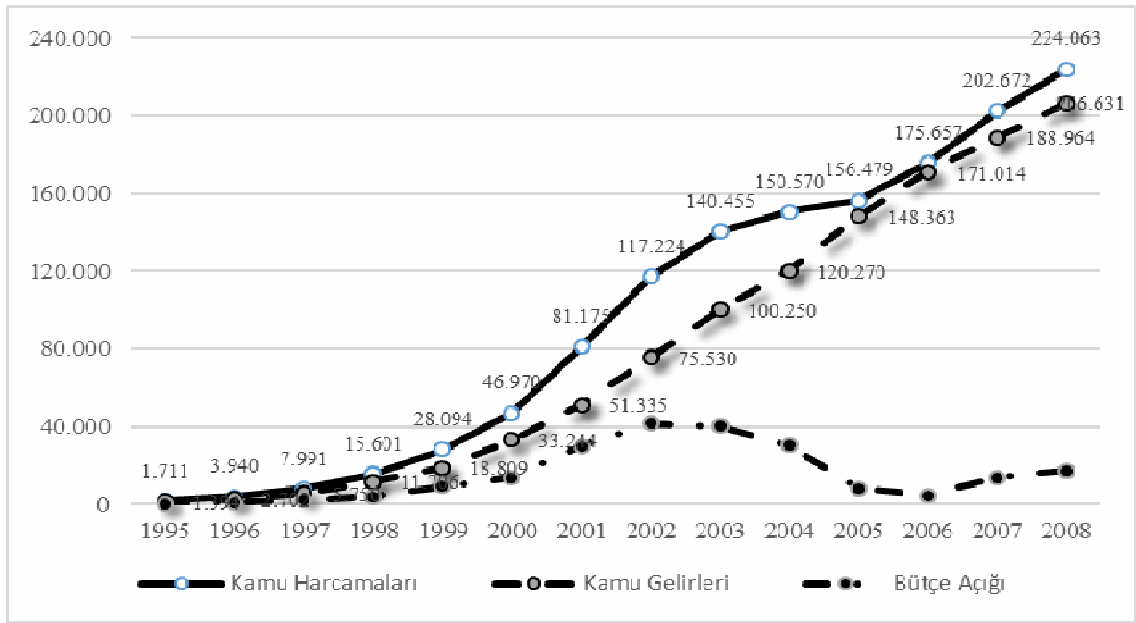
Kamu bankalarının faiz farkı ödemelerini karşılayabilmek için bütçeye GSMH'nin %0,2'si kadar ödenek konulmuş, KİT'lerin etkin çalışmalarını sağlayacak yeni düzenlemeler yapılmış; kamu yatırım projelerinin rasyonelleştirileceği, ivedilik arz edenlere öncelik verileceği, zorunlu haller dışında yeni yatırımlara müsaade edilmeyeceği, sağlık harcamalarının disiplin altına alınacağı kararlaştırılmıştır.

⁷ Tasarruf genelgeleri, ekonomik kriz dönemlerinde olduğu kadar normal dönemlerde de yıllardan bu yana, kurum ve kuruluşların bütçelerinde yer alan muhtelif harcama kalemlerindeki ödeneklerin kullanımı konusunda farklı muhteva ve önlemler içermek suretiyle uygulanan ve yürürlüğü süreklilik kazanarak adeta rutinleşmiş bir düzenleyici işlem durumundadır.

Başbakanlığın tasarruf önlemlerini öngören düzenleyici mahiyette genelgeler çıkarma yetkisi Anayasa'nın 112. maddesi, 3056 sayılı Kanun'un 1. maddesi ve 2. maddesinin (a) ve (b) fıkraları ile 4. maddesi hükümlerine dayanmaktadır.

Başbakanlık, Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün 27.03.2001 tarih 4912 sayılı 2001/19 sayılı Genelgesi, bu dönem için alınan tasarruf tedbirlerini anlatmaktadır.

1995-2008 yılları arası kamu kesiminin toplam gelir ve giderinin bir arada gösterildiği Grafik 2.2 incelendiğinde; 1995-2001 yılları arasında kamu harcamaları artarak artarken, GEGP ile alınan önlemler sonrası 2002-2008 yılları arasında genel itibariyle azalarak arttığı (yaklaşık %90) görülmektedir. Kamu harcamalarında yaşanan bu başarıyı 2002-2008 yıllarında artarak artan kamu gelirlerinin takip etmesi (yaklaşık %175) ile 2002 yılı ortalarından sonra bütçe açığında da azalma sağlanabilmiştir.

Grafik 2.2: 1995-2008 yılları arası kamu geliri ve kamu harcamaları (milyon TL)

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr>, (Erişim Tarihi 03.10.2017).

2.3.1.2. Kamu Gelirlerini Artırıcı Tedbirler

2000 yılı EMP öncesinde; 4481 sayılı “17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” 26 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Mücbir sebep devam ettiği sürece ek olarak alınması öngörülen “motorlu taşıtlar vergisi, emlak vergisi, özel iletişim vergisi, gelir ve kurumlar vergisi” konularında düzenlemelere gidilmiş; bunun yanında, 01 Ocak 2000 tarihinde uygulanmak üzere, DİBS'lere stopaj vergisi getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemelere ilaveten; bedelli askerlik çıkarılması ile kamu gelirlerinin hızlı bir biçimde artırılması hedeflenmiştir.

GEGP'nın 67. maddesinde gelir hedeflerine ulaşabilmek için bir dizi tedbirler sayılmış; 2000 yılı öncesinde vergi gelirlerini artırmaya yönelik alınan tedbirlerin titizlikle uygulanması, petrol ve enerji fiyatlarının döviz kurlarındaki ve enflasyondaki değişime göre otomatik ayarlanması, Akaryakıt Tüketim Vergisinin (ATV) en az hedeflenen enflasyon oranında ayarlanması, ATV tahsilatının GSMH içindeki payının yaklaşık %3 olması, KDV'de %1 ve %8'lik oranlar dışındaki kalemlerde %1 artış yapılması kararlaştırılmıştır.

Vergi tabanının yaygınlaştırılması kapsamında vergi kimlik numarası uygulamasına geçilmiştir. Vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi kapsamında vergi denetimlerine ağırlık verilmesi, vergi ve sosyal güvenlik primlerinin tahsilatlarının yükseltilmesi ve vergi idaresinin etkinliğinin artırılması için gecikme faiz ve cezaların enflasyonla uyumlu bir şekilde artırılması, bireysel yatırımcıların kamu kâğıtlarından elde ettikleri gelirlerin beyanname dışı tutulması suretiyle de kamu kâğıtlarına olan talebin artırılması hedeflenmiştir.

1999 depremleri ve yaşanan krizlerden dolayı daralan ekonomiye bağlı olarak kamu gelirleri azalmış, GEGP çerçevesinde sıkı maliye politikasının uygulanması ile kamu gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır. Nitekim alınan tedbirler sonrası; 2001 yılında yaklaşık 30 milyar TL olan kamu geliri ortalama her yıl 30 milyar TL artarak 2004 yılında yaklaşık 120 milyar TL'ye yükselmiştir (bkz. Grafik 2.2).

2.3.1.3. Kamu Kesiminin Borçlanma Politikası ve Dış Finansman

İç borçlanma faiz oranlarının yükselmesi ve borçlanma sürelerinin kısılmasına bağlı olarak iç borç yükünün, TL'nin dolar karşısında değer kaybetmesine bağlı olarak dış borç yükünün, TMSF ve kamu bünyesindeki bankalarının zararları ve bu bankalara verilen DİBS'lerin getirdiği faiz yüküne bağlı olarak kamu borç yükünün artmasının yanında reel olarak GSMH'daki azalma; kamu kesimi net borç stokunun GSMH'ya oranının 2001 yılı sonunda, beklentiyi yaklaşık %13 kadar aşarak, %92 seviyesinde gerçekleşmesine neden olmuştur.

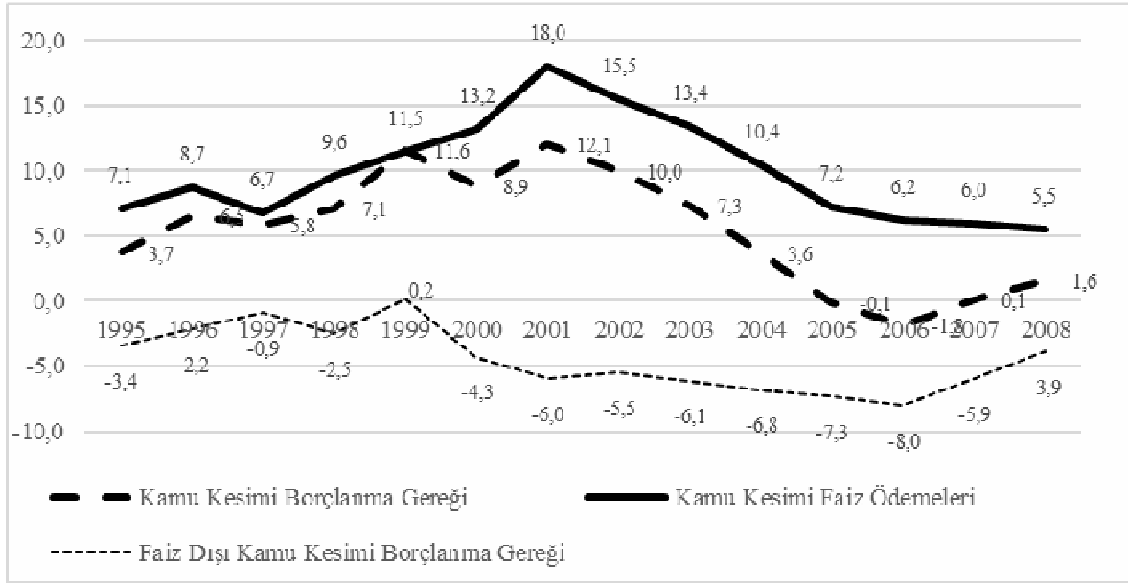
18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye gönderilen 2002-2004 yılları arasında Yeni Stand-by Düzenlenmesi içerikli Niyet Mektubunda; 2001 yılında %92 seviyesinde gerçekleşen kamu sektörü net borcunun GSMH'ya oranının 2002 yılında %81, 2003 yılında %73 ve 2004 yılında %69 seviyelerine kademeli olarak düşürülmesi hedeflenmiştir. 2000 yılında %2,8 olan faiz dışı fazlanın⁸ GSMH'ye oranının 2001 yılında %5,5, 2002 yılında ise %6,5'a yükseltilmesi, aynı paralellikte konsolide bütçenin faiz dışı fazlanın GSMH'ya oranı kadar yükseltilmesi, borçlanma faiz oranlarının düşürülmesi ve borçlanma vadelerinin uzatılması yöntemleriyle anlatılan hedefe ulaşılabileceği vurgusu yapılmıştır.

Gerçekleştirilecek yapısal ve mali düzenlemeler ile özelleştirme programının hızlanması, özelleştirmeler sonucu elde edilen gelirin yükseltilmesi ve enflasyonun kontrol altında tutulması koşulunda senyora gelirin artırılması hedeflenmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak KKBG'nin düşürülerek kamu kesimi borç stokunun azaltılması beklenmiştir. Grafik 2.3'de görüleceği üzere; 1995 yılında %3,7 olan KKBG, 1999 ve 2001 yıllarında yaklaşık %12 seviyelerine yükselmiştir. Alınan önlemler sonrası 2001 yılında gerek KKBG gerekse kamu kesimi faiz ödemelerinde istikrarlı bir gerileme yaşanmıştır. 1999 yılında %0,2 olan faiz dışı kamu kesimi borçlanma gereğinde 2001 yılı sonrası %5-5,5 seviyelerinde bir istikrar sağlanmıştır.

GEGP'da kamu maliyesine ve finansal piyasalara ilişkin hedeflerin başarılı bir biçimde sağlanabilmesi güçlü bir finansmanın varlığına bağlanmış, finansman ihtiyacının hem iç piyasadan karşılanması mümkün olmadığından hem de kaynak yaratması açısından dış finansman tercih edilmiş, bu sebeple IMF ve Dünya Bankası ile yakın ilişkiler kurulmuştur. 2001 yılının ikinci yarısında her iki kuruluş ile yapılan

⁸ Faiz dışı fazla, kamu gelirlerinin faiz haricindeki kamu harcamalarını karşılanmasından sonra arta kalan kısımdır. Belirli bir dönem de oluşturulabilecek faiz dışı fazlanın büyüklüğü, doğrudan doğruya bütçe açığı, faiz ve faiz dışındaki harcamaların büyüklüğüne bağlı iken, dolaylı olarak da kamu gelirleri, kamu harcamaları, borçlanma faiz oranı, borç stoku ve ulusal/uluslararası ekonomik gelişmelere bağlıdır. Faiz dışı fazla yaratılmak istenilmesinin temel amacı elde edilen gelir fazlası ile borçların anaparalarının ve faiz ödemelerinin bir kısmının karşılanması ile borçlanma ihtiyacının düşürülmek istenmesidir. Bu şekilde borç stokunda ki artış faiz ödemelerinde ki artıştan daha az olmakta ve KKBG düşmekte dolayısıyla kamu borçlarının sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Kamu borçlarına yönelik risk algısının kırılması sonrası kamuoyu güveninin artması ile faiz oranlarında düşüş sağlanabilecektir. Bu şekilde özel sektörün dışlanması ortadan kaldırılarak ekonominin canlanmasına sağlanacaktır (Gürdal 2008: 419-425).

görüşmeler sonrasında 15,7 milyar dolar kredi taahhüdü alınmıştır. Türkiye, IMF'den 2000-2003 yılları arasında toplam 20,4 milyar dolar kredi almıştır (Sarı 2009: 103).

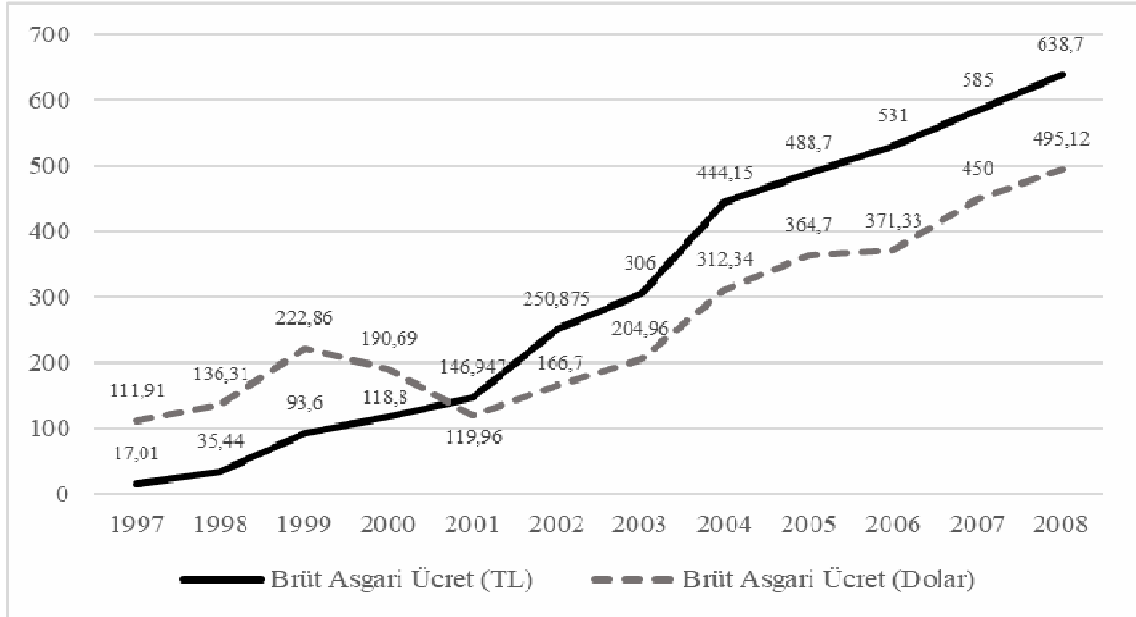
Grafik 2.3: 1995-2008 yılları arası kamu kesimi borçlanma gereği ve faiz ödemelerinin GSYH'ya oranı

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr>, (Erişim Tarihi 03.10.2017).

2.3.2. Gelirler Politikası

GEGP'nin 69. ve 70. maddelerinde belirtilen gelirler politikası; hedeflenen enflasyonla uyumlu olması esası üzerine kurulmuştur. Memur maaşlarında bu doğrultuda artış yapılması, toplu iş sözleşmeleri ile belirlenen kamu işçi ücretlerindeki reel artışlar, kamu kesimi çalışanları arasındaki ücret adaleti gözetilerek yeniden ayarlanması kararlaştırılmıştır. İşçi, işveren ve devletin üzerine düşen yükümlülüklerle programın oluşturulduğu dönemde katlanılmasının gerekliliği vurgulanmış, sonrasında ise hızlı bir büyüme sürecine gireceği taahhüdünde bulunulmuştur. Programın başarısı için kamu kesiminde uygulanan maaş politikasının benzerinin özel kesimde de uygulanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan Ekonomik ve Sosyal Konseye ücret ve fiyat kararları ile ilgili önemli rol biçilmiştir (Şamiloğlu 2001: 88-89).

Türkiye’de geçerli asgari ücret için; TL ve dolar cinsinden Grafik 2.4’ de ki gibi bir karşılaştırma yapıldığı takdirde brüt asgari ücretin yıllar itibari ile sürekli artış göstermesine rağmen 2000 ve 2001 krizleri sonrası satın alma gücünde ciddi bir düşme olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, 1999 yılındaki brüt asgari ücretin satın alma gücü ancak 2004 yılına gelindiğinde geçilebilmiştir.

Grafik 2.4: 1997-2008 yılları arası asgari ücretin TL ve Dolar cinsinden değişimi

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri tabanı, EVDS, (Yıllık ortalama döviz kuru kullanılmıştır), <https://www.csgeb.gov.tr> verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

Düşük gelirli çiftçilere yapılacak doğrudan gelir desteğinin yanında o tarihteki adı Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının çiftçi kayıt projesinin tamamlanması gerektiği vurgulanmıştır. Finansman imkânları ve hedeflenen enflasyon dikkate alınarak devletin destekleme alım fiyatlarını artıracığından bahsedilmiştir.

GEGP’nin “Uzun Dönemli Perspektif” başlığı altında nihai hedef olarak; enflasyon probleminin kalıcı olarak çözülmesi, kamu dengesinin sağlanarak istikrarlı bir büyüme sağlanması için gerekli yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak bu sayede; ekonomide etkinliğin artırılabilmesi, sürdürülebilir büyümenin

yakalanabileceği, dünya ticaretinden daha fazla pay elde edilebileceği, yaşam standardının yükseltilebileceği, kamu mali dengesini bozan ve kaynak tahsisinde etkinliği azaltan eski uygulamalara geri dönülemeyeceği vurgusu yapılmıştır.

III. BÖLÜM

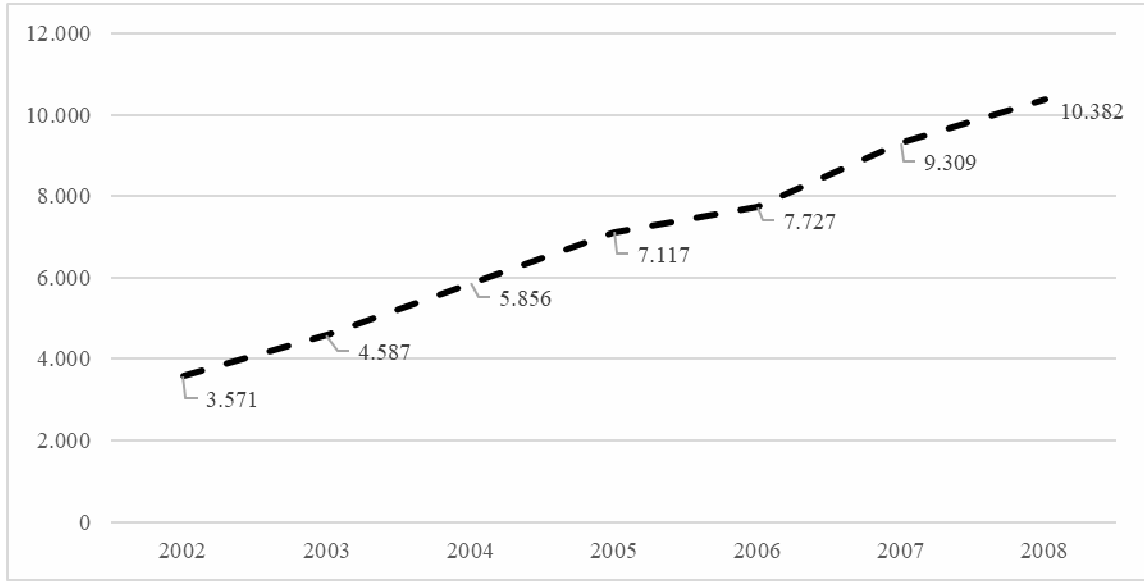
3. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ: BAŞARILARI VE BAŞARISIZLIKLARI

Çalışmamızda, Türkiye'nin kronikleşen sorunlarının ele alındığı ilk bölümden sonra, ikinci bölümde; sistemin tümüne yönelik ciddi bir yapısal dönüşümün vaat edildiği Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, yasal dayanaklarına da yer verilmek suretiyle analiz ettik. Çalışmanın bu son bölümünde ise GEGP ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra makroekonomik göstergeler özelinde programın başarılı olup olmadığını analiz edeceğiz.

GEGP'nda hedeflenen yapısal dönüşümler için gerekli olan yasal düzenlemelerin birçoğu programı uygulamaya koyma iradesi gösteren koalisyon döneminde gerçekleşmiştir. 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 4733 sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 4634 sayılı Şeker Kanunu, 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu gerçekleştirilen yasal düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. 19 Şubat 2001 tarihinde devletin en üst makamlarında yaşanan olaylar, koalisyon hükümetinin erken seçim kararı alması ile neticelenmiştir. 2002 Kasım seçimleri sonrası tek parti iktidarı ile yakalanan siyasi istikrar ile birlikte; 1980'lerden itibaren iktisadi sorun olan bütçe açığı, enflasyon, kişi başına gelirin düşüklüğü gibi konularda iyileşme gözlenmiştir. Bunun arkasında Ak Parti hükümetinin 2008 yılına kadar sıkı sıkıya bağlı kaldığı Kemal Derviş imzalı GEGP vardır (Yıldırım 2011: 123-124).

Programın başarılı bir biçimde uygulanmasının arkasında; IMF, Dünya Bankası ve uluslararası finans çevreleri ile iş birliğinin artırılması ve uyum içinde çalışılması yatmaktadır. Yine bunun yanında; AB'ye tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için gerekli ekonomik, sosyal ve politik uyum yasalarının TBMM'den çıkartılması hem iç hem de dış piyasalarda ekonomiye olan güvenin yeniden tesis edilmesini sağlamıştır. Daha önceki dönemlerde IMF ve Dünya Bankasınca daha önceki programlarda vaat edilen kredilerin tamamının istenen yükümlülüklerin yerine getirilmemesine bağlı olarak kullandırılmamasına karşın; bu dönemde hükümetin GEGP'nda istenen yükümlülükleri yerine getirmesi ile öngörülen kredilerin tamamı kullandırılmış, ayrıca 2005 yılında hükümetin 10 milyar dolarlık yeni kredi talebi de uygun görülmüştür. Programın orta vade olarak koyduğu süre tamamlandıktan sonra hükümet, IMF ile Mayıs 2008 yılına kadar geçerli orta vadeli yeni bir stand-by anlaşması yapmıştır (Ekzen 2009, Aktaran: Şahin 2002: 267-268)

Ekonominin içinde bulunduğu istikrarsız ortam karşısında GEGP'nın temel önerisi; piyasaları serbestleştirme ekseninde devletin ekonomi yönetimindeki sorumluluğunu ve rolünü azaltmak, sıkı mali disiplin ile kamu kesimi gelir gider dengesini makul seviyelere çekmek, finansal piyasaların eksiklerini gidererek, dünya ile bütünleşmesini sağlamaktır (Şahin 2002: 268). Bu amaçla programda ilk olarak yapısal ve kurumsal düzenlemelere öncelik verilmiş, bu dönüşümün sağlanmasından sonra enflasyon probleminin önüne geçebilmek adına gerekli para, maliye ve gelirler politikalarının uygulanması ile orta vadede ekonomik istikrarın yeniden tesis edilmesi ve bu suretle sürdürülebilir borç yönetiminin sağlanması hedeflenmiştir. Reel kesimin canlandırılması ise son aşama olarak belirlenmiştir. 2004 yılında istenen tek haneli enflasyon hedefine de uygulanan kararlı politikalarla varılabilmektedir.

Grafik 3.1: 2002-2008 Yılları Arası Kişi Başına Milli Gelir (\$)

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanı, (Erişim Tarihi: 06.11.2017).

Ak Parti hükümeti döneminde ekonominin kat ettiği mesafenin niteliği tartışılmakla birlikte, 2008 yılına kadar genelde olumlu bir tablo çizilmiştir. 2002-2008 döneminde milli gelirden gözle görülür bir iyileşme yakalanmıştır. Kişi başına milli gelir yaklaşık üç katına⁹ çıkarak 10.382 dolar seviyelerine yükselmesine karşın işsizlik oranlarında bir iyileşme yakalanamamıştır (bkz. Grafik 3.1).

Program kapsamında; Merkez Bankası'nın öncelikli hedefinin fiyat istikrarı olduğuna yönelik ilgili yasal düzenleme yapılmış, hedeflerine ulaşmada hangi argümanları kullanacağı konusunda ise özerklik tanınmıştır.

Yeniden yapılandırma programı kapsamında bankacılık kesiminde gerçekleştirilen yasal düzenlemeler sonrası bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiş, mali yapıları zayıf bankalara TMSF aracılığı ile el konulmuş, kimi birleştirilmek

⁹ Dolar cinsinden GSMH, TL cinsinden nominal GSMH'nin dolar kuruna bölünmesiyle elde edilir. Analiz döneminin başında enflasyon oranının yüksek olduğu düşünüldüğünde dolar cinsinden GSMH'da ki bu artış fiyat hareketlerini de içermektedir. Diğer yandan bu dönemde nominal dolar kuru sürekli olarak düşmüştür. Yani pay sürekli olarak (enflasyonu da içerecek biçimde) artarken, payda sürekli olarak azalmıştır. Bu dönemde dolar cinsinden GSMH, TL cinsinden nominal GSMH'dan bile daha fazla artış gösterdiğinden, analiz döneminde dolar cinsinden kişi başına gelirden meydana gelen artış tartışmaya da açıktır (Yıldırım 2017: 57).

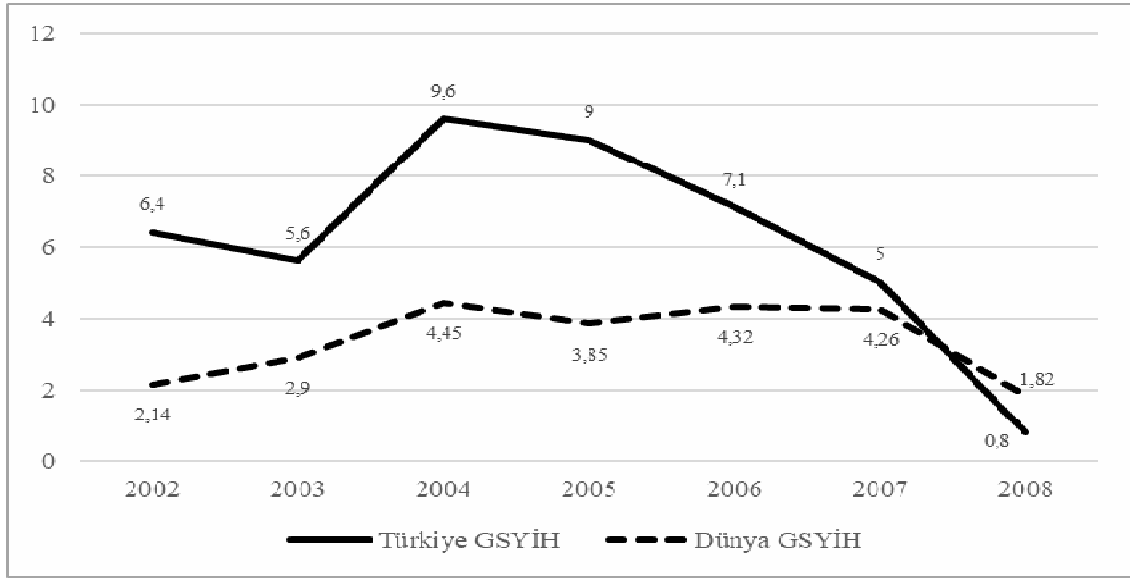
suretiyle kimi ise satış yöntemleri kullanılarak sistem dışına çıkarılmıştır. Böylece daha güçlü ve sağlam zeminde bir bankacılık kesimi yeniden dizayn edilmiştir.

3.1. Ekonomik Büyümenin Değerlendirilmesi

İktisadi büyüme; bir önceki döneme göre üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış anlamına gelmektedir. Bir başka tanımlamaya göre; teknolojinin gelişimi, emek ve sermayede sağlanacak verimlilik artışlarına ya da miktarca sağlanacak artışlara bağlı olarak üretim imkânları eğrisinin dışa doğru kaymasıdır. Büyüme, aynı zamanda ekonomide istikrarın sağlanıp sağlanmadığı suali karşısında ilk bakılan makroekonomik göstergelerdendir. Büyümenin anlamlı olabilmesi için belli bir periyotta gerçekleşmesi gerekir. Tek bir yıldaki büyüme çok fazla anlam ifade etmez. Büyümenin sürdürülebilir olması gerekir. Büyümenin sürdürülebilirliği bir ülkenin mevcut üretim kapasitesinin tam kullanıp kullanılmadığına¹⁰, bir başka tabirle üretim olanakları eğrisi üzerinde herhangi bir noktada olup olmadığına bağlıdır. Bu alt başlıkta, GEGP'nin uygulandığı 2002-2008 dönemi için enflasyon oranları da göz önüne alınarak, büyüme trendi ve büyümenin kaynakları açıklanmıştır.

Türkiye ekonomisinde 2000 ve 2001 yıllarında hemen her alan da yaşanan derin resesyon sonrası kaybedilen güven ortamının yeniden tesis edilebilmesi temel hedefi ile açıklanan GEGP'nin sıkı sıkıya uygulanması sonrası 2002-2008 döneminde, yüksek ve devamlı bir büyüme yaşanmıştır. 2002 yılının ilk çeyreğinden 2008 yılının son çeyreğine kadar toplam 27 çeyrek dönemde ortalama %6,21'lik kesintisiz bir büyüme sağlanmıştır (Tunalı 2011: 237).

¹⁰ Sürdürülebilir büyüme yalnız tam istihdam koşullarında geçerli değildir. Nitekim analiz dönemi içinde Türkiye eksik istihdam koşullarına rağmen büyüebilmiştir. Ancak mevcut üretim kapasitesini etkin kullanamayan ülkelerin sürdürülebilir büyüme rakamlarını yakalaması güçtür.

Grafik 3.2: 2002-2008 yılları arası Türkiye ve dünya büyüme oranları

Kaynak: Dünya Bankası veri Tabanı, (Erişim Tarihi: 06.11.2017).

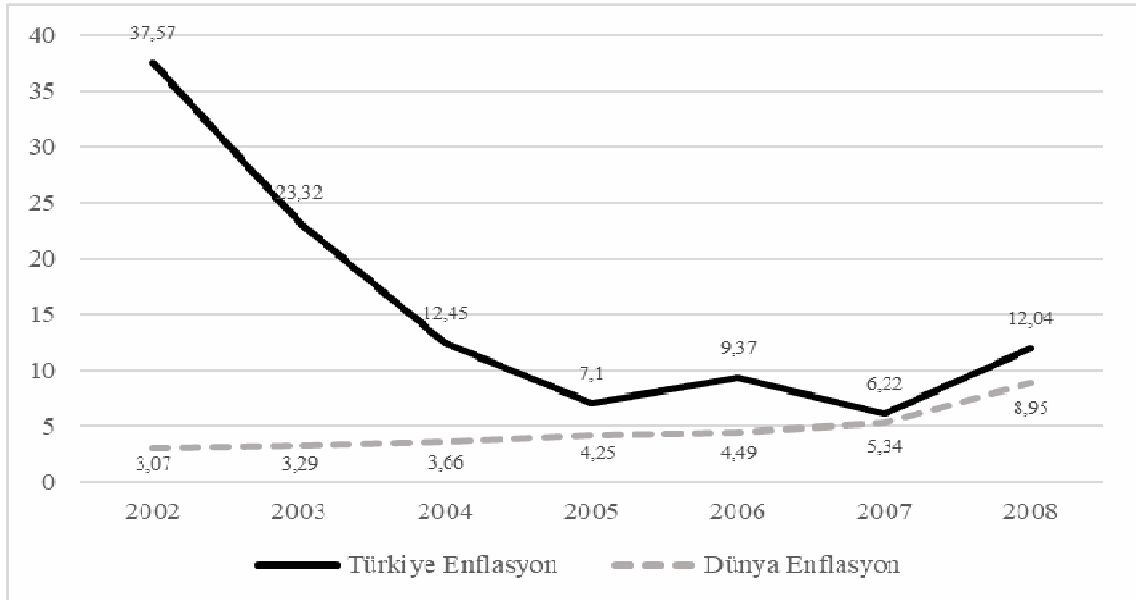
GEGP'nin Dünya Bankası ve IMF tarafından desteklenmesinin yanında; uygulamanın bir dönem Dünya Bankası'nda görevli Kemal Derviş tarafından yapılıyor olması, piyasalardaki beklentileri olumlu etkilemiş ve programa olan güveni artırmıştır. Program kapsamında alınan kararlarının hızlı ve şeffaf bir biçimde kamuoyu önünde uygulanıyor olması da ekonomideki belirsizlikleri azaltmış; buna paralel olarak faiz oranlarındaki düşme eğilimi ve ayrıca piyasaları hareketlendirmek için dış kaynakların kullanılıyor olması da ekonominin durgunluktan daha hızlı kurtulmasını sağlamıştır (Turan 2011: 64).

2001 yılında %5,9 daralan (bkz. Tablo 1.7) ekonomi, uygulamaya konulan program sonrası, 2002 yılında %6,43 büyümüştür. 2003 yılında sınır komşusu Irak'ta başlayan savaş ve Türkiye siyasetinde bu dönemde önemli bir yer tutan “tezkere” tartışmaları dahi büyüme seyrini bozamamış, programın “kesin bir siyasi taahhüdü içerdiği” söylemine bağlı kalınması ile artan tüketim ve yatırım harcamaları sonrası ekonomi %5,6 büyümüştür. Sonrasında ise, 2004 yılında tarihinin en büyük büyüme¹¹ rakamlarından olan %9,6 seviyesi yakalanmıştır (bkz. Grafik 3.2). Genişleyen dünya

¹¹ Dünya Bankası'nın 1961 sonrası büyüme verileri, Türkiye özelinde incelendiğinde; 2004 yılındaki büyüme oranının üzerine yalnız 1966, 1976, 1987 ve 2011 yıllarında çıkılabildiği anlaşılmaktadır.

piyasalarının etkisiyle de, 2008 küresel krizine dek büyüme konusunda arzu edilen iyileşmede sağlanabilmiştir.

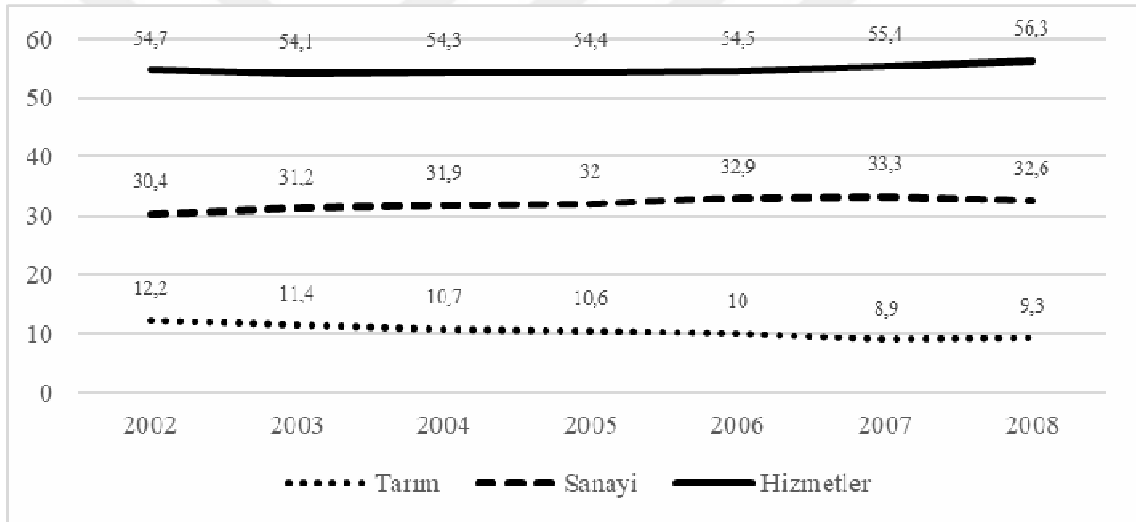
2002-2008 yılları arası büyüme trendinin ve piyasalara duyulan güven ortamının yeniden tesis edilebilmesi çerçevesinde yukarıda anlatılanların yanında yüksek oranlı çift haneli enflasyonun tek haneli düzeylere indirilmiş olması da vardır. Öyle ki; Grafik 3.3 incelendiğinde; enflasyonun düştüğü dönemlerde ekonomik büyümenin olumlu etkilendiği anlaşılmaktadır. GEGP’nin uzun dönemli perspektifinin anlatıldığı 71. ve 74. maddelerinde “kronik yüksek enflasyon ve kamu açıkları Türkiye’nin potansiyelini tam olarak kullanmasını ve atılım yapmasının önünde önemli bir engel olduğu, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ile enflasyonun tek haneli rakamlara kalıcı olarak indirilmesi” gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Nitekim 2002 yılında %37,57 olan enflasyon oranı; 2004 yılında %12,45’e, 2007 yılında ise %6,22 seviyelerine kadar düşürülebilmiş ve 2007 yılında %5,34 olan dünya enflasyon oranına yaklaşılabilmiştir. Kamu dengesinin sağlanması suretiyle enflasyonun bu kadar kısa sürede tek haneli seviyelere indirilebilmiş olması ne kadar önemli ise, tek haneli enflasyon düzeylerinde kalıcılığın sağlanması da bir o kadar önemlidir. Bu da üretim yapısı ile yakından ilişkilidir.

Grafik 3.3: 2002-2008 yılları arası türkiye ve dünya enflasyon oranları

Kaynak: Dünya Bankası veri Tabanı, (Erişim Tarihi: 06.11.2017).

GEGP sonrası sağlanan istikrarlı büyümenin kaynakları irdelendiğinde; gelişen piyasanın, program çerçevesinde arzu edildiği gibi, daha çok özel sektör olduğu görülmektedir. Şeker, tütün gibi tarım ürünlerinin üretiminin özel piyasaya bırakılmasının yanında, reel ekonomiye yönelik alınan bir dizi önlemle rekabetin teşvik edilmesi ile birlikte, Grafik 3.4'den de anlaşılacağı üzere tarım sektörünün GSYİH büyümesine 2002 yılında %12,2 olan etkisi, 2008 itibarıyla %9,3 seviyesine kadar gerilemiş; sanayinin GSYİH büyümesine olan etkisi 2002 yılında %30,4 iken, 2008 yılında %32,6 seviyesine yükselmiş, hizmetler sektörünün GSYİH büyümesine olan etkisi 2002 yılında yaklaşık %54,7 iken, 2008 yılında %56,3 seviyesine yükselmiştir (Tunalı 2011:238).

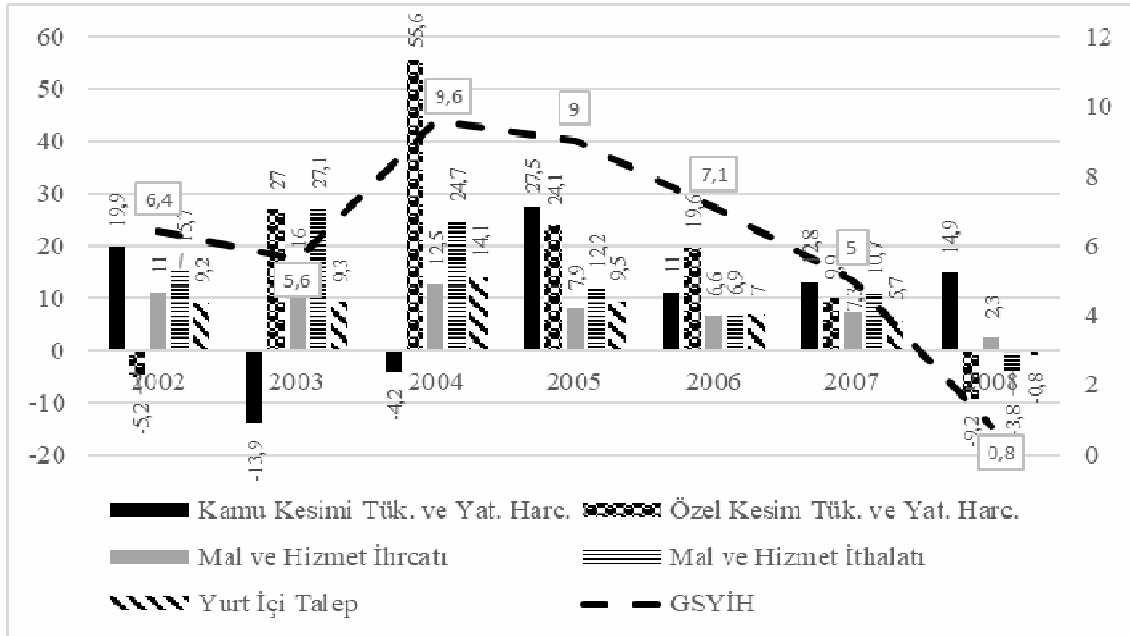
Grafik 3.4: 2002-2008 yılları arası dönemde seçilmiş temel sektörlerin GSYİH büyümesine etkileri (%)

Kaynak: TÜİK 2011: 700.

2002-2008 dönemindeki ekonomik büyüme seyri büyümenin kökenleri bağlamında değerlendirildikten sonra aynı dönemdeki mal ve hizmet ihracatı-ithalatı, kamu kesimi ve özel kesim tüketim ve yatırım harcamaları açısından da değerlendirildiğinde, dalgalanmanın daha çok özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarının artışı ve azalışı ile paralellik gösterdiği dikkat çekmektedir. 2002 yılında %3'lük büyüme hedefi belirlenmesine karşın %6,4 seviyelerinin yakalanması, Grafik 3.5'de görüleceği üzere, özel kesim tüketim ve yatırım harcamaları ile iç talepte görülen canlanma ile mümkün olmuştur. Aynı dönemde kamu tüketim ve yatırım

harcamalarının GSYİH içindeki payının, GEGP ile belirlenen hedefler doğrultusunda azaltıldığı görülmekte; yine aynı dönemde yapılan yasal düzenlemeler çerçevesinde oluşturulan kurum ve kuruluşlar ile kamunun piyasa üzerindeki düzenleyici ve denetleyici rolünün artırıldığı ve bu suretle program hedeflerinin başarılı bir biçimde uygulandığı anlaşılmaktadır.

1999-2001 dönemini belirsizlikler içerisinde geçiren Türkiye’de siyasal istikrarın sağlanması ve açıklanan programın piyasa tarafından olumlu karşılanması, ötelenmiş tüketim taleplerini artırmış; yurt içi talebin GSYİH’nin büyümesine katkısı 2002 yılında %9,2, 2004 yılında %14,1 ve 2007 yılında %5,7 olmak üzere ortalama %7,71 olarak gerçekleşmiştir. Mal ve hizmet ihracatının GSYİH’nin büyümesine katkısı ise 2002 yılında %11, 2004 yılında %12,5 ve 2007 yılında %7,3 olmak üzere ortalama %9,08 olarak gerçekleşmiş olmasına karşın, mal ve hizmet ithalatının GSYİH büyümesine katkısı 2002 yılında %15,7, 2004 yılında %24,7 ve 2007 yılında %10,7 olmak üzere ortalama %13,36 olarak gerçekleşmiştir. Bu yedi yıldaki ortalama %6,21’lik büyümenin Türkiye’de dış ticaret açığını da artırdığı anlamına gelmektedir (Grafik 3.5).

Grafik 3.5: 2002-2008 yılları arası tüketim ve yatırım harcamalarının GSYİH büyümesine katkıları (%)

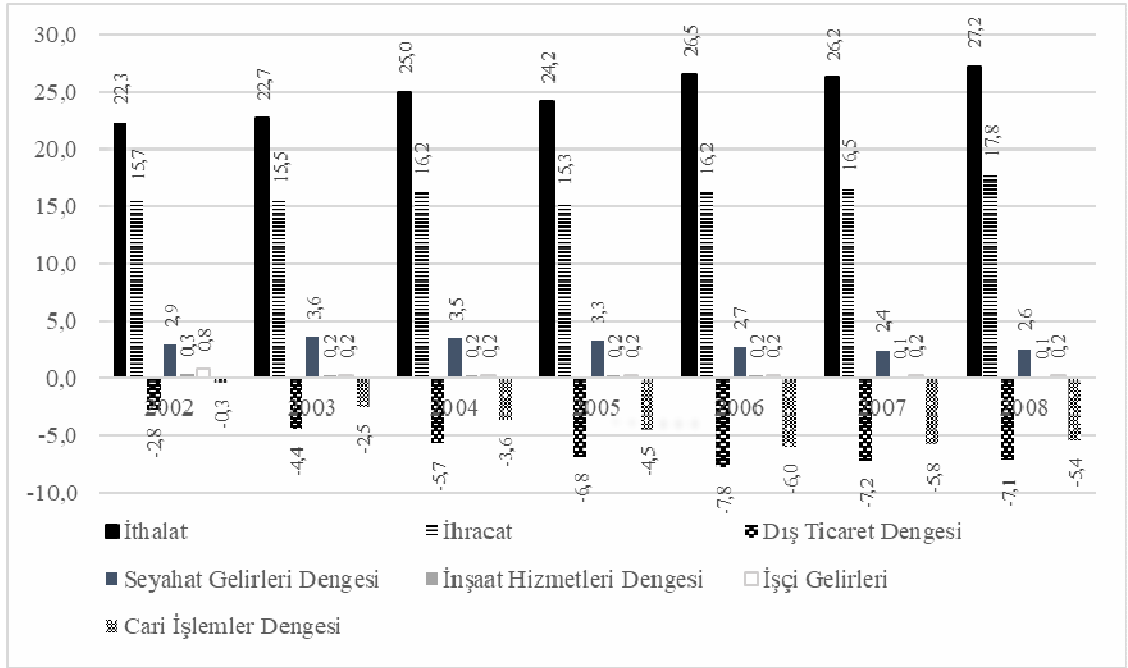
Kaynak: TCMB, 2002, 2003, 2005, 2006, 2009 Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. İkincil eksen, GSYİH’da ki değişimi göstermektedir.

3.2. Ödemeler Bilançosu Dengesinin Değerlendirilmesi

Ödemeler bilançosu, baz ülkede yerleşik kişilerin, belirli baz dönem boyunca, yabancı ülkelerde yerleşik kişilerle yaptıkları her türlü ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren tablodur (Seyidoğlu 2003: 401). Ödemeler bilançosu dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; i-Cari İşlemler Hesabı, ii-Sermaye Hesabı, iii-Net Hata ve Noksan ve iv-Resmi Rezerv Hareketleridir. Bu dört ana kalem toplamının sıfır olması ödemeler bilançosunun dengede olduğunu göstermektedir. Bu başlık altında cari işlemler hesabını oluşturan ana hesap kalemleri ile sermaye hesabı içindeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GEGP sonrası 2002-2008 dönemi verileri analiz edilecektir.

3.3.1. Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler dengesi, veri dönemde bir ülkenin mal ve hizmet ticaretinden elde edilen pozitif ya da negatif hasıla, net dış faktör gelirleri ve net karşılıksız transfer gelirlerinin toplamıdır. 2002-2008 analiz dönemi ve hatta öncesi için cari işlemler dengesi Türkiye’de her zaman negatif değer almaktadır. Aşağıda yer alan Grafik 3.6’ da Türkiye için cari işlemler dengesi verilerini belirleyen mal ve hizmet dengesi ile bazı önemli alt kalemlerin (inşaat hizmetleri dengesi, seyahat hizmetleri dengesi ve işçi gelirleri) analiz dönemindeki dağılımı görülmektedir. Grafik 3.6’dan anlaşılabacağı üzere cari işlemler dengesi analiz dönemi boyunca açık vermiş olup bu açığın ana kaynağı ise dış ticaret açıklarıdır. Nitekim dış ticaret açığının GSYİH’ya oranının %7,2 olarak gerçekleştiği 2007 yılında cari işlemler açığının GSYİH’ya oranı %5,8 olarak gerçekleşmiştir. O halde GEGP’nın dış ticaret, dolayısıyla cari işlemler dengesinde yarattığı etkiyi daha iyi analiz edebilmek için Türkiye’deki ithalat ve ihracat verilerinin seyrinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu başlık altında ithalatın ve ihracatın mal ve ürün gruplarına göre dağılımı anlatılarak değerlendirme yapılacaktır.

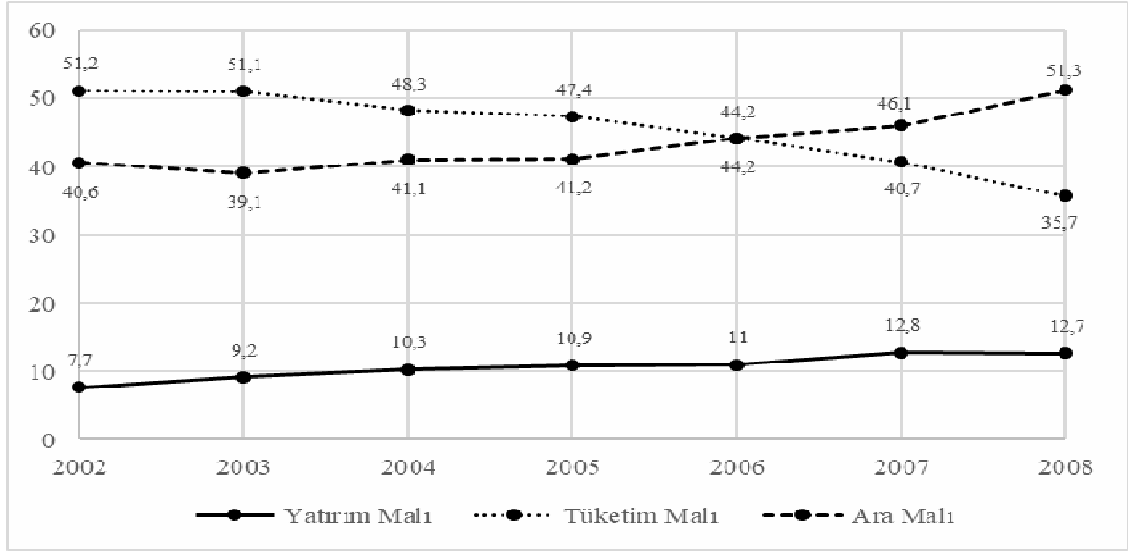
Grafik 3.6: 2002-2008 yılları arası cari işlemler dengesi ve alt kalemlerinin GSYİH'ya oranı

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

2002 yılında %22,3 olarak gerçekleşen ithalatın GSYİH'ya oranı 2008 yılına dek sürekli artarak %27,2 seviyesine ulaşmış iken, 2002 yılında %15,7 olarak gerçekleşen ihracatın GSYİH'ya oranı 2008 yılında %17,8 seviyesine ulaşmıştır. Nitekim veri dönemler itibariyle dış ticaret açığının GSYİH'ya oranı yaklaşık iki buçuk kat artmasına rağmen dış ticaretin dengeleyicileri olan seyahat gelirleri dengesi, inşaat hizmetleri dengesi ve işçi gelirleri dengesinin GSYİH'ya oranlarında herhangi bir gelişme görülmemiştir (bkz. Grafik 3.6).

2002-2008 döneminde yıllar itibariyle toplam ihracatın mal grupları içindeki dağılımı (bkz. Grafik 3.7) incelendiğinde; 2002 yılında %7,7 olarak gerçekleşen yatırım malı ihracatının, 2005 yılında %10,9'a, 2008 yılında ise %12,7'ye yükseldiği görülmekte; yine 2002 yılında %51,2 olarak gerçekleşen tüketim malı ihracatının 2005 yılında %47,4'e, 2008 yılında ise, ABD'de patlak veren ekonomik krizin de etkisiyle, %35,7'ye gerilediği; yine 2002 yılında %40,6 olarak gerçekleşen ara malı ihracatının, 2005 yılında %41,2'ye, 2008 yılında %51,3'e yükseldiği anlaşılmaktadır. 2002 yılında ara malları ve tüketim malları ihracatı toplam ihracatın yaklaşık %92'sini oluşturmakta

iken, 2008 yılında bu oran yaklaşık %87 seviyesine gerilemişse de gelişmiş ülke ekonomilerine kıyasla halen tüketim ve ara malları, ihracatın içinde büyük pay sahibi olmaya devam etmektedir.

Grafik 3.7: 2002-2008 yılları arası toplam ihracatın mal gruplarına göre (%) dağılımı

Kaynak: TCMB veri tabanı, EVDS ve TÜİK, 2011:489 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 20.11.2017).

İhracat yapısının mal gruplarına göre analiz edilmesinin yanında ürün gruplarına (bkz. Tablo 3.1) göre de analiz edilmesi son değerlendirmenin noksansız yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir. 2002 yılı verilerine göre ihracatın %5'ini oluşturan “Tarım Ürünleri ve Balıkçılık” grubunun payı 2008 yılına gelindiğinde %3,2'ye gerilemiştir. Tarım sektörünün analiz dönemi itibariyle GSYİH büyümesine etkisinin azaldığı önceki grafiklerde (bkz. Grafik 3.4) açıklanmıştır. 2002 yılında ihracatın %1,1'ini oluşturan “Madencilik ve Taş Ocaklığı” grubunun 2008 yılındaki payı %1,6'ya yükselmişse de genel tablo içerisinde önemli bir etkiye sahip değildir. Bir ülkenin sanayileşme isteğini gösteren “İmalat” grubu 2002 yılında ihracatın %92'sini oluşturmakta iken, 2008 yılında %94,8 seviyelerine yükselmiştir. “İmalat” grubunun alt kalemleri incelendiğinde; analiz dönemi boyunca gıda ürünleri ve içecek alt grubunun ihracatın %5'ini oluşturmaya devam ettiği görülmekte; 2002 yılında ihracatın %36'sını oluşturan tekstil ve giyim alt gruplarının Çin faktöründen dolayı 2008 yılında %18,2'ye gerilediği, buna nazaran 2002 yılında ihracatın %9,6'sını oluşturan “ana metal sanayi” alt grubunun ise hemen hemen iki kat artış göstererek 2008 yılında %18 seviyesine

yükseldiği ve son olarak 2002 yılında ihracatın %12,3'ünü oluşturan “motorlu kara taşıtı, römorklar ve diğer ulaşım araçları” alt grubunun 2008 yılında %18,2'ye yükseldiği anlaşılmaktadır (Ceyhan ve Gürsoy 2011: 225).

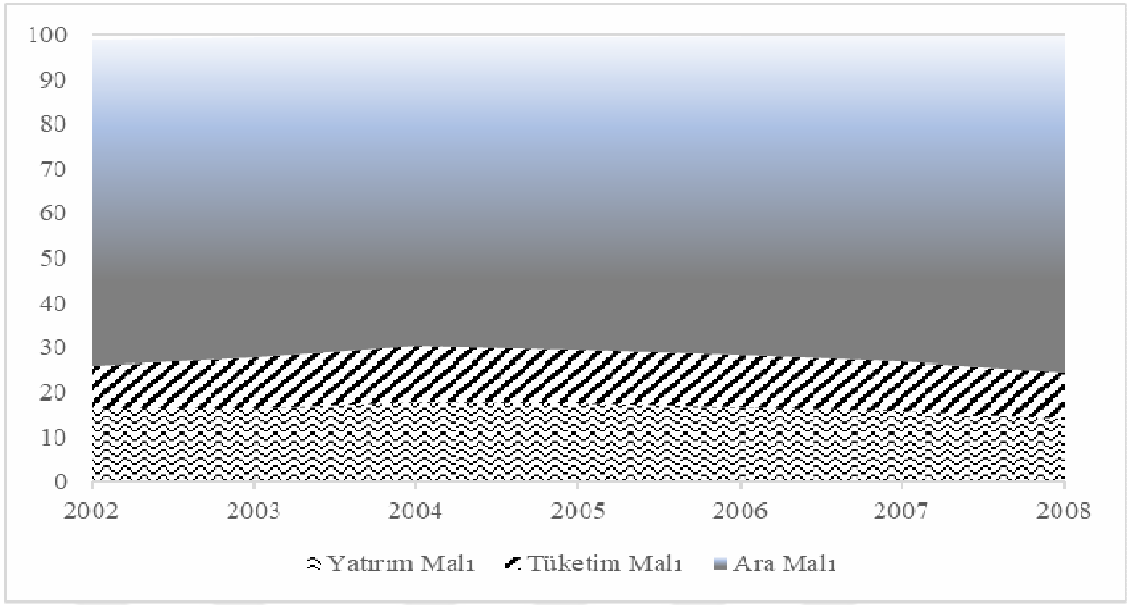
Metal sanayi ve motorlu araçların toplam ihracat içerisindeki paylarında, 2002 yılına nazaran, hemen hemen iki kat artış sağlanması, sanayileşmeye önem verildiğini göstermekle beraber; belli iş alanlarında uzmanlaşmaya yönelindiği anlamını da taşımaktadır (Ceylan ve Gürsoy 2011: 226).

Tablo 3.1: 2002-2008 yılları arası ihracatın ürün gruplarına göre dağılımı (%)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
I. Tarım Ürün. Ve Balıkçılık	5	4,7	4,2	4,7	4,2	3,6	3,2
II. Madencilik ve Taş Ocağı	1,1	1	1	1,1	1,3	1,5	1,6
III. İmalat	93,5	93,9	94,3	93,7	93,8	94,2	94,8
Gıda Ürünleri ve İçecek	5,6	6	5,6	6,2	5,4	5,1	5,2
Tekstil Ürünleri	16,4	15,4	13,4	12,7	11,5	10,7	9
Giyim Eşyası	19,6	18,4	15,7	14,4	12,7	11,7	9,2
Ana Metal Sanayi	9,6	8,8	11,4	10	11,6	12,2	18
Motorlu Kara Taşıtları...	12,3	14,6	17,1	17,3	18,5	19,6	18,2

Kaynak: TÜİK 2011: 487.

Cari işlemler dengesini pozitif yönde etkileyen ihracat kalemi mal ve ürün gruplarına yönelik detaylı bir analizin ardından, cari işlemler açığının oluşmasında en önemli paya sahip ithalat kalemlerini de analiz etmek, konunun tümü için faydalı olacaktır. 2002-2008 döneminde yıllar itibariyle ithalatın mal grupları içindeki dağılımı incelendiğinde (bkz. Grafik 3.8); 2002 yılında %16,3 olarak gerçekleşen yatırım malı ithalatının, 2005 yılında %17,4'e yükselse de, 2008 yılında %13,9'a gerileyerek dalgalı bir seyir izlediği; yine 2002 yılında %9,5 olarak gerçekleşen tüketim malı ithalatının, 2005 yılında %12'ye yükselmesine rağmen, 2008 yılında patlak veren ekonomik krizin etkisiyle daralan piyasalardan dolayı %10,6'ya gerilediği, yine 2002 yılında %73 olarak gerçekleşen ara malı ithalatının, 2005 yılında %70,1'e, 2008 yılında %75,1'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Analiz dönemi itibariyle gerçekleştirilen ithalatın yapısında ara malı grubunun ortalama %75 ile önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Nitekim bu durum gerçekleştirilen ihracatın yüksek oranda ithal girdilere bağımlı olduğunu da göstermektedir.

Grafik 3.8: 2002-2008 yılları arası ithalatın mal gruplarına göre (%) dağılımı

Kaynak: TÜİK 2011: 489.

GEGP’nda ihracat ve ithalat kelimeleri sadece üç maddede geçmektedir. Sırasıyla Programın 57. maddesinde yer alan “İhracatın artırılmasına yönelik ilave tedbirler alınacaktır” ibaresi, 61. maddesindeki “Turizm gelirleri ile ihracatta beklenen artış ekonomide beklenen canlanmaya önemli bir katkı sağlayacaktır” ibaresi ve 63. maddesindeki “Büyüme hızındaki düşüş ve iç talebin daralması sonucunda ithalatın gerilemesi, rekabet gücünde sağlanan iyileşmenin ise ihracat ve turizm gelirlerini olumlu etkilemesi beklenmektedir” ibarelerinden; ihracatın sayısal olarak artırılarak ekonominin canlandırılmasının ana hedef olarak belirlendiği, ihracatın yapısının değiştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmadığı ve bir vizyon ortaya konulmadığı da anlaşılmaktadır. Program; ortaya koyduğu perspektif üzerinden değerlendirildiğinde, ihracatın GSYİH içerisindeki payını %2,1 artırılmasından dolayı başarılıdır. Ancak bu başarı eksik bir başarıdır; çünkü aynı dönemde ithalatın GSYİH içerisindeki payı %4,9 artmıştır.

Analiz dönemi boyunca Türkiye ekonomisinin GSYİH’nın ortalama %6,21 büyüme kaydetmesine rağmen dengeli bir dış ticaret politikası izlenemediği için, 2002 yılında %0,3 olan cari işlemler açığının GSYİH’ya oranı 2008 yılına dek yaklaşık olarak on sekiz (18) kat artarak %5,4 seviyesine yükselmiştir (bkz. Grafik 3.6). Ekonomik büyüme devam etse de artarak artan cari işlemler açığının sürdürülebilirliği

konusu tartışmalıdır. Nitekim cari işlemler açığının büyümesi, ödemeler dengesinin sağlanabilmesi adına yurt dışı yatırımların/tasarrufların artarak talep edilmesine neden olacaktır. Bunun ise kısa vadeli yabancı kaynaklar (portföy yatırımları) biçiminde mi yoksa doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girmesi biçiminde mi olduğu bir sonraki başlık altında açıklanmıştır.

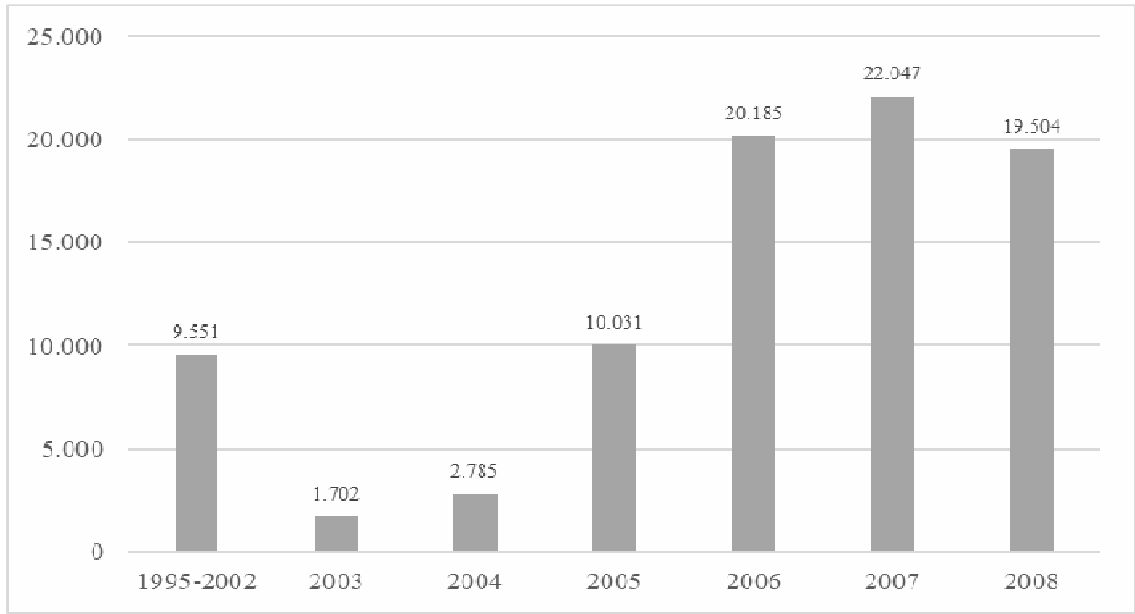
3.3.2. Sermaye Hesabı Dengesi

Sermaye hesabı dengesi, veri döneminde bir ülkenin özel ve kamu kurumlarınca gerçekleştirilmiş doğrudan ve/veya dolaylı uluslararası sermaye akımları toplamıdır (Çetinkaya 2007: 520). 2002-2008 analiz dönemi boyunca sermaye hesabı dengesi Türkiye’de ağırlıklı olarak pozitif değer almaktadır. Sermaye hesap dengesi üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardır. Bu başlık altında detaylı bir biçimde doğrudan yatırımlar analiz edilmiştir. Portföy yatırımları ve diğer yatırımlara ise bunların başka belirleyicileri bulunmasından dolayı daha az değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye ekonomisinde sermaye dengesi ve alt kalemleri için hesaplanan net tutarlar cinsinden analiz dönemindeki dağılımı Grafik 3.10’da görülmektedir. Grafik 3.10’dan anlaşılabacağı üzere sermaye hesabı dengesi analiz dönemi boyunca fazla vermiş, bu fazlanın ana kaynağını; 2005 yılına kadar portföy yatırımları ve diğer yatırımlar, 2005 sonrasında doğrudan yatırımlar ve diğer yatırımlar oluşturmuştur. Nitekim 2007 yılında 45,30 milyar dolar olan sermaye dengesinin oluşumunda, doğrudan yatırımlar ve diğer yatırımların etkisi yaklaşık %98’dir.

2002 yılında ülkeye giren net kısa vadeli kaynaklar 551 milyon dolar olmasına rağmen; kriz ortamının atlatılması, siyasi istikrarın sağlanması ve GEGP’nin piyasalarca olumlu karşılanması sonucunda, 2005 yılında portföy yatırımları 13,45 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kriz dönemlerinde portföy yatırımları riskin düşük olduğu yere gitmek ister. Nitekim 2008 yılında ABD kaynaklı yaşanan küresel krizin etkisinin Türkiye’de de hissedilmeye başlamasıyla portföy yatırımları çekilmeye başlamış, 2008 yılında net 5,01 milyar dolar ülke dışına çıkmıştır. Portföy

yatırımlarındaki bu istikrarsız dalgalanmaya karşın doğrudan yatırımlarda istikrarlı bir grafik söz konusudur. 2002 yılında net 939 milyon dolar olan doğrudan yatırımlar, 2005 yılında 8,97 milyar dolara ve 2008 yılında 17,30 milyar dolara yükselmiştir (Grafik 3.9).

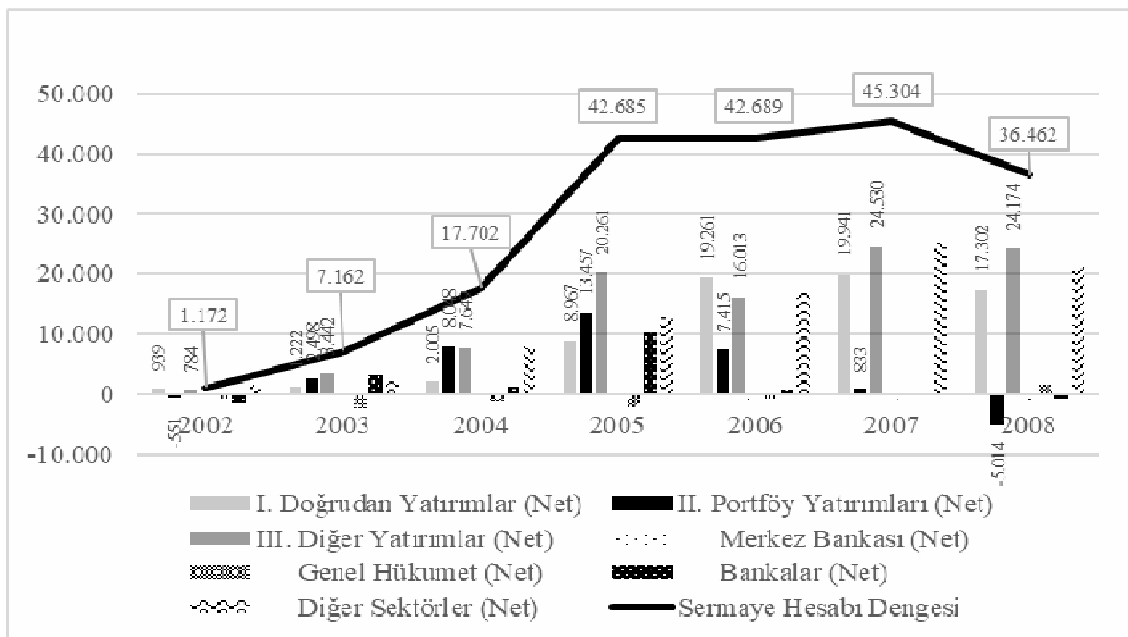
Grafik 3.9: Uluslararası doğrudan yatırımlar (UDY) (milyon \$)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı 2011: 8.

17 Haziran 2003 tarih ve 25141 sayılı Resmi Gazetede 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı yatırımcılara yerli yatırımcılar ile eşit haklar tanınması ile birlikte uluslararası doğrudan yatırımlarda artış gözlenmiştir. Nitekim 1995-2002 birikimli dönemde 9,5 milyar dolar olarak gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırımlar (UDY), 2005 yılında 10 milyar dolar ve 2007 yılında ise 22 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. 2003 yılı baz alınarak bir değerlendirme yapıldığında UDY'ların 2008 yılına dek yaklaşık on beş (15) kat arttığı görülmektedir. UDY'ların ülkeye girişinin sağlanmasında bahsi geçen yasal düzenlemenin dışında bir de 1980'li yıllardan beri hedeflenen ancak bir türlü istenilen düzeyde sağlanamayan özelleştirmenin GEGP ile gerçekleştirilmesinin etkisi de vardır. Nitekim 2005, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında özelleştirme süreci başlayan ve/veya tamamlanan Türk Telekom, Tüpraş, Petkim, Türkiye Halk Bankası, TCDD Mersin Limanı ve Sümer

Holding gibi kuruluşların özelleştirmesi yoluyla da uluslararası doğrudan yatırımların ülkeye girişi sağlanmıştır.

Diğer yatırımlarda da doğrudan yatırımlar gibi istikrarlı bir yükseliş mevcuttur. 2002 yılında 784 milyon dolar olan diğer yatırımlar; 2005 yılında 20,26 milyar dolara ve 2008 yılında da 24,17 milyar dolara yükselmiştir. Diğer yatırımların alt kalemleri incelendiğinde; diğer yatırımların %90 seviyesinde, diğer sektörler¹² kalemine bağlı değiştiği anlaşılmaktadır (bkz. Grafik 3.10).

Grafik 3.10: 2002-2008 yılları arası sermaye hesabı dengesi ve alt kalemleri (milyon \$)

Kaynak: <http://www.kalkinma.gov.tr> verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur (Erişim Tarihi: 21.11.2017).

Sermaye hesabı dengesinin uluslararası doğrudan yatırımlar alt hesabının sektörlere göre yatırım girişleri Tablo 3.2’de gösterilmiştir. 2002-2008 döneminde neredeyse tüm yıllar itibariyle uluslararası doğrudan yatırımların en çok girdiği sektör açık ara mali aracı kuruluşlar olmuştur. 2002 yılında 246 milyon dolar yatırım girişi olan sektör, 2005 yılında 4,11 milyar dolar ve 2007 yılında 11,66 milyar dolara ulaşmıştır. Bu durum; GEGP çerçevesinde bankacılık sektörünün yeniden

¹² Ticari krediler, krediler, döviz mevcutları ve mevduat hesapları ve diğer varlık ve yükümlülüklerden oluşmaktadır.

yapılandırılması ve mali durumlarının daha da güçlendirilmesi hedefi ile yakından ilişkilidir. Mali aracı kuruluşlar sektöründen sonra analiz dönemi itibariyle en fazla yatırım girişi olan sektör Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme sektörü olmuştur. Analiz dönemi boyunca toplam yatırım girişi 62,51 milyar dolar iken, diğer sektörünün de hizmetler alt sektörlerine dahil ederek bir değerlendirme yapıldığında uluslararası doğrudan yatırımların yaklaşık %93'ünün hizmetler sektörüne, %7'sinin ise imalat sektörüne yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3.2: Sektörlere göre uluslararası doğrudan yatırım girişleri (milyon \$)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mali Aracı Kuruluşlar	246	51	69	4.018	6.957	11.662	6.069
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1	1	639	3.285	6.696	1.117	170
Elektrik, Gaz vs. Üretimi ve Dağıtımı	68	86	66	4	112	568	1.068
Toptan ve Perakende Ticaret	75	58	72	68	1.166	165	2.085
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	14	249	78	68	608	766	1.252
Kimyasal Madde ve Ürünleri	8	9	38	174	601	1.109	200
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürün. İmalatı	18	1	6	139	158	515	1.243
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faal.	0	3	3	29	99	560	641
Diğer	141	238	219	750	1.242	2.675	2.019

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı 2011: 13.

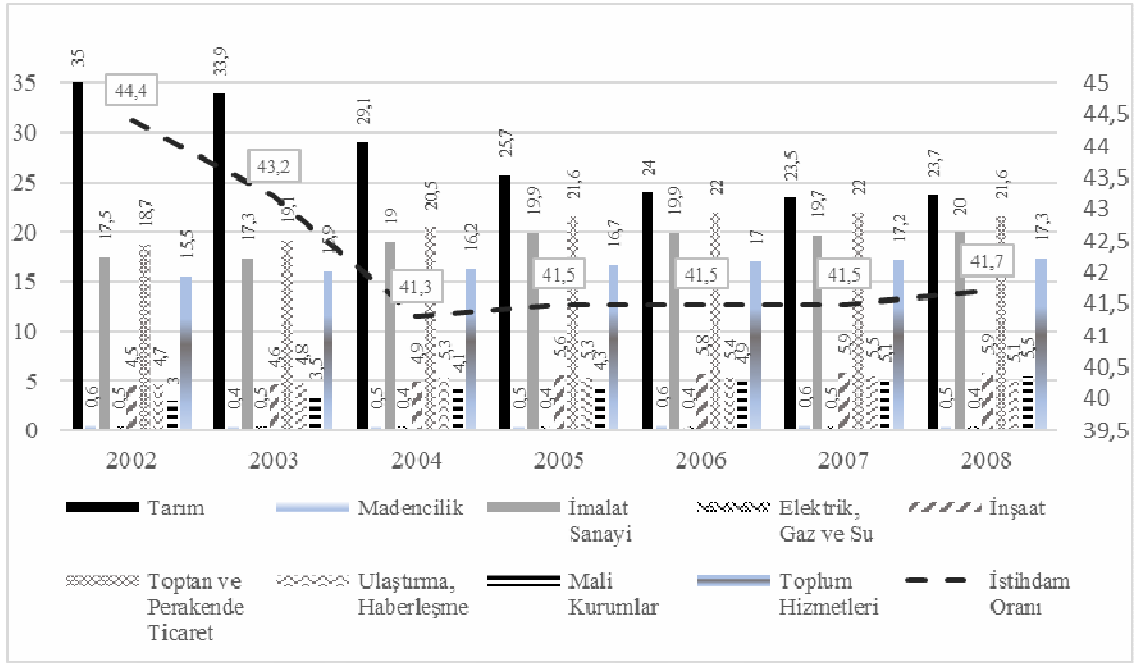
GEGP'nin vizyonunun ortaya konduğu 30. maddesinde yer alan “yatırımların artırılması”, özel bankalar başlıklı 42. maddesinde yer alan “bankacılık sistemindeki gelişmeler çerçevesinde uzun vadeli yatırımların özendirilmesi”, Türk Telekom'un özelleştirmesi başlıklı 53. maddesinde yer alan “yerli ve yabancı yatırımcıların katılımının sağlanması”, reel ekonomiye yönelik önlemler başlıklı 58. maddesinde yer alan “doğrudan yatırımın önündeki idari ve bürokratik engelleri ortadan kaldıracak bir eylem planı çalışmalarının başlatılması” ibarelerinden; doğrudan yabancı yatırımların artırılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Grafik 3.9 ve Grafik 3.10 incelendiğinde, hedefe yönelik başarılı olunduğu değerlendirilmesini yapmak mümkün ise de; Tablo 3.2'te yer aldığı üzere, yatırım girişlerinin sadece %7'sinin imalat sektörüne yapılmış olması, ülkenin istikrarsız bir büyüme yaşadığı/yaşayacağı ve krizlere aşırı duyarlı bir

yapıda olduğu anlamını da taşımaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlarda, dış ticarete ve ekonomik büyümede sağlanan artışın istihdam ve işsizlik rakamlarında nasıl bir değişmeye neden olduğu konusu da oldukça önemlidir.

3.3. İstihdam ve İşsizlik Oranlarının Değerlendirilmesi

İstihdam; girişimci, sermaye, işçi ve topraktan oluşan üretim faktörlerinin her birinin giriştiği üretim sürecinde sırasıyla kar, faiz, ücret ve rant geliri elde etmek amacıyla katlanması gereken külfettir. Burada kullanılacak istihdam kavramı üretim faktörlerini oluşturan işçi kesimi ile ilgilidir (Kol ve Karaçor 2012: 380). İşsizlik; çalışma iradesine ve isteğine sahip kişilerin, 4857 sayılı İş Kanunu'na göre belirlenen asgari ücret üzerinden çalışmaya razı olduğu halde iş bulamayanların toplam iş gücü içindeki payıdır. Bu başlık altında 2002-2008 yılları arası uygulanan GEGP'nin artan yatırımlar özelinde sektörel olarak istihdam oranlarına nasıl yansıdığı değerlendirilecek, analiz dönemi itibariyle Türkiye ve Dünya işsizlik oranlarının karşılaştırılması yapılacaktır.

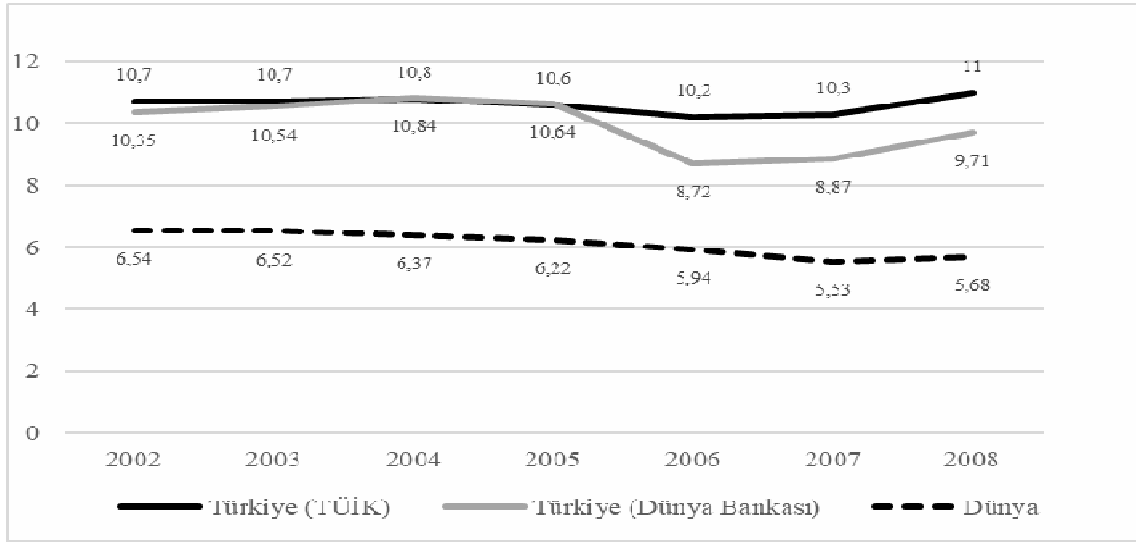
Çalışanların istihdam edilen sektörlere göre yüzde dağılımını gösteren Grafik 3.11'de yer aldığı üzere; 2002 yılında %44,4 olan istihdam oranının, 2004 yılından sonra %41,5 seviyelerine gerilemiş olması %6,21'lik ortalama büyümenin istihdam yaratmadığı anlamına gelmektedir. Nitekim bir önceki başlık altında uluslararası doğrudan yatırımların sektörel dağılımı gösterilmiş, imalat sektörünün bu yatırımlardan sadece %7'sini aldığı vurgusu yapılmıştır. Öyle ki; imalat sanayi sektöründe 2002 yılında %17,5 olan istihdam oranı 2008 yılına kadar %2,5 düzeyinde bir artış göstererek %20 seviyesine ulaşmıştır. 2002 yılında istihdam oranının %35'ini karşılayan tarım sektörü, 2008 yılında %23,7'ye gerilemişse de analiz dönemi boyunca en fazla istihdamın sağlandığı sektör olmaya devam etmiştir. Tarım sektöründe yaklaşık olarak negatif yönlü %12'lik bir değişme yaşanmasına karşın diğer sektörlerin tamamı için %3'ü geçmeyen değişimler yaşanmıştır. Uluslararası doğrudan yatırımlardan en fazla payı alan mali kuruluşlarda, 2002 yılında %3 olan istihdam oranı 2008 yılında %5,5'e kadar yükselbilmiştir (Akın 2001: 10).

Grafik 3.11: İstihdamın sektörel dağılımı ve istihdam oranı

Kaynak: TÜİK 2011: 131-138. İkincil eksen, istihdam oranı değişimini göstermektedir.

GEGP'nin vizyonunun ortaya konduğu 30. maddesinde “ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamın artırılması”, Sivil Havacılık Kanunu başlıklı 54. maddesinde “rekabetin artırılmasının orta ve uzun vadede istihdam artışına katkıda bulunması”, Gelirler Politikası başlıklı 69. maddesinde “her kesimin bugün göstereceği fedakarlığın büyüme ve istihdam açısından krizin maliyetini düşürmesi” ibarelerinden istihdamın artırılması hedeflenmişse de ortaya çıkan veriler ışığında bu konuda başarı sağlanamadığı açıktır. Nitekim 2002-2008 yılları arası Türkiye ve Dünya işsizlik oranlarını gösteren Grafik 3.12 incelendiğinde; analiz dönemi boyunca gelişen ticarete bağlı olarak dünya işsizlik oranının yaklaşık %1 azalarak %5,68 olmasına karşın; Türkiye’de işsizlik oranında TÜİK verilerine göre geçici bir iyileşme yaşandığı 2006 ve 2007 yılları dışarıda bırakılacak olursa 2008 yılında 2002 yılına göre bir değişiklik yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Dünya ortalamasının üzerinde ekonomik büyümenin yaşandığı ve yaşam koşullarının hızlı bir biçimde değiştiği analiz döneminde, işsizlik oranının %10 seviyelerinden aşağıya düşürülemediği olmasının, Türkiye’nin kalkınma göstergelerini nasıl etkilediği ise bir sonraki başlık altında “İnsani Gelişim Endeksi (HDI)” verilerinden yararlanmak suretiyle değerlendirilmiştir.

Grafik 3.12: 2002-2008 yılları arası Türkiye ve dünya işsizlik oranları

Kaynak: TÜİK 2011: 131-132; Dünya Bankası Veri Tabanı (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

3.4. Kalkınmanın Değerlendirilmesi

Kalkınma; bireylerin yaşam standartlarının hemen her alanda yükseltilmesi ile ilgili bir kavram olup sağlık ve eğitim hizmetleri, barınma olanakları, beslenme, ücret, insan hakları, kişi başına GSYİH gibi birçok sosyal ve ekonomik verilerin değerlendirilmesi ile hesap edilmektedir. Ülkelerin kalkınmışlık düzeylerinin ölçülmesinde ve ülkelerin birbirleriyle kıyaslanmasında İnsani gelişme endeksi¹³ (İGE) genel kabul görmüş ölçütlerden bir tanesidir. Bu başlık altında GEGP sonrası, ücretlerin reel olarak eridiği ortamda ortalama %6,21 büyüme rakamının yakalanması ve artan eğitim ve sağlık harcamalarının İGE ölçütü özelinde Türkiye'nin kalkınmasını nasıl etkilediği anlatılacaktır.

¹³ İlk İnsani Gelişme Endeksi (İGE) 1990 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından İnsani Gelişme Raporunda (İGR) yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren her yıl düzenli olarak yayınlanmaya devam etmektedir. İGE ile hedeflenen; “0” ile “1” arasında bulunacak bir katsayı ile ülkelerin kalkınmışlık derecelerini karşılaştırmaya yarayacak bir logaritmik değerin elde edilmesidir. Hesaplamalarda kişi başına gelir, okullaşma oranı ve yaşam beklentisi verileri bir arada değerlendirilmektedir. İGR’ da ülkeler üç kategori içinde sınıflandırılırlar: 0,800-1.00 arası yüksek insani gelişme, 0,500-0,799 arası orta insani gelişme ve 0,00-0,499 arası düşük insani gelişmedir.

2002-2008 yılları arası Türkiye için İGE değerlerini oluşturan göstergelere Tablo 3.3’de yer verilmiş, yine analiz döneminde İGE değerlerinin yıllar itibariyle değişimi Grafik 3.13’de gösterilmiştir. Tablo 3.4’den anlaşılabacağı üzere; 2002 yılında 6.974 dolar olan SGP’ne göre kişi başına GSYİH, ekonomide sağlanan büyümeye bağlı olarak 2008 yılında 8.407 dolara yükselmiştir. 2002 yılında doğumda beklenen ortalama ömür yıl bazında 69,8 iken, sağlık harcamalarındaki (tedavi süreci, doktor sayısı, hastane sayısı gibi) artışa bağlı olarak 2007/8 yıllarında 71,4’e yükselmiştir. 2002 yılında yetişkinlerdeki okur-yazarlık oranı %85,1 iken, eğitime yapılan yatırımların (zorunlu eğitim süresinin artırılması, okuldan atılan öğrencilere yönelik af çıkarılması, açık öğretime ilginin) artmasına bağlı olarak %87,4’e yükselmiştir. 2002 yılında bütünleşik brüt okullaşma oranı %62 iken, derslik sayısı ve koşullarındaki iyileşmeye bağlı olarak 2008 yılında %68,7 seviyesine yükselmiştir. Türkiye’nin dünya ülkeleri kıyaslamasındaki yerine bakıldığında; 2008 yılında 2002 yılına kıyasla sadece bir basamak artış gösterilebildiği ve 84. olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye; kişi başına GSYİH verilerine göre 2007/8 yılında dünya sıralamasında 63. sırada yer almasına rağmen özellikle bütünleşik okullaşma oranı sıralamasında 105. sırada, yetişkin okuryazarlık sıralamasında 86. sırada ve ortalama ömür sıralamasında 79. sırada yer alıyor olması insani gelişme endeksi değerini ve dünyadaki yerini aşağıya çekmiştir.

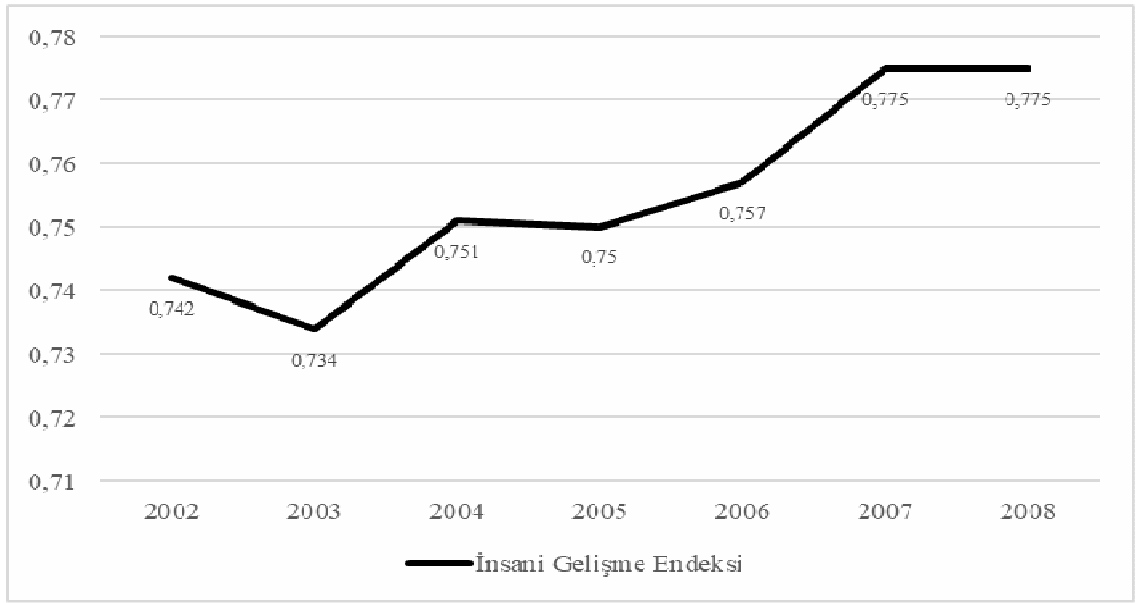
Tablo 3.3: 2002-2008 Yılları arası Türkiye’nin İGE alt göstergeleri ve sıralaması

<i>Yıllar</i>	<i>Doğumda Beklenen Ortalama Ömür (Yıl)</i>	<i>Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı (+15 yaş, %)</i>	<i>Bütünleşik Brüt Okullaşma Oranı (%)</i>	<i>Kişi Başına GSYİH (SGP, Dolar)</i>	<i>Türkiye’nin Dünya Sıralaması</i>
2002	69,8	85,1	62	6.974	85
2003	70,1	85,5	60	5.890	96
2004	70,4	86,5	68	6.390	88
2005	68,7	88,3	68	6.772	94
2006	68,9	87,4	69	7.753	92
2007/8	71,4(Sıra 79)	87,4(Sıra 86)	68,7(Sıra 105)	8.407(Sıra 63)	84

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı 2011: 14-16.

GEGP’nin uzun dönemli perspektifinin ortaya konduğu 73. maddesinde “dünya hasılasından daha yüksek pay alınması, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi, yoksullukla mücadele ve bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması” ibaresinden kalkınmanın hedef olarak belirlendiği anlaşılmakta, nitekim 2002-2008 yılları arası İGE değerlerinin yer aldığı Grafik 3.13 incelendiğinde; 2002

yılında 0,742 olan İGE değerinin 2003 yılı haricinde düzenli bir yükseliş içinde olduğu ve 2008 yılında 0,775 değerine ulaştığı anlaşılmaktadır. Dünya sıralamasında ki yeri her ne kadar analiz dönemi süresince değişmemişse de İGE değeri ölçütlerindeki iyileşme ve İnsani Gelişme Raporunda üç kategoride sınıflandırılan İGE değerlerine göre Türkiye'nin 2008 yılında yüksek insani gelişmişlik seviyesinin sınırında olduğu birlikte yorumlandığında GEGP'nin kalkınmada başarılı olduğu değerlendirilmesini yapmak mümkündür.

Grafik 3.13: 2002-2008 Yılları arası insani gelişme endeksi

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı 2011: 14.

GEGP'nin uygulandığı 2002-2008 yılları arasında başarılı olup olmadığı, makroekonomik göstergeler çerçevesinde, dört alt başlık içerisinde değerlendirilmiş; ekonominin tümüyle dip yaptığı 2001 krizinden sonra, ekonomiyi içinde bulunduğu çıkmazdan çıkarabilme açısından genel olarak başarılı olarak değerlendirilen programın; büyüme, kalkınma, dış ticaret ve istihdam konularının sürdürülebilirliği açısından birtakım problemler barındırdığı tespitleri tüm unsurları ile ortaya konulmuştur.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye ekonomisinde uzun vadede tekrarlayan ekonomik krizlere çözüm olarak, 2001 yılında, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmış, söz konusu programda; enflasyon oranının düşürülmesi, dış açığın giderilmesi, milli gelirin artması, kamu maliyesinin yeniden yapılanması ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik makro düzeyde yapısal düzenlemeler öngörülmüş; söz konusu program ve sonuçları, Türkiye ekonomisine ilişkin tarihsel perspektiften yapılacak bir analizde önem arz eden unsurlar olmuştur.

Bu çalışmada; 2000 ve 2001 krizlerinin yaşanmasına yol açan/neden olan temel sorunlar, Türkiye ekonomisinin dönüşüm süreçlerine de değinilmek suretiyle ele alınmış; Türkiye’nin yapısal dönüşümünde önemli bir yere sahip olan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, şu zamana kadar program ile ilgili tezlerde ele alınmadığı bir biçimde, yasal dayanakları da gösterilerek değerlendirilmiştir. Daha sonra programın uygulandığı 2002-2008 dönemlerinde, makroekonomik göstergeler çerçevesinde, programın başarılı olup olmadığı analiz edilmiştir.

Güçlü ekonomiye geçiş programını ortaya çıkaran gerekçelerin tahlili amacı ile çalışma kapsamında; 1950-1980 Türkiye ekonomisi, yapısal değişim/dönüşüm ekseninde incelenmiştir. 24 Ocak Kararlarına değin kapalı bir ekonomi olarak nitelendirebileceğimiz Türkiye’de, mal ve emek piyasası dışında, döviz, para ve sermaye piyasaları oluşmamıştır. Bu dönemde tarım sektörünün toplam üretim içindeki payı imalat sektörünün üzerindedir. İthal ikameci sanayileşmede makine ve teçhizatı dışa bağımlılığın devam etmesi; döviz ihtiyacının karşılanması bağlamında gerçekleştirilen devalüasyonlara, hatalı borçlanma politikalarının eklenmesi; 1970’li

yıllarda petrol kaynaklı maliyet artışlarından dolayı dünya ticaret hacminin daralması ve bu dönemde alınan siyasi kararlara karşılık Türkiye ekonomisine yönelik uygulanan ambargo bir arada değerlendirildiğinde; 1950-1980 döneminin neredeyse tamamında enflasyon, cari işlemler açığı ve dış ticaret açığı sorunlarının süreklilik arz ettiği anlaşılmıştır.

Faiz oranları 24 Ocak Kararları öncesi devlet tarafından belirlenmektedir. Bu dönemde devlet, faizleri düşük tutmak suretiyle tasarrufların yatırıma dönüştürülmesini ana hedef (olarak) belirlemiş iken, özellikle 1970 sonrası yüksek enflasyondan dolayı tasarruf sahiplerinin reel olarak kayba uğramasıyla, tasarruf sahipleri sistem dışına çıkmıştır.

Kronikleşen problemlerin çözümüne yönelik olarak ekonomik yapıda köklü değişiklikleri vaat eden IMF destekli 24 Ocak Kararlarının alınması ile devlet müdahalesinin en aza indiği serbest piyasa ekonomisine geçilerek fiyat mekanizmasının piyasada belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; 1970'lerin sonuna değin uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası yerini ihracata dayalı sanayileşme politikasına bırakmış; ithalatı serbest mallar listesi uygulaması yerini ithalatı yasak mallar listesine bırakmış, “gün ve gün müdahaleli dalgalı döviz kuru” ve yüksek faiz uygulamaları ile, ihracat kaynaklı döviz girişleri ve tasarruf sahiplerinin mali sisteme yeniden kazandırılması istenmiş; maaş ve ücretlerde uygulanan politikalara bağlı olarak ürün fiyatları baskı altına alınmaya çalışılmıştır. 1987 yılına kadar olumlu giden ekonomik göstergelerle birlikte ihracatta yaklaşık 5 kat artış yaşanmış ve ekonomi ortalama %6 büyümüştür.

1987 yılına kadar yaşanan bu olumlu seyir, siyasal istikrarı bozucu gelişmeler ve ekonomide istenen yapısal dönüşümlerin gerçekleşmemesine bağlı olarak son bulmuştur. Ekonomik göstergelerin yeniden 1980 öncesi dönemde olduğu gibi seyretmesi üzerine, 24 Ocak Kararları sonrası serbestleştirilen faiz hadleri ile başlayan finansal liberalizasyon süreci, Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunun 32 sayılı kararı ile tamamlanmıştır. 32 sayılı Karar ile; ülke dışında yerleşik kişilerin Türkiye’de şirket kurmaları ve gerekli izinlerin alınması şartıyla her türlü yatırımların

yapılması, menkul, gayrimenkul ve servet transferleri serbest bırakılmıştır. Yapılan düzenlemelere rağmen yabancı kaynaklar uluslararası doğrudan yatırım biçiminde değil de portföy yatırımları şeklinde ülkeye girmiştir. Kısa vadeli hareketlere bağlı olarak ülkeye giren dövizin artmasına bağlı olarak Merkez Bankasının piyasaya para sürmesi enflasyon oranlarını yükseltmiş, siyasi ve ekonomik istikrarın bozulmasına bağlı olarak kısa vadeli yabancı kaynakların ülkeden çıkması ile neticelenmiştir.

Kamunun ekonomideki etkinliğinin asgari düzeye indirilebilmesi anlamında gereken adımların atılmayışından, para ve maliye politikaları arasındaki uyumsuzluktan ve hatalı borçlanma politikalarından dolayı sonraki süreçte 5 Nisan 1994 İstikrar Kararlarının alınmış olmasına rağmen; literatürdeki genel kanı, ekonominin liberalleşmesi bağlamında (döviz, sermaye ve para piyasalarının oluşması anlamında) 24 Ocak Kararlarının başarılı olduğudur.

Finansal ve reel kesimde yaşanan daralmalar sonrası ekonomiyi yeniden istikrara kavuşturmak amacı ile açıklanan 5 Nisan İstikrar Kararlarının temel argümanı, ekonomiyi daraltmak suretiyle enflasyon oranlarını aşağı çekmektir. Bunun yanı sıra, 24 Ocak Kararlarıyla tamamlanamamış olan kamusal alanındaki özelleştirmeler, vergi reformu, bankacılık sektörü ve merkez bankası gibi birçok alanda yapılacak düzenlemelerle, istikrarın kalıcılığı hedeflenmiştir. Merkez Bankası'ndan yapılan borçlanmalar yasal çerçeveler ile sınırlandırılmış; vergi reformu çıkarılmış olmasına rağmen, birçok alanda, siyasi kaygılardan dolayı gerekli adımların atılmamıştır. Bu kapsamda; kısa vadede piyasayı rahatlatma dışında hedeflenen yapısal reformların gerçekleşmemesinden ötürü enflasyonun yüksek seyrine devam etmiş olması ve borcun borç ile ödenmeye çalışılması ile kamu kesimi gelir-gider dengesi iyice bozulması dolayısıyla, literatürdeki ortak kanı, 5 Nisan Kararları'nın başarısız bir program olduğudur.

1990'lı yıllarda; Türkiye'deki istikrarsız koalisyon hükümetleri, dünya ekonomisindeki ekonomik bunalımlardan dolayı daralan ticaret hacmi ve 1999 yılı Ağustos ve Kasım depremlerinden dolayı toplum psikolojisinde görülen yıpranmalara

bir de bankacılık sektöründe yapılan hatalı düzenlemeler eklenmiş; piyasalara bağlı olarak ekonomi daha da kırılgan hale gelmiştir.

2000 yılında kronikleşen enflasyon ve kamu açıklarının çözümü temelinde, yaklaşık yirmi yıldır gerçekleştirilemeyen özelleştirme sürecinin tamamlanabilmesi için, IMF'in desteğiyle "Enflasyon ile Mücadele Programı" uygulamaya konmuştur. Euro-dolar paritesindeki değişim ve enerji fiyatlarındaki yükselmeye bağlı olarak arzu edilen enflasyon hedefinden uzaklaşılırken, açık pozisyonlarını kapatmak için likidite talebi artan bankaların taleplerini karşılamada geç kalınmasından dolayı, bankaların batması veya Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devri beklentilerinin oluşması piyasaya yönelik beklentileri olumsuz etkilemiştir.

Kamu bankalarının çeşitli gerekçeler ile artan görev zararlarının 1999 yılında 19 milyar dolara ulaşması, kamu bankalarının açık pozisyonları ve önceki istikrar programlarına benzer gerekçelerin bir araya gelmesi ile Kasım 2000 Krizi gerçekleşmiştir. 2001 yılı başında mali disiplinin sağlanabilmesi adına birtakım tedbirler alınmış iken, Şubat 2001'de devletin en üst kademelerinde yaşanan olaylar sonrası enflasyon %70 seviyelerini görmüş ve ekonomi %5,96 daralmıştır.

Enflasyon, dış ticaret ve cari işlemler açığı konularında zaman zaman iyileşme yaşansa da yaklaşık elli yıldır kronik bir sorun olarak devam ettiği anlaşılmıştır. Mevcut sorunsala kamu kesimi açıklarından dolayı borç-faiz kısır döngüsü, kamu bankaların açık pozisyonları ve özel bankaların likidite sıkıntılarının eklenmesi ile sistem tümüyle bloke olmuştur.

2001 Krizi sonrası oluşan sorunsalın çözümüne yönelik köklü yapısal dönüşümlerin vaat edildiği Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı açıklanmıştır. Özü itibari ile bu program bir istikrar programıdır. Bu programı öncekilerinden ayıran temel özellik; sürekli taahhüt edilen ancak bir türlü gerçekleştirilemeyen yapısal dönüşümlerden sonra yitirilen güven sorunun yeniden sağlanmasının yanında kamuda şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanmasına yönelik kesin bir siyasi taahhüttü barındırmasıdır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile Merkez Bankası ve bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılmasının yanında; mali sektör, şeffaflık ve kamu yönetimi, rekabet ve etkinlik, sosyal dayanışmayı güçlendirme ve reel ekonomiye yönelik yapısal reformlar öncelikli olarak ele alınmıştır.

15 Mayıs 2001’de uygulamaya konulan Yeniden Yapılandırma Programı ile, sermaye yetersizliği yaşayan ve bilançolarını düzeltemeyecek durumda olan bankaların birleştirilmesi ya da başka bir bankaya devri yöntemleriyle, daha güçlü bir bankacılık kesiminin oluşturulması istenmiştir. Bankacılık sektörünün %40’ını oluşturan kamu bankaları ile ilgili özelleştirme süreçleri başlatılmıştır. Mevduat ve krediler için sınırsız devlet garanti uygulaması 2004 yılında sınırlandırılmıştır. Merkez Bankası Kanunu’nda yirmi madde yeniden düzenlenmiş, gerçekleştirilen düzenlemeler sonrası Merkez Bankası’nın hükümete karşı tam özerkliği sağlanmış, hükümetin keyfi uygulamaları için kullanılan borçlanma biçimine son verilmiştir.

1990’lı yıllarda kamu kesiminde yaşanan yolsuzluklar, verimsizlik ve kötü yönetim uygulamalarından dolayı program kapsamında ilk olarak bütçe içi ve bütçe dışı fonların hemen hepsi kapatılmıştır. Yine bu kapsamda; Devlet İhale Kanunu, Kamulaştırma Kanunu, Bilgi Edinme Kanunu, Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunlarında yapılan düzenlemeler ile kamuda şeffaflığın sağlanması amaçlanmıştır. Bahsi geçen düzenlemeler sonrası 2002-2008 döneminde kamu gelirleri yaklaşık %175, kamu harcamaları ise yaklaşık %90 artış göstermiş, aynı dönemde yaklaşık %10 olan kamu kesimi borçlanma gereği %0 seviyelerine gerilemiş, %5’in üzerinde seyreden faiz dışı kamu kesimi borçlanma gereği de %5’in altına gerilemiştir. Bütçe açığında ve (faiz dışı) kamu kesimi borçlanma gereğinde ise arzu edilen seviyeler yakalanabilmiştir.

Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması kapsamında devletin piyasa üzerindeki denetleyici ve düzenleyici rolünün üstlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda; Şeker Kanunu, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Kanunu, Doğal Gaz Piyasası Kanunu, Elektrik Piyasası Kanunu ve Türk Sivil Havacılık Kanunları yayımlanmıştır. Devlet kontrolünde tamamı eksik kapasitede çalışan bu

piyasaların ve Türk Telekom'un özelleştirme süreçleri işletilerek rekabete açılması ile üretim kapasiteleri artırılmıştır. Bahsi geçen düzenlemeler sonrası 2002-2008 döneminde özel kesim tüketim ve yatırım harcamaları ekonomik büyümenin itici gücü olmuştur. Analiz dönemi süresince %6,21'lik bir büyüme rakamı ile %3,36 büyüyen dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme trendi yakalanmış olup kişi başına milli gelir yaklaşık üç kat artarak 10.000 dolar seviyesini aşmıştır. Ekonomideki yapısal dönüşümler sonrası uzun yıllardır Türkiye ekonomisinin kronikleşen sorunu olan enflasyonda, ortalama dünya enflasyon oranları seviyelerinde kalıcı bir çözüm sağlanabilmiştir. Tek haneli enflasyon ve yüksek büyüme rakamlarının sürdürülebilir olup olmadığının anlaşılabilmesi için ekonomik büyümenin kökenleri özelinde bir değerlendirme yapıldığında, tarımın ekonomik büyümeye olan katkısı gerilerken, sanayi ve hizmetler sektörünün katkısı ise artmıştır.

Büyümeyle etkileyen önemli bir diğer unsur olan ve ağırlığı mal ticaret dengesinden oluşan dış ticaret dengesinde analiz dönemi boyunca eksi yönde bir artış gözlemlenmiştir. Bunun temel gerekçesi ise analiz dönemi boyunca ihracatın, ortalama %75 olan ara malı cinsindeki girdilere bağımlı olmasıdır. Bunun yanında analiz dönemi boyunca ortalama %89 olan tüketim ve ara malı ihracatı gelişmiş ülke ekonomilerine kıyasla oldukça geridedir. Tüm bu gelişmelerden dolayı yüksek oranda dış ticaret verilerine bağlı değişen cari işlemler dengesinde de negatif yönlü seyir devam etmiştir.

İstihdam, teknoloji ve katma değer artışı yaratacak doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişi önünde bulunan idari ve bürokratik prosedürlerin çözümüne yönelik Milletlerarası Tahkim Kanunu yürürlüğe girmiştir. Anayasa'da da gerekli düzenlemeler yapılmak suretiyle yabancılara da dilekçe hakkı tanınmıştır. Bunlara ilaveten Doğrudan Yabancı Yatırımcılar Kanunu uygulamaya konarak yabancılara da yerliler ile eşit haklar tanınmıştır. Bahsi geçen yasal düzenlemelerden sonra 2005 yılına kadar ağırlıklı olarak portföy yatırımları şeklinde yapılan yatırımlar yerini uluslararası doğrudan yatırımlara bırakmıştır. Gerçekleşen doğrudan yatırımların sadece %7'sinin ülkenin üretim kapasitesini doğrudan artırmaya yönelik olarak imalat sektörüne, %93'ünün ise hizmetler sektörüne yapıldığı anlaşılmıştır. Türkiye'nin ödemeler bilançosundaki sermaye hesabına olumlu katkıları olan uluslararası doğrudan

yatırımların ülkeye giriş biçimi değerlendirildiğinde sürdürülebilir bir büyümeye olan katkısının düşük olduğu değerlendirilmektedir.

Sosyal dayanışmayı güçlendirmeye yönelik İş Kanunu ve Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanunun yayımlanmasıyla iş gücü piyasasında etkinliğin ve esnekliğin artırılması kapsamında işçiye tanınan haklar artırılmıştır. Uluslararası doğrudan yatırımlardan en fazla payı alan mali kuruluşlar ile çok daha düşük pay alan imalat sektörlerinin istihdam oranına katkısı %2,5 seviyelerinde olmuştur. İstihdam oranının programın uygulandığı dönemde %44,5 seviyesinden %41,5 seviyesine gerilemesinin yanında, işsizlik oranının %10 seviyesinin altına kalıcı bir biçimde indirilememiş olması, dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme trendi yakalayan Türkiye’de büyümenin istihdam yaratmadığı anlamını taşımaktadır.

2001 Krizi sonrası oluşan sorunsalı doğru analiz eden Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte yukarıda anlatılan yasal düzenlemeler ve yapısal dönüşümler ile devlete ve piyasalara karşı yitirilen güven duygusu yeniden tesis edilmiştir. Kalkınma göstergesi olarak değerlendirilen İGE ölçütünü oluşturan alt kalemlerinde yaşanan olumlu gelişmeler sonrası 2008 yılında 0,775 gerçekleşerek yüksek insani gelişme sınırına ulaşılabilmiştir.

Çalışmamızın ana hedefi, yıllar itibariyle makroekonomik veriler çerçevesinde, programın ortaya koyduğu hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirilebildiğini analiz etmektir. Analiz sonucu göstermiştir ki; programın ana hedefi olan kamunun ekonomideki rolünün azaltılması, bütçe dengesinin sağlanması, bankacılık kesiminin yeniden inşası, enflasyon, büyüme ve kalkınma hedeflerinde başarılı olunmuştur. Bununla birlikte; ekonomik göstergeler ve dayanakları ile birlikte ortaya konulduğu üzere; büyümenin sürdürülebilirliği, ödemeler bilançosu dengesi, istihdam ve işsizlik konularında istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Bunun temel gerekçesi de ihracatın yüksek oranda tüketim ve ara mallarından oluşmasının yanında yüksek oranda ithal ara mallarına bağlı gerçekleşmesidir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanması ile yaklaşık üç kat artarak 10.000 dolar seviyelerine ulaşan kişi başına milli gelirin 2008 küresel krizi sonrasında yerinde saymasının nedenlerinin net ve doğru analiz edilmesi açısından da bu çalışma ilgililerine yol göstericidir. 24 Ocak Kararları ile iktisadi anlayış açısından bir değişim/dönüşüm geçiren Türkiye'de küreselleşen dünya ekonomisine uygun bir anlayışın yeniden benimsenmesi, piyasaların nasıl işlediğinden çok nasıl geliştiğine önem verilmesi gerektiği çerçevesinde devam eden sorunsalın yeniden ele alınması, ihracatın artırılması temelinde üretim yapısı ve biçiminin sorgulanması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdiş, Muhammet (2002). "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler". *Dış Ticaret Dergisi* 7.26: 1-45.
- Akın, Faruk (2016). "2001 Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinin Makro Ekonomik Performansı Üzerine Bir Değerlendirme", (<http://abmyod.aydin.edu.tr/makaleler/sayi43/2001-krizi-sonrasi-turkiye-ekonomisinin.pdf>, 20 Kasım 2017'de erişildi).
- Akgün, Evin (2014). *Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Apaydın, Ferhat vd. (2015). "Türkiye' de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 43. Sayı: 200-210.
- Ay, Ahmet (2007). "Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye'de Büyüme". *Türkiye Ekonomisi Makro Ekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ed. A. Ay. Konya: Çizgi Kitabevi. 3-53.
- Beyazıt, Mehmet Fuat (2004). "Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1): 89-99.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2010). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. Gözden Geçirilmiş, Ankara: BDDK.
- Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (24 Ekim 2003), *Resmî Gazete*, 25269.
- Ceyhan, Cengiz vd. (2011). "2000 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası". *2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi*. Ed. H. Tunalı ve Y. Alpaydın. İstanbul: İTO Yayınları. 209-235.

- Cura, Kâmil (1998). “Türkiye’de 1980 Sonrası İzlenen Para Politikası”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 1(1): 129-148.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (https://www.csqb.gov.tr/media/4169/net_brut_asgari_uecret.pdf, 05 Ekim 2017’de erişildi).
- Çetinkaya, Murat (2007). “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dünyü ve Bugünü”. *Türkiye Ekonomisi Makroekonomik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ed. A. Ay. Konya: Çizgi Kitabevi. 519-558.
- Çolak, Ö. Faruk (2012). *Türk Bankacılık Sektörünün Şubat 2001 Krizi Sonrası Durumu ve Yeniden Yapılandırma Programı*. Ankara: TEK Yayınları.
- Doğal Gaz Piyasası Kanunu (2 Mayıs 2001), *Resmî Gazete*, 24390.
- Doğan, Emrah (2014). *Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu (5 Haziran 2003), *Resmî Gazete*, 25141.
- Eğilmez, M. vd. (2001), *Ekonomi Politikası ve Teori ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun (21 Nisan 2001), *Resmî Gazete*, 24380.
- Elektrik Piyasası Kanunu (3 Mart 2001), *Resmî Gazete*, 24335.
- Fırat, Emine (2009). “Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 17: 501-524.
- Gürdal, Temel (2008). “Türkiye’de Faiz Dışı Fazla ve Borçların Sürdürülebilirliği”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (C.X, S II)*: 417-442.

Hazine Müsteşarlığı (2011), “*Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2010 Yılı Raporu*”. Ankara: Duygu Matbaası.

İpek, Suat (2015). *Dünya’da Yaşanan Ekonomik Krizler ve 2001 Krizinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İş Kanunu (10 Haziran 2003), *Resmî Gazete*, 25134.

Kalkınma Bakanlığı, (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>, 03.10.2017’de erişildi).

Kalkınma Bakanlığı (2015). “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)”, ([http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20\(1950-2014\).pdf](http://www.mod.gov.tr/Lists/RecentPublications/Attachments/84/Economic%20and%20Social%20Indicators%20(1950-2014).pdf), 08 Eylül 2017’de erişildi).

Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (9 Nisan 2002), *Resmî Gazete*, 24384.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (24 Aralık 2003), *Resmî Gazete*, 25326.

Kamulaştırma Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (05 Mayıs 2001), *Resmî Gazete*, 24393.

Karluk, Rıdvan (2005). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Basım.

Kepenek, Yakup vd. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kol, Emine Nida vd. (2012). "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri". *Maliye Dergisi* 162: 379-395.

Koraltürk, Murat vd. (2004). *Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kumcu, M. Ercan (1995). *Kambiyo Rejimi, Ödemeler Dengesi ve Ekonomik İstikrar*, İstanbul: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği.

Kurtoğlu, Ramazan (2012). *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*. Ankara: Sinemis Yayınları.

Malî Yılı Bütçe Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (26 Nisan 2001), *Resmî Gazete*, 24384.

Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, (<http://www.bumko.gov.tr>, 15 Mart 2017’de erişildi).

OECD, 2001 Türkiye Raporu, (<http://www.mfa.gov.tr/oecd-turkiye-raporu-2000.tr.mfa>, 20 Ağustos 2017’de erişildi).

Özmetin, H. Uğur (2012). *Devlet-Sermaye İlişkileri Bağlamında 5 Nisan 1994 İstikrar Programının Değerlendirilmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, Salih vd. (2005). “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi”. *Mevzuat Dergisi Yıl 8 Sayı 94*: 1-20.

Reşid, Çigdem (2012). *Türkiye Ekonomisi'nde Yasanan 1994-2001 Ekonomik Krizlerinin ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin İmalat Sanayi Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarı, Ahmet Serhat (2009). *1994 ve 2001 İstikrar Politikalarının Maliye Politikaları Yönüyle Karşılaştırılması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sermaye Piyasası Kanunu (30 Temmuz 1981), *Resmî Gazete*, 17416.

Serbest Bölgeler Kanunu (15 Haziran 1985), *Resmî Gazete*, 18785.

Seyidoğlu, Halil (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. Ankara: Güzem Yayınları.

Siverekli Demircan, Esra vd. (2003). "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri". *Yönetim Bilimleri Dergisi 1.1*: 83-102.

Şahin, Hüseyin (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitapevi.

Şamiloğlu, Famil (2001). "Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine bir değerlendirme". *Mali Çözüm Dergisi, İSMMMO 55*: 84-93.

Şeker Kanunu (19 Nisan 2001), *Resmî Gazete*, 24378

Taşar, M. Okan (2010). "'Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" Ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi." *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3.1*: 76-97.

T. C. Merkez Bankası'nın Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkındaki 30 Sayılı Tebliği ile İlgili Genelgesi (13.07.1984), *Resmî Gazete*, 18457.

TCMB (2002). *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. Ankara: Banknot Matbaası Genel Müdürlüğü.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" (http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9d16883c-c298-4863-8992-6054973ce6b/program.pdf?MOD=AJPERES&CVID=yeni/duyuru/eko_program/program.pdf, 03 Şubat 2017'de erişildi).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008 ve 2009 Yıllık Faaliyet Raporları (<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/yillik+rapor> 30 Eylül 2017'de erişildi).

Tecer, Meral (2005). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Tunalı, Halil (2011). "2000'li Yıllarda Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Kaynakları" *İstanbul Ticaret Odası-İlmi Etüdler Derneği*: 237-256.

- Turan, Zübeyir (2005). “Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”. *Türk Ağır Sanayi ve Hizmet Sektörü Kamu İş Verenleri Sendikası(TÜHİS) Dergisi* 19.5: 1-18.
- Turan, Zübeyir (2011). "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4.1: 56-80.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2012). *İstatistik Göstergeler (1923-2011)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Tüleykan, Hayrettin vd. (2016). “Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*: 401-420.
- Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar (11 Ağustos 1989), *Resmî Gazete*, 20249.
- Türk Sivil Havacılık Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (26 Nisan 2001), *Resmî Gazete*, 24384
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (14 Ağustos 1999), *Resmî Gazete*, 23786.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (17 Ekim 2001), *Resmî Gazete*, 24556.
- Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (09 Ocak 2002), *Resmî Gazete*, 20249.
- Yıldırım, Cengizhan (2011). *Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye’ de Orta Sınıfa Etkileri*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Cengizhan (2017). “Ak Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi.” 2. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniveristesi. 50-63.

Yıldırım, Oğuz (2004). “*Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002):(Nedenleri, Sonuçları ve Ekonomik Etkileri)*”. (http://paribus.tr.googlepages.com/o_yildirim6.doc 30 Mart 2017’de erişildi).

ÖZ GEÇMİŞ

- Adı ve Soyadı** : Celil Sina YILDIZ
- Doğum Tarihi** : 11.11.1989
- Doğum Yeri** : Ankara
- Eğitim Durumu** : 2012 – 2018 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisat Yüksek Lisans Eğitimi.**
- 2007 – 2011 **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Lisans Eğitimi.**
- 2003 – 2006 **Dr. Şerafettin Tombuloğlu Lisesi (Ankara)**
- 1995 – 2003 **T.E.K. İlköğretim Okulu (Ankara)**
- Yabancı Diller** : **İngilizce**
- Deneyimler** : 26 Temmuz 2013 tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumunda Sosyal Güvenlik Denetmen Yardımcısı unvanı ile görev yapmaya başladım. Görevimin üçüncü yılı sonunda gerçekleştirilen “Yeterlilik Sınavında” başarı gösterdikten sonra hali hazırda Sosyal Güvenlik Denetmeni unvanı ile görevimi yapmaya devam etmekteyim.